

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Кафедра спортивних ігор

Ганна ТІТОВА

Володимир БОБОШКО

Олег ПІДГІРНИЙ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

до дисципліни «Педагогічна майстерність тренера-викладача»
для здобувачів освіти першого освітнього рівня вищої освіти (бакалавр)
спеціальності 017 Фізична культура і спорт

Одеса – 2022

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради **Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»** (протокол 6 від 29 грудня 2022 року).

Тітова Г. В., Бобошко В. В., Підгірний О. В. Навчальний посібник до дисципліни «Педагогічна майстерність тренера-викладача» для здобувачів освіти першого освітнього рівня (бакалавр) вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Одеса, Університет Ушинського, 2022. 175 с.

Рецензенти:

Пільова Світлана – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку.

Панасюк Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент Одеського фінансово-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету.

ПЕРЕДМОВА

Інтеграція України в європейський освітній та науковий простір, підвищення якості освіти та рівня викладання навчальних дисциплін зумовлюють посилення вимог до сучасного викладача, рівня його професійної компетентності, загальної культури, педагогічної майстерності та постійного самовдосконалення.

На сучасному етапі розвитку теорії та практики виховання молодого покоління особливо актуальними є проблеми педагогічної майстерності та педагогічної діяльності. Трансформація суспільства і системи цінностей вимагає від представників психолого-педагогічних наук перегляду традиційних уявлень про організацію, форми і засоби освітнього процесу, а також системи стосунків із колегами та учнями. Названі реформи не оминули й професійну діяльність сучасного фахівця з фізичної культури і спорту. Фізична культура і спорт у сучасному суспільстві є соціально значущими видами діяльності. Суспільні аспекти спорту і фізичної культури, а також відповідні їм різні функції багатогранні, вони виконують такі завдання: ідеологічне, політичне, соціалізувальне, престижне, культурне, оздоровлювальне, освітнє, виховне, інформаційне, пропагандистське, оцінне, видовищне, рекреативне, змагальне, а також спілкування тощо, що неминуче відбивається на масовій свідомості людей. Як наслідок — висока активність населення в опануванні фізичних вправ, підвищена зацікавленість до спортивних змагань, престижність роботи у сфері фізичної культури і спорту.

Закон України «Про вищу освіту» (2014) детермінував реструктуризацію спеціальностей та освітньо-професійних програм, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту за двома напрямками: 014 Середня освіта (Фізична культура) й 017 Фізична культура і спорт.

Наразі заклади вищої освіти України здійснюють підготовку фахівців за такими категоріями:

- тренери-викладачі з видів спорту;
- інструктори з фітнесу і рекреаційних видів діяльності;
- викладачі фізичного виховання у закладах вищої освіти;
- учителі фізичної культури в закладах загальної середньої освіти.

За суспільними функціями, психологічними особливостями, вимогами до особистості суб'єкта діяльності тренерська діяльність є педагогічною. Професія педагога, а також тренера соціономічна, оскільки предметом праці в ній є людина або група людей.

Педагогічна дальність пов'язана з розпізнаванням, перетворенням і формуванням особистих якостей учнів. Педагог формує особу, удосконалюючи її свідомість, поведінку, а тренер — ще і «тілесність». Знаряддям праці педагога і тренера є безпосередньо якості його особи: інтелект, мова, пам'ять, мислення, воля. Діяльність педагога, розглянута занадто вузько, зокрема як управління тренуванням або заняттям, не відображає всієї структури його діяльності, що реально має багатofакторний характер і здійснюється в рамках певної педагогічної системи.

Інтегративний характер процесу формування педагогічної майстерності тренера-викладача зумовлюється надскладною стадіальністю становлення особистості фахівця з фізичної культури і спорту.

1. *Стадія оптації* (лат. *оптатіо* — бажання, вибір) Це стадія підготовки до життя, праці, свідомого й відповідального планування й вибору професійного шляху. Людину, яка перебуває в ситуації професійного самовизначення, називають оптантом.

2. *Стадія професійної освіти або адента* — це професійна підготовка, яку проходить більшість випускників шкіл у вищих або фахових передвищих закладах, а так само у випадку післядипломної освіти.

3. *Стадія адаптанта* — це входження в професію після завершення професійного навчання, що триває від кількох місяців до 2-3 років.

4. *Стадія інтернала* — це входження в професію як повноцінний працівник, здатний стабільно працювати на належному рівні. Дану стадію учені характеризують як таку, коли працівника колеги сприймають як «свого серед своїх».

5. *Стадія майстра* означає, що фахівець оволодів усіма «гранями» спортивної, педагогічної й тренерської діяльності на високому рівні.

6. *Стадія авторитету* означає, що працівник став «кращим серед майстрів».

7. *Стадія наставника* — вищий рівень професійної діяльності фахівця з фізичної культури і спорту, що інтегрований із елементами професійної викладацької та педагогічної майстерності й культури.

Педагогічна майстерність – це високе мистецтво навчання і виховання, що постійно удосконалюється. Підвищення педагогічної майстерності доступне кожному спортивному педагогу.

Метою видання є формування знань, умінь та навичок педагогічної майстерності, комунікативної компетентності, вміння викладання в сучасних умовах, підготовки конкурентоспроможних фахівців з фізичної культури і спорту України.

Навчальне видання має на меті розкриття не лише аспектів педагогічної майстерності, основні її складові, а й іміджу сучасного викладача та основні принципи його формування.

Навчальний посібник містить матеріал, необхідний для безперервного вдосконалення педагога з урахуванням його освіченості, потенціалу, досвіду, рівня педагогічної майстерності, творчості та прагнення до досконалості.

Матеріал, представлений в навчальному посібнику презентує систематизовані навчально-методичні розробки викладачів кафедри спортивних ігор Університету Ушинського з урахуванням багаторічного досвіду підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Видання призначено для викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів та бажаючих пізнати складові та шляхи підвищення педагогічної майстерності.

ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання дисципліни «Педагогічна майстерність тренера-викладача» є формування у майбутніх фахівців з фізичної культури, зокрема, тренерів-викладачів комплексу уявлень про сутність феномена «педагогічна майстерність» у єдності його структурних компонентів; забезпечення стійкої мотиваційної настанови на удосконалення професійних умінь та навичок, збагачення площини професійної діяльності елементами педагогічної техніки; рефлексійне переосмислення параметрів оптимізації професійної діяльності тренера-викладача шляхом застосування функціоналу педагогічної майстерності як комплексу фахових технік та моделей конструювання здоров'язбережувального середовища.

Завдання: формування у студентів внутрішньої потреби у самопізнанні, складності педагогічної професії, багатогранності і глибини її змісту, структури педагогічної діяльності; допомогти майбутнім тренерам-викладачам опанувати механізми використання особистісного потенціалу для вирішення педагогічних завдань навчання і виховання, оволодіння елементами педагогічної техніки; визначити оптимальні засоби і напрямки професійного самовдосконалення;

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- складники професійної майстерності тренера;
- структуру діяльності тренера;
- критерії педагогічної майстерності тренера;
- вимоги до діяльності тренера;
- функціональні обов'язки тренера;
- компоненти діяльності тренера;
- педагогічні здібності тренера, їх значення і зміст;
- роль тренера в підготовці спортсмена;
- особисті якості тренера-викладача.

вміти:

- реалізовувати державні і регіональні програми з фізичного виховання та спорту вищих досягнень;
- планувати та проводити учбово-навчальні заняття із обраного виду спорту;
- використовувати сучасні технології навчання руховими діями та розвитку рухових здібностей юних спортсменів з урахуванням індивідуальних можливостей;
- враховувати індивідуальний підхід у навчанні і вихованні юних спортсменів;
- використовувати фізичні вправи з метою оздоровлення дітей;
- розробити модель індивідуалізації виховання юного спортсмена;
- налагоджувати взаємовідносини з тренерами, спортсменами, чиновниками, суддями тощо.

ІНФОРМАЦІЙНО-ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИЙ БЛОК ДИСЦИПЛІНИ

Зміст педагогічної діяльності тренера

Основним завданням педагогічної діяльності тренера є підготовка спортсмена.

Метою спортивної підготовки є досягнення оптимального для цього спортсмена рівня техніко-тактичної, фізичної, психічної підготовленості відповідно до специфіки виду спорту та прагнення досягнути високих результатів у змагальній діяльності.

Основні завдання, що вирішуються в процесі підготовки:

- вивчення техніки і тактики обраного виду спорту;
 - забезпечення необхідного рівня розвитку рухових якостей,
 - можливостей функціональних систем;
 - виховання необхідних моральних та волевих якостей;
 - забезпечення необхідного рівня спеціальної психічної підготовленості;
- набуття теоретичних знань та практичного досвіду, що необхідні для результативної змагальної діяльності;
 - комплексне удосконалення різних розділів підготовленості спортсмена;

Наведені завдання визначають основні напрями спортивної підготовки: технічну, тактичну, фізичну психічну, теоретичну та інтегральну. Кожний з цих напрямів має відносно самостійні завдання та зміст.

В межах технічної підготовки такими завданнями є:

- створення уявлень про техніку виду спорту; формування необхідних вмінь та навичок;
- вдосконалення техніки через коригування її кінематичних, динамічних, ритмічних характеристик;

- вивчення нових прийомів та елементів техніки, забезпечення її варіативності, адекватності умовам змагальної діяльності та функціональним можливостям спортсмена, стійкості до збиваючих факторів.

Тактична підготовка передбачає вдосконалення найбільш доцільних для конкретного спортсмена тактичних схем, тренування оптимальних варіантів тактики в умовах моделювання змагальних ситуацій та змагального стану спортсмена.

В процесі фізичної підготовки відбувається розвиток рухових якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості, координаційних здібностей), а також здатність до їх прояву в змагальній діяльності.

Психічна підготовка спрямована на виховання моральних, волевих якостей та розвиток спеціальних психічних функцій, здатності до управління власним психічним станом в умовах тренувальної та змагальної діяльності. Окрема група завдань пов'язана з інтегруванням якостей, вмінь, навичок, знань та досвіду.

Таким чином, в структурі педагогічної діяльності тренера, як і в будь-якій педагогічній діяльності присутні такі складові як навчання (техніці, тактиці, набуття знань), розвиток (рухових та психічних якостей) і виховання особистості спортсмена.

Система спеціальних знань, що необхідна спортсменові

Створення нових теоретичних уявлень завжди має передувати практичному вирішенню будь-якого свідомо визначеного завдання. В спортивній діяльності без знання, що і як робити, якими мають бути результати рухів, спортсмен навряд чи зможе раціонально та ефективно виконати вправу.

В підготовці спортсменів тренер, з одного боку, вживає заходів для підвищення загальноосвітнього рівня спортсмена, його інтелектуального

розвитку, сприяє засвоєнню етичних норм та правил, а з іншого – забезпечує набуття та поглиблення знань спортсмена, що необхідні для вирішення задач, що виникають безпосередньо в процесі підготовки та в змагальній діяльності.

Знання, що потрібні спортсменові, поділяються на три групи:

1. Знання світоглядного, мотиваційного, спортивно-етичного характеру.
2. Знання системи підготовки;
3. Спортивно-прикладні знання:
 - техніки і тактики обраного виду спорту та методики оволодіння ними;
 - закономірностей розвитку рухових якостей;
 - планування і побудови занять;
 - гігієни, режиму харчування та відпочинку; медичного контролю тасамоконтролю, засобів попередження травм;
 - розвитку обраного виду спорту, класифікаційних нормативів тощо; інвентарю, обладнання.

Вплив занять спортом на особистість. Позитивний вплив спорту на особистість

Вплив спорту на всебічний розвиток людини. Одною з умов всебічного розвитку людини є її фізична підготовленість. Але спорт є не лише засобом покращення фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, розвитку рухових можливостей. В сполученні з іншими засобами виховання та суспільного впливу, спорт сприяє всебічному розвитку особистості. Заняття спортом впливають:

- на покращення культури людини;
- стверджують в свідомості визначальне значення розумової та фізичної активності для розвитку особистості;
- на формування потреб в заняттях спортом;

- оволодіння необхідними гігієнічними навичками та системою знань прозбереження та зміцнення здоров'я;
- покращення працездатності;
- розуміння сутності спорту та його місця в суспільстві.

Спорт впливає на моральні якості, інтелектуальну, вольову, емоційну царину людини, розвиток естетичних та етичних уявлень та потреб. Спорт впливає на формування характеру людини, тобто ті особливості, що відбиваються на всіх вчинках та стосунках з іншими людьми та суспільством. Вплив спорту на формування моральних якостей. Заняття спортом є одним із потужних засобів формування таких моральних якостей як патріотизм, почуття суспільних обов'язків, відповідальності, дисциплінованості, чесності тощо.

Спорт сприяє розвитку патріотизму через ствердження в свідомості спортсмена впевненості в тому, що його успіх зміцнює престиж України в світовому суспільстві. Поряд з іншими моральними якостями спорт сприяє розвитку почуття суспільних обов'язків. Це виявляється під час всієї спортивної діяльності, особливо під час змагань, коли спортсмен виступає за команду, спортивне товариство, місто, рідну країну. Навчально-тренувальні заняття в спорті також пов'язані із необхідністю ризикувати, боротися із втомою, іншими негативними етапами. Під час оволодіння надзвичайно складною спортивною технікою, вивчення тактики, виснажливого розвитку рухових якостей спортсмен усвідомлює власні можливості, впевнюється у власній здатності долати перешкоди, що сприяє формуванню чуття власної гідності та поважного ставлення до інших.

В спортивній діяльності формується розуміння особистої відповідальності перед колективом. Прагнення високого спортивного результату ґрунтується на власному шанобстві, бажанні ствердити свою перевагу над іншими. Однак, спортивна боротьба ведеться в межах суворо регламентованих правил, що є обов'язковими для всіх спортсменів та

команд. Покарання порушення правил торкається не лише спортсмена, але й команди, клубу. Сумісна діяльність в екстремальних умовах спортивних змагань має більший вплив на об'єднання людей, ніж дії в звичайних умовах. Заняття спортом та змагальна діяльність розвивають комунікативні здібності, сприяють створенню внутрішньо-групових зв'язків, взаємної відповідальності.

Вплив спорту на інтелектуальний розвиток

Рухова діяльність в спорті та змагальна діяльність сприяють: формуванню уявлень про час, простір, темп та ритм рухів, власні рухові можливості; розвиткові кмітливості через необхідність концентрації та переключення уваги; розвиткові здатності до сприйняття ситуації, обробки інформації та прийняття рішень; розвиткові мислення.

Вплив спорту на вольові якості. Заняття спортом сприяють розвиткові цілеспрямованості, ініціативності та активності, тобто здатності до самостійних вольових проявів; дисциплінованості, дотриманні правил; рішучості; наполегливості: витримки тощо. Вольові прояви завжди пов'язані із доланням труднощів та перешкод. В спорті є об'єктивні труднощі (такі, що обумовлені специфічними для кожного виду спорту умовами) та суб'єктивні (особисте ставлення спортсмена до об'єктивних особливостей обраного виду спорту).

Негативний вплив спорту на особистість

Хибне уявлення про власну надзвичайність ("зіркова хвороба"). Можливий негативний вплив на інтелектуальну сферу. Причини: захоплення спортивними заняттями стає домінуючим і виключає з інтересів спортсмена навчання; втома; тривалі збори з виключенням з звичного ритму навчання. Негативні емоції, що можуть призвести до депресивних станів: невдалий виступ – необ'єктивність суддівства та відбору - вихід зі спорту.

Структура та зміст щоденника самоконтролю спортсмена

З перших днів підготовки треба навчати спортсмена вести щоденник.

В ньому слід занотовувати час початку та закінчення заняття, місце та умови проведення, зміст тренування, дозування навантажень, результати. Доцільно використовувати диктофон. Відзначаються також найбільш вдалі рухи та пов'язані з ними відчуття. В щоденнику також відзначаються недоліки та помилки т. ін., що потребує уваги та корекції в подальших тренуваннях.

Важливою є регулярна фіксація у щоденнику результатів виконання контрольних вправ. Також занотовуванню підлягає все, що стосується режиму

– тривалість та якість сну, харчування, відпочинок, самопочуття, показники самоконтролю:

1. ЧСС за 10 с в той самий час в умовлах основного обміну.
2. Самопочуття (САМ) об'єктивно безпосередньо після сну, за 5-ти бальною шкалою: "5" - відм., "4" - добре, "3" - задов., "2" - погане, "1" - дуже погано. САМ визначається одразу після вимірювання ЧСС. Спортсмен спочатку може невірно оцінювати самопочуття, тому необхідно співставляти суб'єктивну оцінку САМ з іншими показниками самопочуття та спортивними результатами. Показник САМ свідчить про порушення режиму, надмірні навантаження, початок захворювання.
3. Динамометрія кистьова (КФ). Вимірюється безпосередньо, одному положенні, тим самим рухом, один раз. Показовою характеристикою є динаміка КФ протягом мезоциклів. Зниження КФ може свідчити про недостатнє відновлення, перетренованість, порушення режиму.
4. Вага тіла вимірюється двічі – перед і після основним тренувальним заняттям. Крім того, можливе вимірювання ваги щоденно перед сніданком.
5. Бажання тренуватися (БТ) оцінюється суб'єктивно перед початком заняття чи стартом за 5-ти бальною шкалою. Зменшення БТ потребує обов'язкового з'ясування тренером причини.

б. Визначення працездатності (ПР) за 5-ти бальною шкалою. Всі ці показники занотовуються в щоденнику. Величину навантажень відзначають за показниками обсягів і інтенсивності. Щоденник спортсмена може містити в собі безцінну інформацію для тренера.

Основні засоби та методи передачі інформації в навчально-тренувальному процесі

До **основних засобів і методів** передачі інформації належать **слово та показ**.

Призначення словесних засобів і методів навчання в спорті:

- створити уявлення про техніку вправи (прийому) та варіанти тактики;
- забезпечити організацію дій учнів та керівництво ними;
- передати необхідні знання;
- активізувати творче ставлення спортсменів до підготовки;
- стимулювати інтелект;
- вирішувати виховні задачі. Крім того, слово тренера
- засіб оцінки, заохочення чи покарання спортсмена.

Використовуючи слово з цією метою тренерові слід врахувати належність спортсмена до інтровертів (осіб, так би мовити, спрямованих "до себе") чи екстравертів ("назовні"). Заохочення словом особливо доцільно на початкових етапах підготовки. В роботі з кваліфікованим спортсменом нема потреби щоразу (в кожній спробі) відзначати успішність дій.

Можна сформулювати низку вимог до мови тренера. Вона має бути: точною та зрозумілою; лаконічною; образною; (щоб не викликати напруження уваги та думки для розуміння вказівок тренера); різноманітною за змістом та інтонацією; коректною та правильною з точки зору літературності.

Велике значення має культура мови, дикція, емоційна, але чітка побудова фраз, вміння говорити експромтом. Жести і міміка поживляють

мову, вона стає емоційно насиченою. Тренер має урізноманітнювати мову, наприклад, гумором, жартом чи доброзичливою іронією. Щоб впевнитися, чи зрозумів учень вказівки, доцільно запропонувати їх репетувати.

Вимога щодо лаконічності пов'язана із відсутністю взаємозв'язку між тривалістю пояснень та якістю виконання вправ. В роботі з новачками тривалі деталізовані пояснення швидше шкідливі, ніж корисні. Образність мови може реалізовуватися шляхом порівняння техніки вправи із роботою механізмів, рухами тварин тощо. Можна підкреслити рух певної ділянки тіла, чи створити особливу уяву про напрям руху. Образ руху, що створюється, має чітко віддзеркалювати сутність дії.

Наприклад, в швидкісно-силових рухах, установка на швидше виконання дає кращий ефект, ніж установка "на силу". Тому стрибуну чи металнику, важкоатлету чи фехтувальнику краще казати "роби швидше" ніж "роби сильніше". Тренер має прагнути визначити короткими висловами кожен елемент (до елементів) вправи. В цьому випадку слід витратити певний час на вивчення змісту термінів та їх запам'ятовування спортсменом. Особливий елемент мови тренера - команда (наказ). Вона дозволяє краще організувати спортсменів, керувати рухами, стимулювати зусилля тощо. Команда може мати вигляд сигналів: оплеску, вигуку.

Якщо призначення такого сигналу – акцентування зусилля, то його слід подавати з певним випередженням.

До основних засобів передачі інформації належить також **показ**, що має дві основні форми - безпосередній та опосередкований (через використання ілюстративних матеріалів). Безпосередній показ має низку різновидів:

- реальний, тобто демонстрація рухів тренером чи спортсменом;
- умовний – імітація рухів;
- лідирований – в процесі виконання вправи спортсменами;
- контрастний – демонстрація рухів, що їх слід уникати (може

призвести до формування хибного уявлення руху).

Важливе значення мають жести, за допомогою яких тренер ніби диригує діями спортсменів, керує напрямом, темпом та ритмом рухів. Жести використовуються також для підбадьорювання, попередження помилок, демонстрації ставлення до поведінки тощо. Можуть використовуватися замість команди чи з метою спілкування (наприклад, сигнал про доцільну дію і т.ін.).

Методичні рекомендації щодо безпосереднього показу:

- при первісному показі слід уникати імітації рухів (умовного показу). Ідеальною є ситуація, коли спортсмен вперше бачить вправу в її найкращому виконанні в умовах змагань;
- для акцентування певних параметрів руху доцільні паузи та збільшена амплітуда;
- доцільно максимально скоротити паузу між демонстрацією та виконанням вправи;
- контрастивний показ застосовується лише тоді, коли іншими засобами не вдалося досягнути спортсменом розуміння помилки. Звернути увагу на коректність, щоб не викликати образи. Показ помилкових поз та рухів обов'язково(!) має завершитися демонстрацією вірного виконання.

Безпосередній показ доцільно застосовувати під час формування цілісного образу дії. Для акцентування уваги протягом тривалого часу на окремих характеристиках вправи доцільним є використання ілюстративних матеріалів – рисунків, моделей, макетів, схем, відеозаписів та відеограм тощо.

Вимоги до використання ілюстративних матеріалів:

- використання відеозаписів техніки видатних спортсменів;
- використання "уповільненої" стрічки та звичайної за схемою звичайна, "повільна";
- тренер заздалегідь має відзначити моменти, на які слід звернути

увагу учням;

- не демонструвати ілюстративні матеріали випадково до початку занять;
- використовувати невелику кількість ілюстрацій в одному занятті.

5. Допоміжні засоби і методи передачі інформації.

До допоміжних засобів належать:

- звуки під час виконання вправ;
- сліди на землі, снігу, льоду;
- орієнтири;
- спеціальні пристрої термінової інформації.

Звуки, що виникають під час виконання вправ та рухів можуть створювати уяву про їх темп, ритм, і, як наслідок, про якість виконання. Приклади: звук кроків в бігові, зброї у фехтуванні тощо.

Сліди можуть інформувати про параметри рухів в бігові, фігурному катанні, ковзанярському спорті. До цієї ж підгрупи можна віднести відображення в дзеркалі. По ньому спортсмен сам може контролювати правильність виконання вправ, що не пов'язані з великими пересуваннями.

Орієнтири поділяються на такі основні групи:

- окремі предмети (м'яч, прапорці, мотузки тощо) та лінії (на підлозі, снаряді і т.ін.);
- положення та рух частин тіла стосовно одна одної чи споруди;
- обмежувачі рухів (наприклад, додатковий бар'єр);

Почуття, що виникають при виконанні рухів. мають два різновиди:

- почуття, що передаються між тренером та спортсменом безпосередньо (бокс) чи через зброю (фехтування);

- почуття, що інформують самого спортсмена про якість виконаних

рухів.

Спеціальні пристрої. Це технічні засоби термінової інформації, що

безпосередньо під час виконання вправи сигналізують про їх якість. Конструкція технічних засобів термінової інформації змінюється залежно від особливостей техніки, середовища, рецепторів, на які впливають: слухові; зорові; тактильні

Контрольні питання

1. Визначити основні завдання педагогічної діяльності тренера.
2. Дати визначення поняття мета спортивної підготовки.
3. Визначити основні напрями спортивної підготовки.
4. Охарактеризувати завдання технічної підготовки.
5. Охарактеризувати завдання тактичної підготовки.
6. Охарактеризувати завдання фізичної підготовки.
7. Охарактеризувати завдання психічної підготовки.
8. Дати визначення системи спеціальних знань, які необхідні спортсменові.
9. Охарактеризувати позитивний вплив спорту на особистість.
10. Охарактеризувати вплив спорту на інтелектуальний розвиток.
11. Визначити основні засоби передачі інформації в навчально-тренувальному процесі.
12. Охарактеризувати допоміжні засоби і методи передачі інформації.

ПОНЯТТЯ ПРО ПЕДАГОГІЧНУ МАЙСТЕРНІСТЬ

Педагог-майстер досягає високих результатів професійної діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал за рахунок знання психології студентів і умілого конструювання педагогічного процесу. Проте майстерність виявляється в діяльності, але не зводиться тільки до неї. Її не можна обмежити високим рівнем розвитку спеціальних умінь.

Суть майстерності – в особистості викладача, в його позиції, здатності проявляти творчу ініціативу на основі власної системи цінностей.

Педагогічна майстерність визначається як мистецтво навчання і виховання, що постійно вдосконалюється. Вона передбачає наявність педагогічних здібностей, загальну культуру, компетентність, широку освіченість, психологічну грамотність та методичну підготовку; здатність зрозуміло викладати учням навчальний матеріал, робити його доступним для учнів, викликати інтерес до предмета, активізувати учнів. Учитель повинен уміти (за потреби) належним чином реконструювати, адаптувати навчальний матеріал, важке зробити легким, складне - простим, незрозуміле - зрозумілим.

Сьогоднішнє розуміння професійної майстерності включає здатність не тільки доносити знання, популярно і зрозуміло викладати матеріал, але й організовувати самостійну роботу учнів, розумно і тонко «диригувати» пізнавальною активністю учнів, спрямовувати її в потрібному напрямі.

Завдяки педагогічній майстерності вчитель реалізує свої професійні функції: передає учням соціальний досвід, формує в них соціальні й особисті якості, готує до життя.

Педагогічна майстерність – це, насамперед, висока культура організаторської, управлінської, виховної, трудової, ігрової і громадської діяльності викладача, наділеного якостями творчої особистості, що дозволяє вирішувати всі питання навчально-виховної роботи разом зі

студентами в умовах співдружності та співтворчості, враховуючи інтереси і рівень вихованості кожного, а також індивідуальні та психологічні особливості кожного студента.

Майстерність – найвищий рівень педагогічної діяльності, прояв творчої активності особистості педагога. У своєму становленні вона проходить декілька послідовних етапів, переходячи з одного рівня на якісно новий рівень.

Якщо говорити про витoki майстерності, то їх складає комплекс властивостей особистості, які забезпечать самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на основі рефлексії. Майстерність також полягає в здатності та вмінні зазирнути в себе, оцінити свої дії, стосунки з людьми, пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти себе і разом з цим – в умінні бачити і розуміти те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють.

Таким чином, педагогічна майстерність – це сукупність певних якостей особистості, обумовлених психолого-педагогічною підготовкою і здатністю оптимально вирішувати педагогічні завдання.

Педагогічна майстерність включає наступні компоненти (рис.1):

Рис. 1. Структура педагогічної майстерності викладача

професійна компетентність – знання педагогіки, психології, логіки, принципів, форм і методів навчання і виховання, змісту навчального предмета та індивідуальних особливостей студента; уміння спілкуватися, дохідливо викладати навчальний матеріал, вести полеміку, керувати дискусією, використовувати наочні посібники і технічні засоби навчання, зацікавлювати і підтримувати увагу, аналізувати та оцінювати знання та вміння студентів, володіти комп'ютером; навички усного мовлення, розподілу власної уваги, орієнтування в часі;

особисті якості – науковий світогляд, висока моральність, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційна стійкість, витримка, наполегливість, співчуття, терплячість і доброзичливість;

педагогічна техніка –

а) комплекс умінь та навичок, використання свого психофізичного потенціалу як інструменту виховного впливу (володіння своїм фізичним, психічним, емоційним станом; голосом, мімікою, пантомімікою);

б) вміння впливати на інших (вербальні, невербальні засоби спілкування);

педагогічний такт – уміння обирати відповідний тон і стиль спілкування із студентами, колегами;

педагогічна творчість – заснована на повноті інформації, науковому прогнозі, умінні педагога кожного разу по-новому й ефективно застосовувати в навчально-виховному процесі різні комбінації форм і методів педагогічного впливу. Розмаїття педагогічних ситуацій, виникнення проблем, прагнення підійти до їх вирішення нестандартно на основі своєї уяви обумовлюють педагогічну творчість. Робота «за шаблоном» значно збіднює педагогічний процес і негативно впливає на авторитет педагога;

гуманістична спрямованість – одна з визначальних характеристик майстерності. Спрямованість – це прагнення особистості до певного роду

занять, що базується на стійкому інтересі до нього. Основою її є ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації. Гуманістична спрямованість – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин тощо;

культура мовлення – майстерне володіння словом, уміння точно, доступно, емоційно, образно висловлювати свої думки, оскільки всі педагогічні задуми, цілі та завдання реалізуються в педагогічній взаємодії – спілкуванні зі студентами;

педагогічні здібності – це особливі якості особистості викладача, що зумовлюють успішність педагогічної діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Як Ви розумієте поняття педагогічної діяльності?
2. Назвіть основні компоненти педагогічної діяльності.
3. Наведіть приклад ситуації, де б учень виступав суб'єктом педагогічної діяльності.
4. Охарактеризуйте основні функції педагогічної діяльності вчителя.
5. Що Ви розумієте під поняттям педагогічної майстерності?
6. Назвіть основні компоненти педагогічної майстерності.
7. Як Ви розумієте поняття гуманістичної спрямованості?
8. Обґрунтуйте роль основних складових педагогічної компетентності для майстерності вчителя.
9. Дайте характеристику основних педагогічних здібностей вчителя.
10. У чому Ви бачите значення педагогічної техніки для вчителя?

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА

Педагогічна система — це сукупність структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих педагогічним цілям.

До структурних компонентів, що дозволяють аналізувати педагогічну систему, відносять мету, зміст навчальної інформації, засоби педагогічного впливу.

Професійні функції викладача, тренера відбиваються у функціональних компонентах його діяльності.

Проектувальний і конструктивний компоненти педагогічної діяльності

Значна частина педагогічної діяльності безпосередньо полягає в її плануванні й прогнозуванні. Це відбивається в побудові перспективних планів, постановці завдань, проектуванні якостей, які повинні бути виховані, установленні обсягу й змісту видів спортивної діяльності. Безпосереднім проявом конструктивної діяльності є система планування навчально-виховної і спортивної роботи.

Організаторський компонент педагогічної діяльності

Діяльність викладача — це управління діяльністю учня. Педагог, організовуючи учнів, допомагає їм створювати середовище власної діяльності й у результаті учень стає її суб'єктом — ставить свої завдання, знаходить засоби їх вирішення, активно взаємодіє з однолітками й викладачами. Однак, щоб ці механізми включити, необхідно враховувати мотиви й потреби самого учня, спортсмена або студента, уміти наблизити свою програму до їхньої програми.

Комунікативний компонент педагогічної діяльності, виховна функція

Проявляється у здатності педагога встановлювати педагогічно доречні стосунки з дітьми та їхніми батьками. Вміло створений емоційний клімат, налагоджена комунікація та відносини забезпечують виконання всіх

інших функцій і компонентів діяльності.

У процесі спільної діяльності можуть виникати два типи відносин і ставлення педагога до учня. Перший тип відносин — це ставлення до учня чи спортсмена як до об'єкта своєї діяльності, спортсмен розглядається й оцінюється тренером через результат його спортивної діяльності, а учень — через його успіхи в навчанні. Це суб'єкт-об'єктні відносини, за яких головними визначаються спортивні показники учня й звужуються можливості вивчення й формування його особистісних якостей.

Увага педагога переміщається на продукт діяльності і не враховуються ті якості особистості, які потрібно при цьому формувати.

Другий тип відносин — суб'єкт-суб'єктні, за яких формується ставлення до людей, з якими здійснюється діяльність. Передбачається встановлення співробітництва з урахуванням потреб, мотивів, інтересів, цілей діяльності, взаємних інтересів і симпатії. Цей тип ставлення до учня формує особистісно орієнтований стиль фізичного виховання. За такого підходу забезпечуються творча продуктивна діяльність, розширення кола мотивів, формування моральних цінностей, тобто формування учня як особистості.

Вивчення педагогічної практики показало, що педагоги нерідко висувають на перший план завдання цільової діяльності, залишаючи «у тіні» специфічні завдання виховної. Увагу педагог переміщує на продукт діяльності, спортивні результати, забуваючи про ті якості особистості, які потрібно при цьому формувати.

Пізнавальний компонент педагогічної діяльності

Проявляється в постійному прагненні до вдосконалювання своєї діяльності, її аналізу й самоосвіти. Цей компонент діяльності допускає вивчення й аналіз:

а) суб'єкта діяльності (особистості й колективу), його стану (згуртованості, спрацьованості, цілей тощо), змін, які в ньому відбуваються.

Оскільки учень і колектив постійно змінюють свої характеристики, то в процесі роботи у викладача виникають протиріччя між ставленням до учня, що сформувалося раніше, й новими фактами його поведінки й діяльності;

б) умов, засобів, форм, методів спортивної й виховної роботи; в) переваг і недоліків у розвитку особистості самого педагога.

Розглянуті вище компоненти педагогічної діяльності властиві тією або іншою мірою всім фахівцям у галузі фізичного виховання і спорту: тренерам, учителям, викладачам ВНЗ, фахівцям оздоровчої фізичної культури, що дозволяє застосовувати до них термін «спортивний педагог».

У результаті контент-аналізу наукової літератури було зібрано факти, що підтверджують схожість діяльності тренера — викладача з виду спорту і викладача фізичного виховання за витратами часу на реалізацію компонентів педагогічної діяльності

Компоненти педагогічної діяльності у процесі становлення професійного досвіду

У процесі професіоналізації і становлення досвіду компоненти педагогічної діяльності, представлені у визначальних педагогічних ситуаціях, можуть піддаватися трансформації, що деструктивно впливає на особистість педагога і його діяльність.

Однією з важливих проблем професійної перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників освіти є взаємозв'язок нового досвіду, що засвоюється, і вже наявного соціально-професійного досвіду. Протиріччя між ними негативно позначається на професійному зростанні і майстерності тренера-викладача.

Розглянемо результати вивчення компонентів педагогічної діяльності у структурі професійного досвіду.

У гностичному компоненті педагогічної діяльності найскладнішим є пошук причин власних невдач і визначення відповідності своєї системи роботи поставленим цілям. На наявність труднощів у цілепокладанні

педагогів указують деякі учені. Ці труднощі можна ймовірно пов'язати з небажанням аналізувати власні невдачі і промахи для того, щоб не травмувати власну самооцінку, а також із відсутністю прийомів і способів аналізу професійних невдач.

До ситуацій, що приносять задоволення, належить використання знань, отриманих у результаті аналізу позитивного досвіду власної діяльності і діяльності колег. Слід зазначити, що педагоги не люблять аналізувати невдачі, аналізують лише ситуації, пов'язані з отриманням хороших результатів. Самевони і закріплюються в професійному досвіді, а труднощі блокуються усвідомості і поступово витісняються на задній план під час виконання самої професійної діяльності.

У проектувальному компоненті педагогічної діяльності найважливішим є складання розгорнутого перспективного плану вивчення матеріалу і пов'язаних із ним питань; передбачення наслідків власних дидактичних впливів на учнів у різних ситуаціях; виділення вузлових понять і закономірностей у кожній темі й прогноз можливих труднощів у їх засвоєнні учнями. Це відбиває ускладнення у цілепокладанні й прогнозуванні у педагогів. Навіть великий стаж роботи не є гарантією розвитку даних умінь. У рамках підвищення кваліфікації педагогів повинні бути передбачені курси, на яких навчають цілепокладанню прогнозуванню. Навчання учнів та спортсменів узагальнення й систематизації знань визначається педагогами як важка ситуація конструктивного компонента педагогічної діяльності. Більшість педагогів досконало володіють прийомами впливу на учнів і можуть передбачити наслідки своїх дій.

В організаційному компоненті педагогічної діяльності найбільші труднощі викликає пошук ефективних методів роботи з батьками учнів, у тому числі і з проблемними родинами. Як важку ситуацію частина педагогів визначає організацію власного часу. Проблеми в його організації породжують психологічну втому, сприяють накопиченню симптомів

«емоційного вигорання». У зв'язку із цим видається необхідним навчання педагогів навичок самоменеджменту, що дозволить бути господарем свого часу, та й самого життя в цілому. Ситуацією, яка найбільше задовольняє педагогів в організаційному компоненті педагогічної діяльності, є створення умов, що стимулюють творчу активність учнів із формулювання й вирішення навчальних і тренувальних завдань.

У комунікативному компоненті педагогічної діяльності найскладнішим є запобігання конфліктів із колегами й адміністрацією. Управління конфліктами вимагає від особистості наявності певних якостей, а також великої психологічної комунікативної компетентності.

Впровадження в процес підвищення кваліфікації практико-орієнтованих курсів із управління конфліктами дозволило б розширити конфліктологічну компетентність педагогів. Найбільш піддатливим деструкції виявився комунікативний компонент педагогічної діяльності.

Побудова ділових стосунків із колегами, що сприяє досягненню найкращого спільного результату, займає перше рангове місце серед ситуацій, що приносять задоволення. Становлення професійного досвіду характеризується його наповненням новими моментами педагогічної діяльності, а також подоланням важких ситуацій.

Критерії педагогічної майстерності

Одною з актуальних проблем сучасної психології праці є проблема психологічного оцінювання професійної придатності суб'єкта праці — вивчення й забезпечення трудової діяльності людини з урахуванням критеріїв відповідності характеристик суб'єкта й об'єкта праці, їх придатності до виконання трудових завдань.

Майстерності педагога, так само як і майстерності актора і представників ряду інших професій, важко дати точну характеристику. Вона визначається тим ефектом і найчастіше відставленим ефектом, який виявляється в поведінці, поглядах, світогляді інших людей, а саме учнів та

спортсменів.

В уявленні школярів «гарний учитель» характеризується такими критеріями.

1. Співпереживання (дружелюбність) — егоцентричність (байдужість).
2. Діловитість (системність) — несистемність.
3. Ведення уроків, що стимулюють творчі можливості учнів — нудне, одноманітне ведення занять.
4. Доброзичливе — недоброзичливе ставлення до учнів.
5. Прийняття — неприйняття демократичного типу поведінки викладача.
8. Доброзичливе — недоброзичливе ставлення до адміністрації й іншого персоналу школи.
9. Схильність до традиційного—ліберального типу викладання.
10. Емоційна стабільність — нестабільність.
11. Гарне володіння мовленнєвою ситуацією.

Ученими неодноразово розглядалися критерії майстерності тренера. Серед них можна виділити основні показники успішної діяльності тренера — індикатори рівня майстерності. Визначальна роль в їх оцінюванні належить, на їхню думку, психологічним критеріям.

Таким психологічним критерієм є рівень сформованості у юних спортсменів конкретних спортивних умінь і моральних рис особистості.

Психологічним критерієм педагогічної майстерності є високий ступінь сформованості у спортсменів:

- 1) стійкого інтересу до спортивної діяльності;
- 2) спортивних здібностей і творчого ставлення до спорту;
- 3) гарної фізичної підготовки;
- 4) глибокого знання конкретного виду спорту;
- 5) міцних навичок і умінь;

б) уміння долати труднощі.

Функціональними критеріями педагогічної майстерності тренера і викладача є:

- 1) володіння основами конкретного виду спорту;
- 2) володіння засобами, формами і методами навчання спортивних умінь;
- 3) система виховної роботи;
- 4) система контролю за діяльністю вихованців, уміння визначити особливості функціонального стану організму й у зв'язку з цим дозувати навантаження;
- 5) уміння виділяти особливості індивідуальної підготовки, здібності і схильність до конкретних вправ, амплуа в команді;
- 6) систематичний аналіз власної діяльності, врахування помилок, перебудова діяльності в напрямку удосконалювання.

Виходячи з психологічних і функціональних критеріїв, учені виділяють три рівні майстерності тренера.

Тренери високого рівня майстерності:

- характерна певна система в роботі; ясно уявляють мету роботи;
- розуміють і вирішують комплексно освітні, оздоровчі і виховні завдання;
- враховують особливості віку, статі, стану здоров'я, фізичного розвитку і підготовленості;
- формують у дітей стійкий інтерес до спорту; уміють яскраво й захоплююче розкрити перспективи, переносити на тренування з юними спортсменами принципи технічної і тактичної підготовки сучасного спорту;
- формують суспільну активність підлітків, правильні мотиви поведінки; виховна робота завжди в центрі уваги;
- самокритично оцінюють результати своєї роботи;
- постійно в курсі нових досліджень у галузі теорії і методики

фізичного виховання і спорту, психології, педагогіки;

- мають тісний контакт із батьками; яскраво виявлені організаторські вміння;

- вирізняються високою вимогливістю до спортсменів і до себе, у команді створюють невимушену обстановку, сприяють розвитку ініціативи і самостійності.

Тренери середнього рівня майстерності:

- розуміють завдання, але мають труднощі в їх практичному вирішенні;

- використовують випадкові, не систематичні прийоми і способи діяльності;

- їм подобається живе спілкування з дітьми;

- вони захоплені справою, але ігнорують не цікаві, але необхідні ділянки роботи зазнають труднощів у пошуках нових прийомів активізації діяльності юних спортсменів;

- формально використовують прийоми педагогічного впливу з розвитку самостійності й ініціативи;

- у діяльності переважає мотив утвердження своєї переваги над іншими. Тренери низького рівня майстерності:

- мета роботи чітко не визначена, в основі діяльності лише тактичні, короточасні завдання, вони не ставлять ні перед собою ні перед учнями далеких перспектив, уся їхня робота складається із сукупності близьких і середніх перспектив, тому результат залежить від цілого ряду випадкових факторів;

- не досить уважно ставляться до виховання в юних спортсменів почуття обов'язку, відповідальності, учні часто не приховують недоброзичливе ставлення до тренера, допускають іронічні репліки на його адресу; актив команди діє формально;

- методами навчально-виховної роботи володіють слабо, не вміють

встановлювати контакт з окремими спортсменами і створювати обстановку невимушеності і довіри.

Хоча ці тренери мають зрілі моральні переконання, але вони недостатньо дієві через обмеженість спортивних і педагогічних здібностей і умінь, слабо знають реакцію вихованців на свої дії, повільно реагують на зміну обстановки, застосовують одноманітні прийоми.

Спортсмени позбавлені можливості виявити свою активність через вимоги беззаперечного підпорядкування. У такій ситуації нерідко значне місце займають примусові заходи.

5. Педагогічні уміння і здібності

Глибоко і свідомо засвоєні знання про виховання, освіту і навчання становлять не тільки фонд теоретичних знань викладачів фізичного виховання, а й стають основою формування педагогічних умінь і навичок.

Педагогічні уміння, павички і здібності є найважливішим компонентом кваліфікаційної характеристики педагога.

Педагогічні уміння — засвоєний спосіб виконання дій, що забезпечує ефективно здійснення педагогічного процесу у звичних і змінних умовах. Формування педагогічних умінь — складова частина системи професійної підготовки. Зміст їх визначається тими функціонально-структурними компонентами, що входять у систему діяльності викладача.

Успішність формування умінь залежить від здібностей.

Здібність — це властивість особистості, що є сприятливою передумовою для успішного оволодіння одним чи кількома видами діяльності.

Педагогічні здібності — сукупність психічних властивостей особистості, що є передумовою успішної педагогічної діяльності. Здібністю, наприклад, є спостережливість, що має велике значення в педагогічній діяльності, зорова й емоційна пам'ять, уява. Здібності реалізуються в педагогічних уміннях. Чим здібніша людина, тим швидше

формується в неї необхідні уміння. Розглянемо структуру педагогічних умінь і здібностей.

Конструктивні уміння:

- 1) формування мети і завдань педагогічного процесу;
- 2) планування системи роботи;
- 3) добирання оптимального змісту навчального матеріалу.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння конструктивними уміннями:

- загальноінтелектуальні здібності;
- передбачення, інтуїція;
- уява;
- здатність до порядку, точності, правильної композиційної

побудовинавчального матеріалу і занять.

Пізнавальні уміння:

- 1) легке орієнтування в змісті навчання і виховання;
- 2) здійснення контролю за своїм психічним станом;
- 3) розпізнавання внутрішнього стану учнів.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння пізнавальними уміннями:

- здатність правильно інтерпретувати інформацію;
- здатність виділити головне і другорядне, відрізнити причину від наслідку;
- здатність до логічного мислення, уважності.

Перцептивні уміння:

- 1) спостереження змін особистості учня;
- 2) розуміння стану іншої людини;
- 3) надання емоційної підтримки.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння перцептивними уміннями:

- перцептивні здібності як здатність тонко диференціювати міміку (виразні рухи обличчя), пантоміму і визначати за ними різні психічні і фізичні стани учня: увагу, інтерес, стомлення тощо;

- здатність до емпатії — емоційної причетності, співчуття і співпереживання;

- здатність до розуміння внутрішнього світу партнера по педагогічному спілкуванню;

- спостережливість.

Комунікативні уміння:

- 1) вибір правильного стилю управління колективом (командою, класом);

- 2) вибір педагогічно виправданого стилю спілкування і взаємодії з колективом і окремими учнями;

- 3) управління конфліктом;

- 4) завоювання ділового авторитету;

- 5) дотримання вимог педагогічної етики й оцінювання вчинків із моральних позицій.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння комунікативними уміннями:

- здатність до емпатії та перцепції;

- здатність бути комунікабельним, товаришським;

- здатність управляти своїми почуттями і настроєм;

- здатність до такту і терпіння;

- комунікативна ініціативність, доброзичливість, щирість, справедливість;

- почуття гумору.

Організаторські уміння:

- 1) організація виконання роботи;

- 2) організація спілкування і регулювання внутрішньо-групових

процесів;

- 3) здійснення контролю і самоконтролю;
- 4) об'єктивне оцінювання результатів роботи.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння організаторськими вміннями:

- здатність до саморегуляції;
- здатність до організаторської діяльності;
- вимогливість, дисциплінованість, розпорядливість, діловитість.

Дидактичні вміння:

- 1) логічне, коротке, образне пояснювання;
- 2) бачення помилок і причин їх виникнення;
- 3) емоційна виразність, володіння мімікою, жестами;
- 4) користування всіма способами і методами навчання.

Педагогічні здібності, що забезпечують успішне оволодіння дидактичними вміннями:

- здатність до логічного мислення і логічної побудови мовлення;
- здатність до емоційної виразності;
- здатність управляти темпом, мовленням, інтонацією, смисловими паузами;
- здатність до чіткої дикції.

На прикладі 230 тренерів з легкої атлетики розглядалися дидактичні вміння взаємозв'язок між ними.

Тренерів розподіляли на групи: група I — ті, які навчають від Новачків до I розряду; група II — від I розряду і вище.

Виявилася залежність дидактичного вміння коротко пояснювати і достовірне зростання його з підвищенням майстерності спортсмена. Як складова частина цього вивчалася вміння образно порівнювати під час пояснення.

Досліджувався взаємозв'язок цих умінь. Виявилася, що у тренерів

групи I спостерігається низький їх взаємозв'язок. У тренерів групи II він підвищується і має достовірний характер.

Аналіз показав, що в роботі зі спортсменами високого класу виявляється високий темп росту значущості для тренера образно порівнювати в зв'язку з ростом значущості уміння коротко пояснювати.

Було встановлено, що використання образного порівняння специфічне для кожного тренера. Спортсмени звикають до нього, зіставляють з кінестетичними відчуттями і тому можуть диференційовано підходити до цього порівняння на основі наявного рухового досвіду. Тому доцільно широко використовувати образне порівняння під час роботи зі спортсменами (до сьогодні акцентували увагу на застосуванні образності в молодшій школі).

Важливо, щоб тренер мав великий запас образних порівнянь.

Наступне дидактичне уміння, що пов'язується з попереднім, — уміння створювати асоціації з уже наявним руховим досвідом, що може реалізуватися через уміння образно порівнювати.

Уміння правильно показати, як виявилось, має високу значущість для тренерів групи I, тобто для тих, хто працює з новачками і до спортсменів II розряду, яке різко спадає у ході зростання майстерності. Воно поділяється на уміння показати повністю і частинами.

Під час вивчення цих умінь з'ясувалося, що у тренерів із легкої атлетики, які навчають учнів невисокої кваліфікації бігу на середні і довгі дистанції, переважає уміння показу частинами. Навчаючи спортсменів координаційно більш складних рухів, частіше застосовують показ повністю.

Це пояснюється тим, що під час навчання бігу у дітей із раннього дитинства формується уявлення про рух у цілому, тому тренеру доводиться акцентувати увагу на окремих деталях техніки.

Під час навчання складних координаційних рухів тренер передовсім ставить завдання створити цілісне уявлення про рух. До дидактичного

уміння належить також уміння бачити помилки і причини їх виникнення.

У тренерів, які працюють з новачками, виявляється досить тісний і достовірний зв'язок між умінням бачити помилку і передбачати можливі ускладнення. Це можна пояснити тим, що на ранніх етапах навчання виявляються загальні закономірності виникнення помилок, властивих більшості спортсменів. На етапі високої майстерності передбачати можливі ускладнення складніше, тому що виявляється велика індивідуалізація техніки. Як показав аналіз, для всіх груп тренерів зі зростанням уміння бачити помилку зростає значущість уміння правильно вибрати місце для спостереження. Виявлено також взаємозв'язок між уміннями бачити помилки і встановлювати їх причини.

Із огляду на зв'язок цих дидактичних умінь, можна зробити висновок, що їх розвиток проходить паралельно. Це можна врахувати під час вироблення критеріїв оцінки підготовленості тренера.

Контрольні питання.

1. Дати визначення поняття педагогічна система.
2. Визначити структурні компоненти педагогічної системи.
3. Визначити функціональні компоненти педагогічної діяльності.
4. Охарактеризувати компоненти педагогічної діяльності у процесі становлення професійного досвіду.
5. Визначити функціональні критерії педагогічної майстерності тренера.
6. Охарактеризувати рівні майстерності тренера.
7. Визначити визначення поняттям педагогічні уміння і здібності.
8. Визначити структуру педагогічних умінь.
9. Визначити основні здібності, що сприяють оволодінню педагогічними уміннями.
10. Охарактеризувати структуру знань спортивного педагога.

Професіограма сучасного тренера-викладача

У сучасних науково-педагогічних розвідках, присвячених аналізу своєрідності формування педагогічної майстерності тренера-викладача презентована певна комбінація особистісних якостей, характерних для багатьох успішно працюючих тренерів. У ряді робіт було вказано на те, що професійні тренери мають твердий характер, досить стійкі до стресу, пов'язаного зі спілкуванням із журналістами, уболівальниками, а також до реакцій на їхню роботу з командою. Для тренерів, які працюють із національними і збірними командами, характерні емоційна зрілість, незалежність, твердість і реалістичність поглядів. Вони не схильні показувати заклопотаність, уміють добре володіти собою, а як представники певної соціальної групи — мають високі показники за шкалою авторитарності.

Отже, аналізуючи сказане, можна підкреслити, що уявлення про ідеальну особистість тренера існують як у спортсменів, так і в тренерів. Однак успіх у тренерській роботі, очевидно, значною мірою залежить від знань, якими має володіти тренер, від того, як будує він свої стосунки зі спортсменами й командою, як передає свої знання. Здатність тренера виконувати ту роль, яку очікують від нього спортсмени, у комбінації з його професійними знаннями цілком може компенсувати деякі його особистісні недоліки. На підставі сказаного вище тренерам можна рекомендувати не тільки не уникати, а навпаки, прагнути почути кваліфіковану професійну думку (за даними інтерв'юю тестування) про свої *психологічні особливості*. Така інформація допоможе тренеру в роботі.

1. Він зможе виявити у своїй команді спортсменів, з якими легко або важко працювати, установити взаєморозуміння. Зазвичай спортсменів, схожих за своїми особистісними особливостями на тренера, йому легше зрозуміти, тоді як з тими, які відрізняються від нього, можливі ускладнення у спілкуванні й взаємодії.

2. Спортсменів, чий особистіший особливості не збігаються з особливостями тренера, можна прямо або опосередковано прикріпити до іншого тренера цієї команди (якщо їх кілька) або направити до тренера іншої команди для консультації й індивідуальної допомоги.

3. До роботи зі спортсменами, особливо в індивідуальних видах спорту й у відповідальні періоди змагань, можна залучати тренерів із різними особистісними характеристиками. Наприклад, спокійний тренер буде з більшим бажанням працювати з фігуристами на тренуваннях і під час підготовки до виступів в обов'язковій програмі («школа»), тоді як динамічний, емоційний і ініціативний з більшою віддачею працюватиме з фігуристами, які готуються до виступів із довільною програмою.

4. Збудливих тренерів бажано ізолювати від учасників і від командитоді, коли емоційне збудження на змаганнях може перешкодити їх виступу. Тренеру з недостатнім самовладанням і витримкою бажано уникати навіть поверхових контактів із гравцями. Рівень емоційного збудження такого тренера найчастіше перевищує оптимальний. У цьому випадку контакт у складний момент змагальної ситуації погіршить результати.

5. Тренерам із низьким рівнем емоційного самоконтролю слід звернутися за порадою до лікаря, який порекомендує заспокійливі засоби, психотерапевтичні методи регуляції емоцій або спеціально підібрані програми фізичних вправ для заспокоєння на час відповідальних змагань.

6. Тренери повинні спеціально спостерігати й вивчати особливості поведінки й діяльності провідних викладачів, щоб удосконалювати свої навички спілкування зі спортсменами. Тренер підвищить ефективність процесу навчання, якщо буде гнучко підходити до вихованців, активно використовуючи наочне приладдя й показ.

7. Тренер може одержати інформацію про свою поведінку не тільки від психологів, а й у спілкуванні зі своїми помічниками,

адміністраторами, уболівальниками й спортсменами. Він може довідатися, наскільки його поведінка відображає такі особистісні якості, як самоконтроль, агресивність, інтелектуальний розвиток, творчість тощо. Самооцінка тренера й навіть його результати в особистісних тестах можуть бути не настільки показові, як те враження, яке він створює своєю поведінкою й діями.

8. Поведінка тренера повинна бути гнучкою. Коли це необхідно, він повинен уміти проявляти владу, діяти з позиції сили, іноді користуючись і авторитарними методами. В інших випадках, наприклад, оцінюючи нові методи тренування або розробляючи нові тактичні варіанти, доцільно застосовувати більш м'які й демократичні методи.

9. Важливу роль відіграють і такі якості, як сприйняття, творчий підхід, розумна оцінка доцільного й недоцільного. Іноді тренеру доводиться бути й догматичним, особливо коли спортсмени, які володіють недостатнім досвідом, опиняються на змаганнях у стресовій ситуації.

10. Надмірна авторитарність тренера не тільки заважає розвитку особистості й незалежності спортсменів, а й обмежує його власне бажання прийняти нові ефективні методи тренування й різні тактичні розробки.

Інтерперсональний образ ідеального тренера

У процесі педагогічної взаємодії з оточенням особистісні характеристики тренера, викладача проявляються в певному стилі міжособистісної поведінки й відносин. Спортсмен або учень, оцінюючи педагога, дає характеристику не стільки його особистісним якостям та особливостям, скільки їх наявності в поведінці. Інтерперсональна поведінка фахівців сфери фізичної культури й спорту

— надзвичайно важлива й маловивчена галузь спортивно-педагогічної науки. Під інтерперсональною поведінкою педагога ми* розуміємо ті особистісні якості, які є значущими й вагомими для оптимального й ефективного функціонування комунікативних педагогічних

систем «Учень —педагог», «тренер —спортсмен». У процесі взаємодії з оточенням особистість проявляється в певному стилі міжособистісної поведінки. Вивчення ідеального образу педагога з позиції його

інтерперсональної поведінки, по-перше, доповнює наявні дослідження в цій галузі, а по-друге, має практичне значення,

Тренер може одержати інформацію про свою поведінку не тільки від психологів, а й у спілкуванні зі своїми помічниками, адміністраторами, уболівальниками й спортсменами. Він може довідатися, наскільки його поведінка відображає такі особистісні якості, як самоконтроль, агресивність, інтелектуальний розвиток, творчість тощо. Самооцінка тренера й навіть його результати в особистісних тестах можуть бути не настільки показові, як те враження, яке він створює своєю поведінкою й діями.

Поведінка тренера повинна бути гнучкою. Коли це необхідно, він повинен уміти проявляти владу, діяти з позиції сили, іноді користуючись і авторитарними методами. В інших випадках, наприклад, оцінюючи нові методи тренування або розробляючи нові тактичні варіанти, доцільно застосовувати більш м'які й демократичні методи.

Важливу роль відіграють і такі якості, як сприйняття, творчий підхід, розумна оцінка доцільного й недоцільного. Іноді тренеру доводиться бути й догматичним, особливо коли спортсмени, які володіють недостатнім досвідом, опиняються на змаганнях у стресовій ситуації.

Надмірна авторитарність тренера не тільки заважає розвитку особистості й незалежності спортсменів, а й обмежує його власне бажання прийняти нові ефективні методи тренування й різні тактичні розробки.

Інтерперсональний образ ідеального тренера

У процесі педагогічної взаємодії з оточенням особистісні характеристики тренера, викладача проявляються в певному стилі міжособистісної поведінки й відносин. Спортсмен або учень, оцінюючи

педагога, дає характеристику не стільки його особистісним якостям та особливостям, скільки їх наявності в поведінці. Інтерперсональна поведінка фахівців сфери фізичної культури й спорту

— надзвичайно важлива й маловивчена галузь спортивно-педагогічної науки. Під інтерперсональною поведінкою педагога ми розуміємо її особистісні якості, які є значущими й вагомими для оптимального й ефективного функціонування комунікативних педагогічних систем «учень—педагог», «тренер—спортсмен». У процесі взаємодії з оточенням особистість проявляється в певному стилі міжособистісної поведінки. Вивчення ідеального образу педагога з позиції його інтерперсональної поведінки, по-перше, доповнює наявні дослідження в цій галузі, а по-друге, має практичне значення, тому що поведінка, на відміну від характеристик особистості, легше може бути піддана корекції й приведена у відповідність з ідеальним образом.

КОНФЛІКТНІСТЬ І СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Спортивна діяльність, як і будь-яка інша, не позбавлена конфліктів як із тренером, так і усередині команди.

Конфлікт — *зіткнення протилежних цінностей, інтересів, поглядів, потреб опонентів чи суб'єктів взаємодії*. Це несумісність дій або цілей у сприйнятті суб'єкта. Суб'єктом конфлікту може виступати будь-яка фізична чи юридична особа: організація, фірма, держава.

Існують різні види конфліктів. Оскільки конфлікт завжди припускає участь сторін, найбільш фундаментальною є класифікація за кількістю сторін, що беруть в ньому участь.

1. **МІЖГРУПОВІ КОНФЛІКТИ.** Конфліктуючими сторонами можуть виступати соціальні групи, котрі мають на меті несумісні цілі.

2. **ІНДИВІДУАЛЬНО-ГРУПОВІ.** Виникають при невідповідності поведінки особи вимогам групи, при невідповідності цілей,

норм, очікувань, інтересів.

3. **МІЖОСОБИСТІСНІ.** Виникають, коли дві особистості мають на меті несумісні цілі або прагнуть до досягнення одного об'єкта конфлікту.

4. **ВНУТРІШНЬО-ОСОБИСТІСНІ.** Виявляються в зіткненні приблизно рівних по силі, але протилежно спрямованих інтересів, потягів однієї людини.

Типи конфліктів. Типологія конфліктів відображає погляди різних авторів на умови виникнення, перебігу, причини та інші фактори, що дають уявлення про особливості того чи іншого конфлікту. Типи конфліктів розглядають, виходячи з таких критеріїв:

1. *За сферою діяльності людини:*
 - управлінські;
 - сімейні;
 - педагогічні; економічні;
 - творчі.
2. *За причинами виникнення:*
 - конфлікти ролей, різні цілі діяльності, рівень компетентності, невиправдані очікування;
 - цінності, норми поведінки;
 - потреби: статус, самооцінка;
 - проблема спілкування.
3. *За характером взаємодії в системі керування:*
 - на горизонтальному рівні;
 - на вертикальному рівні
4. *За тривалістю і гостротою:*
 - короткочасні, тривалі (затяжні);
 - гострі, в'ялі.
5. *За сприйняттям ситуації:*
 - справжній конфлікт — зіткнення інтересів існує

- об'єктивно й усвідомлюється;
- зміщений — справжня причина не актуалізується (приховується), азаміщається ілюзорною;
- прямий — протиборство не приховується;
- прихований — учасники не афішують протидій і приховано домагаються своїх цілей і вигод (обмовлення, обструкція);
- не зрозумілий — один із учасників не усвідомив і не сприймає ситуацію як загрозову чи конфліктну.

Узагальнюючи всі можливі причини конфліктів, можна виділити основні типи.

ПОЗИЦІЙНИЙ — претензії одного чи кількох суб'єктів на місце, посаду, статус.

РЕСУРСНИЙ — пов'язаний із розподілом благ, льгот, привілеїв.

КОНФЛІКТ КОНТРОЛЮ — пов'язаний зі спробами однієї людини обмежувати та контролювати іншу.

КОНФЛІКТ ПЛАГІАТУ — пов'язаний зі спробами однієї людини використовувати інтелектуальні, емоційні, фізичні, креативні та інші можливості іншої.

За наявності зазначених причин для виникнення конфлікту потрібні ще певні умови, серед яких можна виділити *зовнішні і внутрішні* (особистісні).

Зовнішні: перешкоди до задоволення життєво важливих потреб та цілей. Вони можуть спричинити конфлікт за умов, коли особа сприймає їх як загрозу статусу, свободі, ідентичності, досягненням та готова до їх захисту і відстоювання. У випадку, коли людина зовсім або тимчасово не сприймає, скажімо, ситуацію контролю чи плагіату як загрозову для себе, конфлікт не виникає.

Внутрішні: конфліктність як властивість особистості; акцентуації

характеру; негативні стереотипи поведінки; емоційні- стани.

Спортивна діяльність відзначається тим, що змагання є однією з умов цієї діяльності, а конфліктність однією з її характеристик. а

Розглядати будь-яку діяльність, у тому числі спортивну, можна, виходячи з різних її аспектів. За методологічну основу нами було прийнято суб'єктно- діяльнісний підхід А. Н. Леонтьєва, що дозволяє конкретні види діяльності розрізняти між собою за формою, за способами здійснення, за емоційною напруженістю, за їхніми часовими і просторовими характеристиками.

Такий підхід дає підставу розглядати спортивну діяльність із позиції її конфліктності і варіативності, а суб'єкт цієї діяльності — з погляду його поведінки і взаємодії. Це дозволило конкретизувати конфлікт і конфліктну ситуацію відносно спорту.

Конфлікт у спорті можна розглядати з позиції різного ряду перешкод, що виникають у процесі досягнення і задоволення потреб особистості.

Конфліктна ситуація виникає при усвідомленні перешкоди і сприймається як стан дискомфорту. Такий стан переживається спортсменом перед змаганням, де перешкодою до досягнення мети може бути суперник, а також внутрішня перешкода (відчуття невпевненості, неготовності). У цьому випадку конфлікт носить внутрішньоособистісний характер.

Конфліктна ситуація переростає в конфлікт, що розглядається як дія, котра торкається інтересу іншого суб'єкта, а саме — змагання, де перемагає тільки один. У такий спосіб усі категорії теорії конфлікту можна застосувати до характеристики спортивної діяльності.

Спортсмен постійно знаходиться у варіативних і конфліктних ситуаціях, тому що повинен враховувати не тільки об'єктивні, тобто відомі йому обставини конфлікту (змагання), а й можливі рішення, які приймає суперник і які йому самому вірогідно невідомі. Таким чином,

характеристика спортивної діяльності як конфліктної дозволяє припустити, що вона вимагає від спортсмена наявності специфічних якостей, обумовлених індивідуальною конфліктністю.

Індивідуальна конфліктність спортсменів є одним із показників стану психологічної готовності до діяльності у варіативних і конфліктних ситуаціях, якою є спортивна діяльність, а також однією з її умов успішності. Рівень індивідуальної конфліктності як інтегральний показник може слугувати одним із критеріїв добору спортсменів. Для вивчення конфліктності використовували методика прогнозування міжособистісних конфліктів.

Високий коефіцієнт конфліктності у групі важкоатлетів вочевидь можна пояснити, виходячи з аналізу їхніх психічних станів, притаманних для тренувальної і змагальної діяльності.

Дещо нижчий, але ще високий коефіцієнт конфліктності в групі футболістів. Командний характер гри, а отже підвищений рівень вимог до емоційного стану гравця пояснює високий рівень конфліктності групи.

Лижний спорт і легка атлетика — циклічні види спорту. Коефіцієнт потенційної конфліктності невисокий і практично однаковий. Це пояснюється тим, що вагомим фактором, котрий визначає успіх спортивної діяльності, є вміння правильно оцінювати свій стан. Адекватна оцінка ситуації знижує рівень конфліктності в цих групах.

Найнижчий коефіцієнт конфліктності у групі гімнастів. Ефективність діяльності в цьому виді спорту залежить від вміння яскраво і детально уявити елементи, вправи, що освоюються. Здатність аналізувати, уявляти, прогнозувати відбивається і на особливостях особистісних якостей. Активність спортсмена більшою мірою спрямована на вправи, ніж на іншу людину.

Таким чином, можна зробити висновок, що рівень конфліктності осіб, які займаються різними видами спорту, відрізняється і залежить від

психологічних характеристик самої діяльності. Можна також сказати, що на початкових етапах відбувається природний добір осіб, які за своїми психічними властивостями і якостями відповідають вимогам даного виду спорту.

Розглядається індивідуальна конфліктність спортсменів із різною спортивною кваліфікацією. При порівнянні особистісної конфліктності у спортсменів із різною кваліфікацією було виявлено розходження її рівнів

В усіх досліджуваних нами видах спорту спостерігалася визначена взаємозалежність між рівнем індивідуальної конфліктності і спортивним розрядом. Чим вища спортивна кваліфікація, тим вищий коефіцієнт індивідуальної конфліктності.

Дослідження також показали розходження в показниках індивідуальної конфліктності представників різного ігрового амплуа у футболі: нападаючі — 2,0; півзахисники — 2,4; захисники — 3,6.

Це дає підставу вважати за доцільне під час відбору спортсменів враховувати не тільки фізичні, морфологічні дані, а й рівень конфліктності як показник психічної здатності до змагань, а також фактори, що визначають цю здатність.

Причини конфліктів у спортивно-педагогічній взаємодії

Для виникнення конфлікту потрібні певні умови і складові, які можна представити такою формулою:

Причина (об'єкт) + конфліктна ситуація + сторони (суб'єкти, учасники, опоненти, суперники) + інцидент = конфлікт.

Конфлікт як явище міжособистісних відносин можна розглядати як стан деструкції міжособистісних відносин на емоційному, поведінковому, когнітивному рівнях, що виникає при перешкодженні в досягненні особистісно значущих цілей, потреб.

Причиною конфлікту є будь-яка сфера діяльності людини, наприклад соціальна потреба в досягненнях.

Об'єкт конфлікту — конкретна сфера, предмет, якого домагаються учасники конфлікту і яка є метою їхніх домагань. Він може бути матеріальний або соціальний: посада, лідерство (ділове, емоційне), першість, положення значущого члена групи, самооцінка тощо.

Конфліктна ситуація виникає при усвідомленні перешкоди і сприймається як стан дискомфорту на тлі страху, стресу, фрустрації, погроз, ворожості, агресивності, переживання таких почуттів, як образа, втрата справедливості та бажання її відновити, загроза втрати статусу, позиції. Конфліктні ситуації поділяються на такі: діяльності, поведінки, відносин

Конфлікт виникає у випадку: усвідомлення ситуації; дій, спрямованих на усунення перешкод. Сторони конфлікту — суб'єкти конфліктної взаємодії, що можуть бути представлені однією особою чи групою осіб, соціальною структурою, державою. Вони конкретизуються в таких поняттях:

- учасник — суб'єкт, що має вплив на усі фази конфлікту;
- суперник — суб'єкт, що дотримується вкрай протилежної точки зору іздатний до активних дій;
- опонент — суб'єкт, що має власну точку зору, думку і здатен її викласти.

Опонент і суперник оцінюються за їхніми можливостями: сильний — слабкий.

Інші учасники: потенційний учасник, співчуваючий, засуджуючий, посередник, арбітр.

Інцидент — подія, слово, вчинок, непорозуміння, що стають поштовхом для початку конфлікту, провокують його початок, тобто є переходом від його латентної фази (конфліктної ситуації) до відкритої дії. Він може бути не пов'язаний із причиною й об'єктом.

Управління конфліктом починається з усвідомлення його об'єкта і причин.

Із метою виявлення причин конфліктів у спортивно-педагогічній взаємодії було проведено дослідження, в якому взяли участь студенти Національного університету фізичного виховання і спорту України (150 чоловік) і тренери- слухачі курсів підвищення кваліфікації (27 чоловік).

Опитування студентів показало, що 56,6 % опитаних були учасниками конфліктів у системах «тренер — спортсмен» і «студент—викладач»; 23,3 % студентів були учасниками конфлікту з тренерами; 10 % студентів вважають, що у них був конфлікт із викладачем. Результати опитування дають уявлення про масштаб поширеності проблеми конфліктів у спортивно-педагогічній взаємодії, де 89,9 % опитаних брали участь у конфлікті і тільки 10,1 % студентів не були втягнуті в конфліктні ситуації.

Міжособистісна компетентність виявляється в умінні педагога точно визначати об'єкт і причину конфліктної ситуації.

Поділ конфліктів, що виникають у спортивно-педагогічній взаємодії, на конфлікти діяльності, поведінки і відносин дозволив диференційовано підійти до вивчення причин їх виникнення та виявити деякі особливості, що, можливо, є основною проблемою взаємодії тренера і спортсмена — це не однакове сприймання тих причин розбіжностей, що виникають (табл. 6.3).

У сприйнятті тренерів 86 % конфліктів зі спортсменами відбуваються через тренувальну і змагальну діяльність. І тільки 2 % конфліктів тренери пов'язують зі сферою відносин. Як показало опитування спортсменів різної кваліфікації і спеціалізації, 42 % розбіжностей із тренером вони сприймають як конфлікт, що виникає на тлі відносин, і 42 % конфліктів відносять до сфери діяльності. Така розбіжність думок про причини конфліктів у опонентів свідчить про неможливість конструктивного вирішення конфліктної ситуації і сприяє нагнітання протікання конфлікту. Це також дає підставу свідчити про поширеність суб'єкт —об'єктного характеру відносин у спортивно-педагогічному спілкуванні.

Місце за значущістю об'єктів конфліктності в системі

«спортсмен-спортсмен» (на прикладі волейбольної команди):

- 1) виконання технічних дій;
- 2) специфіка ігрового мислення;
- 3) особливості фізичної підготовки;
- 4) психофізіологічні характеристики;
- 5) виконання тактичних дій;
- 6) характерологічні особливості.

Місце за значущістю об'єктів конфліктності в студентській групі:

- 1) рівень здібностей до керівництва групою, лідерство;
- 2) ставлення до навчальних і тренувальних занять;
- 3) рівень моральності;
- 4) рівень професійної підготовленості, професійних знань і компетентності в галузі фізичного виховання і спорту;
- 5) рівень розвитку інноваційних якостей, уміння творчо мислити.

Взаємодія в конфлікті

Конфлікт можна розглядати як процес раптової чи поступової зміни відносин між сторонами. У динаміці конфлікту, тобто в його перебігу, виділяють чотири основні стадії чи фази.

1. Виникнення конфліктної ситуації.
2. Усвідомлення об'єктивної конфліктної ситуації.
3. Перехід до конфліктної поведінки.
4. Вирішення конфлікту. Розглянемо стадії розвитку конфлікту .

Виникнення конфліктної ситуації. Ця стадія розвитку конфлікту є початковою і породжується об'єктивними протиріччями чи об'єктивними перешкодами до задоволення потреб, цілей. Хоча протиріччя можуть бути і суб'єктивного характеру, можна виділити такі види перешкод:

- об'єктивні — незалежні чи малозалежні від особистості;

- об'єктивні соціальні — зміна в соціальній структурі;
- об'єктивні міжособистісні — перешкода в особі інших
- суб'єктивні чи особистісні — це, передовсім, передумови виникнення внутрішньоособистісного конфлікту: емоційна нестабільність, високий рівень домагань тощо.

Певний час ця ситуація чи ці перешкоди не усвідомлюються людиною і протікають латентно, коли учасник (суб'єкт) відчуває дискомфорт, зниження емоційного фону, ще не усвідомлюючи з чим він пов'язаний. Інтуїція і проникливість — це ті якості, що допомагають швидше усвідомити ситуацію.

Усвідомлення об'єктивної конфліктної ситуації. Саме з усвідомленням протиріччя конфлікт стає реальністю, тому що тільки усвідомлення ситуації як конфліктної і породжує відповідну поведінку. Протиріччя може бути не тільки об'єктивним, тобто реально існуючим, а й удаваним. Цей етап дуже важливий для подальшого розвитку подій. Він характеризується:

1) емоціями і почуттями: наявністю загрози (безпеки, статусу), страху, пригніченості, ворожості, агресивності. Емоції допомагають мобілізуватися для вибору загальної стратегії поведінки;

2) вибором загальної стратегії поведінки.

Для вибору стратегії необхідні такі якості, як передбачення і проникливість. Перехід до конфліктної поведінки. Для більш ефективного вирішення конфліктної проблеми необхідно обрати певний стиль поведінки, враховуючи при цьому стиль інших залучених у конфлікт людей, а також природу самого конфлікту й обрану власну стратегію виходу з нього. Розглянемо стилі поведінки, які застосовують для вирішення конфлікту. Існує п'ять основних стилів поведінки в конфлікті, три з яких (пристосування, співпраця, компроміс) здійснюються в процесі переговорів. Розглянемо поведінку в процесі переговорів.

Стратегію переговорів буде обрано, якщо:

- ресурси оцінюються як рівні;
- ворожі й агресивні почуття не перевищують тієї межі, до котрої вони виконують тільки мобілізаційну функцію;
- один із учасників взаємодії відмовився від своєї позиції і здатен іти на поступки у визначених межах.

Пристосування — стратегія поведінки, орієнтована на часткову відмову від домагань на користь іншого учасника переговорного процесу. Стиль пристосування означає, що, діючи разом з іншою людиною, учасник не намагається відстоювати власні інтереси. Ви можете використовувати цей підхід, коли результат справи надзвичайно важливий для іншої людини й не дуже істотний для вас. Цей стиль корисний також у тих ситуаціях, у яких ви не можете узяти гору, оскільки інша людина має більшу владу, таким чином, йдете на поступки й погоджуєтесь з тим, чого прагне опонент. Оскільки, використовуючи цей підхід, ви відсторонюєтесь від інтересів, то краще поводитись у такий спосіб тоді, коли ваш внесок у цьому випадку не занадто великий або коли ви робите не занадто велику ставку на позитивний для вас варіант вирішення проблеми.

Якщо ви вважаєте, що поступаєтеся в чомусь важливому для вас і відчуваєте у зв'язку із цим незадоволеність, то стиль пристосування в цьому випадку, імовірно, неприйнятний. Він може виявитися неприйнятним і в тій ситуації, коли ви відчуваєте, що опонент не збирається поступитися в чомусь або що ця людина не оцінить зробленого вами. Цей стиль слід використовувати тоді, коли ви відчуваєте, що, дещо поступаючись, втрачаєте мало. Стиль пристосування може певною мірою нагадувати стиль ухиляння, оскільки ви можете використовувати його для одержання відстрочки у вирішенні проблеми. Основна відмінність полягає в тому, що ви дієте разом з іншою людиною, берете участь у ситуації й погоджуєтесь робити те, чого прагне інший. Коли ви застосовуєте стиль ухиляння, то

не робите нічого для задоволення інтересів іншої людини. Ви просто відштовхуєте від себе вирішення проблеми.

Існують найбільш характерні ситуації, в яких рекомендують стиль пристосування:

- вас не дуже хвилює те, що трапилося;
- ви прагнете зберегти мир і добрі відносини з іншими людьми;
- ви відчуваєте, що важливіше зберегти з кимось добрі взаємини, чим відстоювати свої інтереси;
- ви розумієте, що підсумок набагато важливіший для іншої людини, чим для вас;
- ви розумієте, що правда не на вашому боці;
- у вас мало влади або мало шансів перемогти;
- ви думаєте, що інша людина може отримати з цієї ситуації корисний урок, якщо ви поступитеся його бажанням, навіть не погоджуючись із тим, що він робить, або вважаючи, що він робить помилку.

Поступаючись, погоджуючись або ідучи на жертви на користь іншої людини, ви можете пом'якшити конфліктну ситуацію й відновити гармонію стосунків, або й надалі задовольнитись результатом, якщо вважаєте його прийнятним для себе, також можете використовувати цей період затишку із певною метою, аби виграти час, щоб потім досягти бажаного для вас результату.

Співпраця — найбільш ефективна, кооперативна стратегія поведінки, що полягає в орієнтації на координацію зусиль у вирішенні проблеми й пошуку варіанта, що задовольняє інтереси всіх учасників переговорів.

Дотримуючись цього стилю, ви берете активну участь у вирішенні конфлікту й відстоюєте свої інтереси, але намагаєтесь при цьому співпрацювати з іншою людиною. Цей стиль вимагає більш тривалої роботи порівняно з більшістю інших підходів до конфлікту, оскільки ви спочатку визначаєте потреби, турботи й інтереси обох сторін, а потім обговорюєте їх.

Однак, якщо у вас є час і вирішення проблеми має дуже важливе для вас значення, то це хороший спосіб пошуку взаємовигідного результату й задоволення обопільних інтересів. Для успішного використання стилю співробітництва необхідно затратити певний час на пошук прихованих інтересів і потреб для розробки способу задоволення справжніх бажань обох сторін. Якщо обидві сторони розуміють, у чому полягає причина конфлікту, то мають можливість спільно шукати нові альтернативи або виробити прийнятні рішення.

Такий підхід рекомендують використовувати в описаних нижче ситуаціях:

- вирішення проблеми дуже важливе для обох сторін і жодна не прагне повністю від нього відсторонитися;
- у вас тісні, тривалі й взаємозалежні відносини з іншою стороною;
- у вас є час попрацювати над проблемою, що виникла (це хороший підхід до вирішення конфлікту на ґрунті довгострокових проектів);
- обидві сторони інформовані про проблему і їхні бажання відомі;
- обидві сторони прагнуть поставити на обговорення деякі ідеї і спільнопопрацювати над їх вирішенням;
- обидві сторони здатні викласти суть своїх інтересів і вислухати один одного;
- обидві залучені в конфлікт сторони мають однакову владу або прагнуть ігнорувати різницю в положенні для того, щоб спільно шукати вирішення проблеми.

Співпраця — це дружній, мудрий підхід до вирішення завдання, визначення й задоволення інтересів обох сторін. Однак це вимагає певних зусиль. Обидві сторони повинні виділити на це певний час і вміти пояснити

свої бажання, висловити свої потреби, вислухати один одного й потім виробити альтернативні варіанти вирішення проблеми. Відсутність одного з елементів робить такий підхід неефективним. Співпраця — найважчий серед стилів, однак дозволяє виробити рішення, які найбільш задовольнятимуть обидві сторони у складних і важливих конфліктних ситуаціях.

Компроміс — стратегія поведінки, орієнтована на певні однакові поступки з боку учасників переговорів.

Використовуючи стиль компромісу, ви небагато поступаєтеся у своїх інтересах, інша сторона робить те саме, іншими словами, ви сходитеся на частковому задоволенні свого бажання і бажання іншої людини. Ви робите це, обмінюючись поступками і домовленостями для розробки компромісного рішення. Такі дії можуть деякою мірою нагадувати співпрацю, однак компроміс досягається на поверховому рівні: ви поступаєтеся в чомусь, інша людина також у чомусь поступається й у результаті можна прийти до загального рішення. Ви не шукаєте прихованих потреб та інтересів, як у випадку застосування стилю співпраці, а розглядаєте тільки висловлені один одному побажання.

Використовуючи стиль співпраці, ви зосереджуєте увагу на задоволенні прихованих потреб і бажань, а застосовуючи стиль компромісу, розглядаєте конфліктну ситуацію, як дану й шукаєте спосіб вплинути на неї або змінити її, поступаючись і обмінюючись поступками. Метою співпраці є вироблення довгострокового взаємовигідного рішення, а у випадку компромісу це може бути терміновий варіант.

У ситуаціях, коли жоден з опонентів не має ні часу, ні сил, необхідних для довгострокових переговорів, або інтереси виключають один одного, тоді може допомогти тільки компроміс.

Типові випадки, коли стиль компромісу найбільш ефективний:

- обидві сторони мають однаковий статус і спільні інтереси;

- ви прагнете одержати рішення швидко, тому що не маєте часу аботому що це більш економічний і ефективний шлях;
- вас може влаштувати тимчасове рішення;
- ви можете скористатися короткочасною вигодою;
- інші підходи до вирішення проблеми виявилися неефективними;
- задоволення вашого бажання має для вас невелике значення й виможете трохи змінити початкову мету;
- компроміс дозволить вам зберегти взаємини, ви бажаєте одержати хочщось, ніж все втратити.

Компроміс часто є вдалим відступом або навіть останньою можливістю прийняти певне рішення. Ви можете обрати цей підхід із самого початку, якщо не маєте достатньої влади для того, щоб досягти бажаного, або співпраця неможлива і жодна зі сторін не прагне односторонніх поступок.

Ухилення — стратегія поведінки, орієнтована на відмову від домагань. Не належить до переговорних стратегій виходу з конфлікту й розглядається як індивідуальна дія. Цей підхід до конфліктної ситуації реалізується тоді, коли вине відстоюєте свої права, не співпрацюєте для того, щоб вирішити проблему або просто ухиляєтеся від залагодження конфлікту. Ви можете використовувати цей стиль, коли проблема не настільки важлива для вас, ви не прагнете витратитися на її вирішення або відчуваєте, що перебуваєте в безнадійному становищі. Цей стиль рекомендують також у тих випадках, коли ви відчуваєте себе неправим на противагу іншій людині або ця людина має більшу владу. Це серйозні підстави для того, щоб не відстоювати власну позицію. Ви можете спробувати змінити тему, вийти з кімнати або вчинити що-небудь із метою усунення або відстрочення конфлікту, ухиляєтеся від проблеми, ігноруючи її або перекладаючи відповідальність за її вирішення на іншого,

домагаючись відстрочки або використовуючи інші прийоми. Наведемо найтипівіші ситуації, коли рекомендують застосовувати стиль ухиляння:

- напруження занадто велике й ви відчуваєте необхідність його ослаблення;
- результат не дуже важливий для вас і ви вважаєте, що вирішення настільки тривіальне, що не варто витратити на нього сили;
- у вас «важкий» день, а вирішення проблеми може принести додаткові неприємності;
- ви знаєте, що не можете або навіть не прагнете залагодити конфлікт на свою користь;
- ви прагнете виграти час, можливо, для того, щоб одержати додаткову інформацію або щоб заручитися чієюсь підтримкою;
- ситуація дуже складна і ви відчуваєте, що залагодження конфлікту потребує від вас дуже багато;
- у вас мало влади для вирішення проблеми бажаним способом;
- ви відчуваєте, що дехто має більше шансів вирішити цю проблему;
- ви намагаєтеся вирішити проблему негайно, але це небезпечно, оскільки розкриття й відкрите обговорення конфлікту може тільки погіршити ситуацію.

Незважаючи на те що багато хто може вважати стиль ухиляння «втечею» від проблем і від відповідальності, а не ефективним підходом до залагодження конфліктів, у дійсності відхід або відстрочка можуть бути цілком підходящою й конструктивною реакцією на конфліктну ситуацію. Цілком імовірно, що, якщо ви намагатиметеся ігнорувати її, не показувати до неї свого ставлення, ухилятися від вирішення, змінити тему або перенести увагу на що-небудь інше, то конфлікт залагодиться сам собою. Якщо ні, то ви зможете зайнятися цим пізніше, коли будете більше готові.

Конкуренція (суперництво) — стратегія поведінки, спрямована на

задоволення власних інтересів і цілей на шкоду іншим учасникам конфліктної ситуації. Не належить до переговорних стратегій виходу з конфлікту й розглядається як індивідуальна активна дія. Людина, яка використовує стиль конкуренції, досить активна і бажає йти до вирішення конфлікту своїм власним шляхом. Вона не дуже зацікавлена у співпраці з іншими людьми, але здатна на вольові дії. Істотним є те, що й дії, котрі приймаються опонентами, також повинні ними усвідомлюватися як конфліктні, інакше їхню поведінку не можна визначити як конфліктну. Згідно з описом динаміки процесу, ви намагаєтеся передовсім задовольнити власні інтереси на шкоду інтересам інших, змушуючи їх приймати ваш варіант вирішення проблеми. Для досягнення мети ви використовуєте свої вольові якості, і якщо ваша воля досить сильна, то вам це вдається.

Це може бути ефективним у тому випадку, коли маєте певну владу. Ви знаєте, що ваше рішення або підхід у даній ситуації правильні й маєте можливість наполягати на них, однак це, імовірно, не той стиль, який використовували б в особистих відносинах: ви прагнете бути в злагоді з людьми, але стиль конкуренції може викликати в них почуття відчуження. Якщо ви застосовуєте такий стиль в ситуації, коли не маєте достатньої влади, наприклад, коли з якогось питання ваша точка зору розходиться з точкою зору начальника, ви можете «обпектися».

Наведемо приклади випадків, коли слід використовувати цей стиль:

- результат дуже важливий для вас і ви робите більшу ставку на свій варіант вирішення проблеми, що виникла;
- ви маєте достатній авторитет для ухвалення рішення;
- рішення потрібно прийняти швидко й у вас вистачає влади для цього;
- ви відчуваєте, що нема іншого вибору і вам нема чого втрачати;
- ви перебуваєте в критичній ситуації, яка вимагає

миттєвогореагування;

- ви повинні прийняти непопулярне рішення, вам необхідно терміноводіяти і у вас достатньо повноважень для вибору цього кроку;
- ворожість досягла Такого рівня, що визначається як небезпечний стан, і надалі буде підтримуватися обставинами, які ускладнюються;
- жодна зі сторін не вважає конфліктну поведінку неприйнятною абонеприпустимою; а одна зі сторін втратила надно досягти своєї мети якими- небудь іншими засобами, крім боротьби, після того як було обдуманого або випробувано інші стилі поведінки;
- суб'єктивна оцінка можливої перемоги досить висока.

Коли ви використаєте цей підхід, можете бути не дуже популярним, але завоюєте прихильників, якщо він дасть позитивний результат. Якщо вашою основною метою є популярність і добрі стосунки з усіма, то цей стиль використовувати не варто, його рекомендують у тих випадках, коли запропоноване вами вирішення проблеми має для вас велике значення, коли відчуваєте, що для його реалізації вам необхідно діяти швидко і коли вірите в перемогу, тому що маєте для цього достатньо волі й влади. Конфліктна поведінка може набувати форми тактик, які розглядаються як дії, спрямовані на блокування досягнення протилежною стороною її прагнень, цілей, намірів.

Існує ряд тактик конфліктної поведінки.

Демонстрація посилення власних ресурсів. Ця тактика полягає в тому, що одна зі сторін інформує іншу про те, що в неї є реальна можливість збільшити власні ресурси настільки, що вони будуть значною мірою перевищувати ресурси іншої сторони. Наслідки: інша сторона може піти на додаткову мобілізацію власних ресурсів або на певні вчинки, якщо оцінить свою позицію як слабшу.

Очікування, утримання попереднього стану. Цю тактику часто

застосовують із метою отримання додаткової інформації про іншу сторону. Очікування, відсутність дій створюють свого роду ситуацію невизначеності. Напруження та невизначеність, відсутність дій змушують одну зі сторін конфлікту зробити певні дії, можливо, помилкові. Інша сторона, користуючись цим, отримує переваги.

Ризик. Тактика розрахована на несподіваний ефект — серії максимально ефективних дій швидко настають одна за одною.

Примус. Найчастіше застосовується сильнішою стороною. Може поставити слабку сторону в умови дефіциту часу для прийняття рішення.

Маніпуляції, дезінформація, блеф. Ці тактики дуже поширені. Кожний з учасників прагне приховати свої слабкі сторони. У суперника зумисне формуються неправильні уявлення про себе, приховуються слабкі сторони і демонструються переваги, яких немає, сторона розраховує на те, що суперник почне формувати свою поведінку на основі отриманої дезінформації.

Вирішення конфлікту. На сьогодні існують такі види вирішення конфлікту.

1. Повне вирішення на об'єктивному рівні. Усунення причин, що спричинили протиріччя.
2. Часткове вирішення на об'єктивному рівні шляхом перетворення конфліктної ситуації і створення незацікавленості в конфліктних діях.
3. Повне вирішення на суб'єктивному рівні за рахунок зміни образів конфліктної ситуації.
4. Часткове вирішення на суб'єктивному рівні.

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У «Педагогічній енциклопедії» поняття «педагогічна техніка» трактується як комплекс знань, умінь і навичок, які необхідні педагогу для того, щоб ефективно застосовувати на практиці методи педагогічного впливу, які він обрав, як для окремих студентів, так і для колективу в цілому.

Педагогічна техніка являє собою сукупність професійних умінь, що сприяють гармонії внутрішнього змісту діяльності педагога і зовнішнього його прояву. Виходячи з цього індивідуальна педагогічна техніка визначає специфіку методики викладання педагогів.

Вчені трактують педагогічну техніку як сукупність умінь і особливостей етичної поведінки педагога, заснованої на правилах і принципах етикету, що дозволяють сформувати його педагогічну культуру, яка допомагає адекватно впливати на того, хто навчається, з метою формування його як всебічно розвиненої особистості завдяки доцільно обраним методам і формам діяльності відповідно до особливостей конкретних об'єктивних умов.

Сьогодні поняття «педагогічна техніка» трактується як сукупність умінь та прийомів, що використовуються викладачем для найбільш повного досягнення цілей своєї діяльності та допомагають викладачеві глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у навчально-виховній роботі. Це комплекс умінь викладача, що сприяють його оптимальній і творчій поведінці та ефективній взаємодії зі студентами в будь-яких педагогічних ситуаціях.

Практика показує, що в процесі професійної діяльності як молоді педагоги, так і більш досвідчені припускаються деяких помилок у педагогічній техніці, що знижують ефективність навчально-виховного процесу:

- невміння розмовляти зі студентом;

- невміння стримати або, навпаки, виявити гнів; невміння подолати невпевненість;
- невміння обирати відповідну позу, необхідний жест;
- недоліки мовлення: монотонність, безбарвність, невиразність, погана дикція тощо.

З метою подолання труднощів педагогічної праці викладачеві необхідно володіти такими складовими педагогічної техніки:

- техніка мовлення: граматична правильність, виразність, образність, гумор, техніка мовлення (постановка і тембр голосу, емоційність, переконливість, багатство інтонацій та відтінків, дикція, темп);

- техніка зовнішнього вигляду: уміння правильно сидіти, стояти, виявляти впевненість, спокій, доброзичливість (постава, одяг, зачіска, міміка, пантоміміка, емоційна виразність);

- техніка педагогічного спілкування: уміння слухати; ставити запитання; аналізувати відповідь; бути уважним, спостережливим; розуміти інших; встановлювати контакт; бачити і розуміти реакцію аудиторії; передавати своє ставлення до того, про що йдеться; зацікавити, захопити поясненням, розповіддю, повідомленням; орієнтуватися в ситуації;

- психотехніка: уміння створювати необхідний настрій, знімати зайву напругу, хвилювання, долати власну нерішучість і мобілізувати себе, стримувати себе в стресових ситуаціях; здатність до перевтілення, до гри, управління своїм настроєм.

Володіння як стандартними формами, засобами і методами педагогічної техніки, що апробовані і впливають з педагогічного досвіду, так і новітніми технологіями дасть можливість педагогу глибше, яскравіше, талановитіше проявити себе і досягнути успіхів у навчально-виховному процесі.

Наявність певних схем, моделей, алгоритмів в жодному разі не знімає необхідності виявляти гнучкість. Міркування на основі наукових

знань і досвіду збагачують педагогічну діяльність, надають можливості проявляти творчість, нестандартні підходи до вирішення будь-яких ситуацій.

Наведемо деякі методи формування педагогічної техніки:

система тренувальних вправ з формування певних вмінь і навичок (психофізіологічний тренінг);

система певних правил і вимог до майбутньої професійної діяльності; педагогічний рольовий тренінг (входження в ситуації, що моделюють професійну діяльність) та удосконалення професійних якостей і особливостей, що забезпечують підвищення рівня педагогічної техніки.

Таким чином, кожний педагог повинен прагнути до оволодіння педагогічною технікою, її компонентами, які забезпечують успішність його діяльності.

Техніка і культура мовлення тренера-викладача

Учіння про мовленнєву культуру зародилося ще в Стародавній Греції і Стародавньому Римі, де в суспільстві надзвичайно високо цінувалося ораторське мистецтво. Приклад – промови Цицерона, Сенеки, що увійшли до світової історії, а також спадщина з навчання риториці Квінтіліана. Усне мовлення, як основний засіб педагогічної діяльності, є найважливішим елементом майстерності. Словарний запас сучасної дорослої людини повинен складати 10-12 тис. одиниць.

Робота педагога над своїм мовленням вимагає значних зусиль. Адже дуже часто підготовка зводиться до засвоєння теоретичних відомостей і методики, а при оволодінні педагогічною технікою мовлення виникають проблеми. Культура мовлення – це мовленнєва майстерність, вміння вибрати стилістично доречний варіант, виразно і дохідливо висловити думку. Педагог повинен володіти правилами вимови, наголосу, граматики, слововживання тощо.

Мовлення – могутній засіб формування особистості. Мова педагога, як і будь-якої культурної людини, повинна відповідати таким вимогам:

- правильність: відповідність нормам наголосу і граматики;
- точність: відповідність думкам того, хто говорить, і правильність відбору мовленнєвих засобів вираження змісту думки;
- чіткість: дохідливість і доступність для співрозмовників;
- простота, доступність і стислість: вживання простих, неускладнених фраз і пропозицій, які є найбільш легкими для сприйняття студентами;
- логічність: побудова композиції мислення так, щоб всі частини його змісту послідовно йшли одна за одною, були взаємозв'язані і вели до кінцевої мети;
- чистота: виключення з вживання нелітературних слів (діалектних слів, жаргонізмів, професіоналізмів, слів-паразитів тощо), доцільність вживання мовних засобів;
- виразність: виключення з мовлення штампів і шаблонних словосполучень, уміле використання фразеологічних зворотів, прислів'їв, приказок, крилатих виразів, афоризмів;
- багатство і різноманітність з лексико-словарного складу: великий словарний запас і здатність вживати одне слово в декількох значеннях;
- доцільність виразів: вживання найбільш відповідного для даного випадку стилістично виправданого мовного засобу з урахуванням складу слухачів, теми діалогу і його змісту та завдань, які вирішуються;
- мовна і мовленнєва стилістика.

Недотримання цих вимог в процесі спілкування звичайно призводить до зниження його ефективності. Так, паузи, викликані невмінням правильно розподіляти дихання, випадкові логічні наголоси, невірні інтонації призводять до того, що значення сказаного педагогом розуміється неправильно або не розуміється зовсім. Наприклад, розглянемо речення: «Завтра, в суботу, заняття на I курсі не буде». Якщо зробити наголос на «I

курсі», то ми звертаємо увагу на те, що заняття не буде тільки на I курсі. Якщо хочемо підкреслити, що заняття не буде «завтра» або «в суботу», то робимо наголос на цих словах і т. д. Всього в цьому реченні може бути чотири варіанти логічного наголосу. Помилкою буде голосовий натиск на наголошеному слові. Виділити потрібне слово можна паузою міжсловами, змінивши ритм фрази, тощо.

Мовлення без логічних наголосів сприймається важко, але ще важче сприймати мовлення, в якому підкреслюється кожне слово. Зміна логічного наголосу приводить до зміни значення. Наприклад:

Я сьогодні добре провів час. **Я сьогодні** добре провів час. **Я сьогодні добре** провів час. **Я сьогодні добре провів** час. **Я сьогодні добре провів час.**

Логічні правила усного мовлення

Для полегшення правильної побудови усного мовлення, як для педагога, так і для студента, існують логічні правила усного мовлення:

- якщо у фразі є зіставлення, то виділяються обидва слова, що протиставляються;
- при поєднанні двох іменників виділяється той, який стоїть у родовому відмінку;
- завжди виділяються однорідні члени речення;
- прикметник у більшості випадків не бере на себе наголосу. Ви- значення мовби зливається з визначуваним словом, яке трохи виділяється. Якщо ж потрібно підкреслити саме визначення, слід удатися до інверсії – зміни прийнятого в граматиці порядку слів;
- якщо до слова належить декілька визначень, то вони виділяються всі, крім останнього, яке зливається з визначуваним словом;

Мовленнєвий такт об'єднує слово або групу слів, які тісно зв'язані між собою за значенням і вимовляються як єдине ціле з логічним наголосом

на одному із слів. Підмет і присудок відокремлюються паузою і повинні знаходитися в різних мовних тактах. Паузи, що відокремлюють один мовний такт від іншого, називаються логічними паузами. Підготовка до заняття повинна включати розбивання тексту на мовні такти, постановку логічних наголосів і пауз, а в результаті – побудову логічної перспективи мови. Це допомагає студентам зрозуміти значення сказаного педагогом.

Необхідно дотримуватись таких правил розташування думок:

- усі думки повинні бути пов'язані між собою, і кожна наступна думка містити зачатки попередньої;
- усі думки повинні бути підлеглі головній.

Точність і виразність мовлення досягається вживанням синонімів, тобто слів, близьких за значенням, але відмінних різними відтінками (наприклад: плач – рев, сміливий – хоробрий, викладач – педагог – вихователь тощо); паронімів – слів близьких за звучанням, але різних за значенням (наприклад, засвоїти – освоїти, абонемент – абонемент і т.п.).

Велике значення для усного мовлення має інтонація, яка буває двох видів: логічна і емоційно-експресивна. Мета першої – підкреслити смислове навантаження окремих слів, виразів, другої – допомогти педагогу передати свої почуття, ставлення до сказаного.

Особливої шкоди завдають «слова-паразити» (ну, ось, так би мовити, як говориться тощо). Вони засмічують мовлення, роблять його маловиразним. Все це ускладнює сприйняття інформації. А звуки на зразок «е-е», «м-м» ще сильніше знижують виразність мовлення.

Сила впливу слова педагога пов'язана з доцільністю мовлення, тобто відповідністю засобів мови складу слухачів, темі розмови, її змісту і навчально-виховним завданням, які вирішуються. Важливо надавати відтінок мовленню при схваленні або засудженні вчинків студентів. Слід зазначити, що підвищення і пониження голосу допомагає утримати ініціативу в спілкуванні. Дослідження показали, що монотонний голос

при викладі матеріалу знижує його сприйняття на 35-55%. Звичайно розмова ведеться спокійно, без підвищення голосу, але у разі порушень дисципліни, режиму, про- явів егоїзму, «зоряної хвороби» в голосі педагога повинні звучати відтінки обурення. Проте ніколи не слід вживати образливих слів і виразів, а тим більше не висміювати недоліки, які студент не в змозі виправити.

Добре, коли педагог свої переживання, емоції, почуття підкріплює виразним мовленням, яке насичене різними інтонаціями, що сприяє розвитку адекватних проявів у слухачів.

Для становлення мовленнєвої культури педагога велике значення має знання і володіння різними мовленнєвими стилями – побутовим, діловим, науковим, художнім. Залежно від аудиторії, з якою спілкується викладач, необхідно обрати і відповідний стиль мови для забезпечення ефективного спілкування. Досягається це знанням мови і наявністю мовних навиків, які формуються в мовній діяльності, з досвідом. Безумовно, мовленнєва культура безпосередньо залежить від мовного середовища: чим вищий рівень мовленнєвої культури населення, тим більше він впливає на виховання і формування особистості.

Якщо педагог не володіє основами мовленнєвої діяльності, технікою мовлення: не знає анатомо-фізіологічних, психологічних і граматичних основ мовленнєвої діяльності; не вміє правильно дихати; має невиразний голосовий апарат; у нього відсутнє відчуття темпу мовлення, то він має погану дикцію та майже не володіє основами логіки мовлення тощо. Невиразний, тихий голос, відсутність потрібного темпу мовлення, погана дикція призводять до нерозуміння і втрати інтересу студентів до заняття. Такий педагог не здатний запалити студентів, надихнути їх, пробудити інтерес до навчання. І, навпаки, розвинене мовленнєве дихання, досконала дикція, поставлений голос додають слову педагога виразності, яка дозволяє передавати в мовленні багатство відтінків думок і відчуттів. Тому

оволодіння технікою мовлення – одне з головних завдань педагогічної техніки в цілому.

Отже, мовленнєва техніка – це сукупність фонаційного (мовленнєвого) дихання, мовленнєвого голосу і дикції, що доведені до ступеня автоматизованих навичок і дозволяють ефективно здійснювати мовленнєвий вплив.

Фонаційним диханням є дихання, яке пов'язане з утворенням звуків. При такому диханні вдих значно коротший за видих. Найдоцільнішим з погляду гігієністів-фізіологів для педагога є змішаний або діафрагмально-реберний тип дихання, який виробляється тренуванням.

Важливою особливістю регуляції дихання у людини є її здатність довільно міняти темп, ритм, активність, амплітуду дихальних рухів. Це особливо важливо для викладачів, професійна діяльність яких пов'язана з необхідністю поєднання слова і показу різноманітних вправ, що вимагає навичок добору дихання. Тому їм необхідно регулярно займатися дихальною гімнастикою, оскільки правильно поставлене дихання – це частина голосу, умова успішної діяльності.

Мовленнєвий голос. Основна роль у техніці мовлення належить голосу педагога – основному його інструменту. Педагогу, не покладаючись на природні дані, необхідно працювати над технікою мовлення, дотримуючись таких вимог до голосу:

- голос педагога не повинен мати дефектів у вигляді невимови окремих звуків або вимови їх з дефектами, шепелявості, заїкання, загальної слабкості голосового апарату тощо;
- голос повинен бути чітким, виразним, спрямованим на аудиторію; всі звуки слід вимовляти відповідно до правил орфоєпії;
- у голосі повинна звучати упевненість, мажорність, що робить мовлення переконливим і сприяє прояву позитивних емоцій у студентів;

– педагог повинен володіти технікою зміни тональності залежно від специфіки навчально-виховних завдань та індивідуальних особливостей студентів.

Постановка мовленнєвого голосу повинна починатися із зняття м'язової напруги в ділянці шиї і плечового поясу, звільнення фонаційних шляхів. Потім необхідно розвивати динамічний діапазон голосу. Бідність діапазону мовлення педагога призводить до монотонності мовлення та зниженню активності студентів. Голос педагога повинен відрізнятися силою, витривалістю і гнучкістю. Сила не означає гучність, оскільки голосно сказана фраза без емоційного забарвлення може піти в нікуди, не вплине на студентів. Витривалість голосу – такий його стан, коли при інтенсивній роботі (до декількох пар на день) він не послаблюється. Гнучкість припускає широкий діапазон звучання. Всі вищеназвані якості голосу потребують тренування, дотримання режиму, який полягає в чергуванні мовленнєвої діяльності (максимум 4-5 навчальних годин) та перерв тривалістю 10-15 хвилин. Слід уникати холодного повітря і води, оскільки вони негативно впливають на голосові зв'язки, з'являється хрипота, сиплість тощо. Небажана і нервова напруга. Відомо, що людина навіть при незначному хвилюванні іноді «втрачає» голос. Тому умовою гарного голосу є здорова нервова система, традиційні загартовуючі процедури, раціональне харчування.

Дикція – це вміння правильно вимовляти голосні та приголосні звуки. Дикційні навички обумовлені активністю м'язів артикуляційного апарату, розвиток якого є умовою їх формування. Вироблення правильної дикції слід починати з артикуляційної гімнастики, яка розвиває такі органи мовлення, як губи і язик, робить їх, а також нижню щелепу, голосові зв'язки, легені динамічними і активними. Ці вправи краще робити перед дзеркалом, самотійно.

Для оволодіння технікою правильної вимови дуже корисно використовувати скоромовки і спеціальні вправи. Наприклад, однією з таких вправ є метод укрупнення мовлення, відповідно до якого потрібну фразу (ту, яка укрупнюється) потрібно «розгорнути», тобто промовляти повільно, подовжуючи голосні звуки і зберігаючи її логічну стрункість; різні слова, фрази укрупнюються не однаково, укрупнюється завжди головне (наголошене) слово; укрупнення односкладового чи багатоскладового слова потребує вимовляння по складах. Важливим елементом при цьому є мускульна мобілізованість: загальна підтягнутість мускулатури тіла, зокрема спини; помірна рухливість тіла, що забезпечує відпрацьовану осанку; узгодженість рухів кінцівок і корпусу; мімічна виразність.

Критерії виразного мовлення. Мовна інформація лише тоді пробуджує почуття і свідомість іншого, сприймається ним, притягує, коли слово досить яскраво й доступно передає власні образні уявлення того, хто висловлюється. Тільки тоді, коли образи життя промовця (вистраждані, зримі, чіткі) стають образом слухачів, з'являється надія, що слово вчить, виховує, зцілює. Таким чином, важливий критерій виразного мовлення – образна наповненість слова.

Другий критерій близько пов'язаний із першим і визначається ним. Він полягає в тому, що образи життя, створені словом промовця, повинні міцно спиратися на чуттєвий досвід слухачів, приваблювати їх своєю чіткістю і в той же час незвичайністю, новизною.

Виразність усного слова – сильний прояв життєвої енергії того, хто говорить. Слухачі з перших секунд виступу сприймають промову або з цікавістю, або байдуже. І причина цього не тільки в змісті, а й у звучанні усної мови, її внутрішній енергії. Спокійний, упевнений, добре поставлений голос має такий енергетичний потенціал, який збуджує емоційну і розумову енергію слухачів, бажання вслухатися в слово.

Імпровізованість усного мовлення, як одна з найважливіших характеристик професійної мови, виявляється у двох аспектах:

– з одного боку, у слухачів повинно створитися враження, що промовець під час розповіді, лекції, пояснення імпровізує, тобто народжує думку і її словесну оболонку «тут і зараз», наче розмірковуючи разом з усіма і перехоплюючи бажання і сподівання всіх, а не озвучуючи наперед вивчений текст;

– з іншого боку, мовлення – імпровізація в прямому значенні цього слова: мовленнєва партія народжується безпосередньо в момент спілкування з аудиторією, коли ситуація несподівано змінюється і вимагає миттєвої реакції. Це перебудова на ходу, зміна накресленого плану залежно від перебігу спілкування. Тобто йдеться про непідготовлену інформацію, що вимагає від її носія високої загальної і ораторської культури, потужного потенціалу творчого мислення.

Професійна красномовність полягає у виконавській реалізації зазначених вище вимог. Перш за все це інтонаційна доцільність і різноманітність мови. Технічні засоби мовної інтонації включають такі елементи, як логічний наголос, логічна пауза, висота тону, темп і тембр мовлення.

Нелогічність озвученого мислення, багатослів'я, повернення до одних і тих же положень – результат хаотичного мислення, його неорганізованості. Щоб досягти структурності та композиційного упорядкування виступу необхідно складати для себе план, концепт, наперед записати необхідні визначення.

Зовнішній вигляд викладача

Культура зовнішнього вигляду формується з раннього віку, а потім відбувається її подальший розвиток і вдосконалення. Це має для кожної

людини неабияке значення, тому що, як зазначають психологи, перше враження дуже часто залишається домінуючим на протязі тривалого часу, адже «по одежі стрічають...».

Викладач повинен добре усвідомлювати, що його зовнішність, і зокрема костюм, також «працюють на педагогічний процес», що необхідно контролювати себе постійно, поки не з'явиться звичка завжди гарно виглядати, мати свій неповторний стиль, образ, враховуючи прояви етикету (особливо ділового).

З позиції педагогічної техніки поняття «зовнішність педагога», тобто його імідж, включає одяг, взуття, зачіску, косметику, парфуми, прикраси. Поєднання компонентів одягу і предметів, які доповнюють його, виконаних в одному стилі і художньо узгоджених між собою, створює своєрідний ансамбль, який називається костюмом.

Якщо в далекому минулому, коли одяг виник, він задовольняв утилітарні запити людини, то значно пізніше, а тим більше в наш час одяг виражає естетичні ідеали як суспільства, так і окремої особистості. Розглядаючи людину з позиції діалектичної закономірності єдності змісту та форми, можемо говорити, що костюм викладача, імідж є певною мірою способом прояву його змісту і форми.

Цей прояв єдності змісту і форми стосується зовнішності всіх педагогів, а також знаходить певне відбиття в особистісному підході до свого одягу, до свого іміджу.

Костюм викладача повинен гармонійно доповнювати його професійну діяльність, його індивідуальні особливості. Тому його зовнішність повинна, в першу чергу, виконувати професійну функцію: бути надійним помічником у вихованні студентів.

Багато, щоб у зовнішності викладача не було елементів, які б відволікали увагу студентів, заважали їм зосередитися. Але оскільки викладач є прикладом для студентів у всьому, і в одязі теж, він зобов'язаний

одягатися так, щоб враховувати тенденції сучасної моди, але не доводити ті чи інші компоненти костюму до крайно- щів. Викладач йде до навчального закладу на роботу, тому його костюм, крім естетичної виразності, повинен бути зручним для виконання необхідних педагогічних операцій: працювати з апаратурою і приладами, писати на дошці, схилитися до студентів, сідати тощо. Треба пам'ятати про так званий «принцип метрдотеля», відповідно до якого треба враховувати три критерії «зустрічі по одязі», або, як говорять, «правильного одягу»: перший – чи відповідає одяг ситуації; другий – практичність (як людина почуває себе в цьому одязі; чи зручно, чи є відчуття, що одяг «заважає»); і, на- решті, третій – охайність [14]. Люди, які звертають на свій одяг велику увагу, які занадто слідкують за ним, дратують інших, так вважають психологи. Можна вдягатися не модно, але головне, щободяг викладача був органічним, природним. Одяг конкретного викладача повинен відповідати його морально-естетичним поглядам, гармоніювати з фігурою, бути простим, але виразним, охайним. Колір, фактура, доповнення (гудзики, пряжки тощо) також повинні підкреслювати красу, елегантність, простоту. Все це позитивно впливає на емоційний настрій студентів, дисциплінує їх, сприяє формуванню почуття та смаку, не відволікає від заняття. Одяг повинен гармоніювати із фігурою. Елегантно, красиво одягнений викладач викликає позитивні емоції студентів, піднімає їм настрій, спонукає стежити за собою, виховує їх смак.

Взуття також повинно бути зручним, елегантним і, звичайно, чистим. Не треба забувати, що викладач багато часу проводить на ногах і має почувати себе у взутті комфортно.

Зачіска повинна личити, бути акуратною, волосся обов'язковочистим. У користуванні косметикою необхідно дотримуватися міри, підкреслювати переваги обличчя і ховати його недоліки. При виборі прикрас варто враховувати, що вони є лише доповненням до костюму і не повинні відігравати домінуючу роль.

Однак ні костюм, ні зачіска, ні прикраси не замінять гарного настрою викладача, його доброзичливості, що повинні відбиватися на обличчі, у ході, рухах, над чим теж необхідно працювати. Хмурий, злий вираз обличчя не виправити ніякими зовнішніми атрибутами. Головне у вигляді викладача – його настрій.

Постава та хода також створюють імідж викладача. Без них неможливі красиві рухи, нахили, погляди. Викладач повинен уміти подати свою фігуру в статиці й динаміці. Правильна постава – основа для правильної ходи. Визначаємо ширину свого кроку, за- своєюмо правильну постановку стопи. Ставимо обидві ступні на одну лінію так, щоб п'ятка однієї ступні торкалась носка іншої. Центр ваги тримати так, щоб стояти на обох ногах одночасно. Тепер розведемо ноги в сторони. Це і є ширина нашого кроку. З цього положення починаємо спокійно рухатися вперед, зрідка перевіряючи ширину кроку (зводячи носки на одну лінію). Пам'ятати потрібно про те, що п'яти знаходяться на одній лінії, носки розведені, ширина кроку дотримується постійно.

Викладачеві не лише достатньо знати вимоги до своєї зовнішності, але й уміти її сформувати, пам'ятаючи про те, що люди, які нас оточують, оцінюють викладача за певним алгоритмом: зовнішній вигляд, постава, поведінка, особистісний контакт, винагорода. Найголовніше, щоб студенти побачили упевненість викладача у собі. Говорячи про зовнішній вигляд, необхідно звернутися й до правил етикету, які висувають суворі вимоги до нього, особливо, коли це стосується професійної діяльності, ділового спілкування.

Культура і техніка рухів педагога

Культура рухів педагога є також істотним компонентом візуального образу. Вона передбачає володіння своїм тілом, а саме: жести, міміку та пантоміміку. За їх допомогою та в поєднанні з іншими засобами викладач

має можливість більш повно виражати свої почуття, ставлення до своєї діяльності та діяльності студентів. До того ж ці засоби завжди найбільш економні, динамічні, в них прихована велика спонукальна сила.

Жест – це рух рук, що супроводжує мовлення педагога і підсилює його виразність, а іноді й замінює його. У жестах виявляється психічний стан людини, а при необхідності іноді ховаються справжні почуття. При оволодінні жестикуляцією необхідно піклуватися про те, щоб жести були природними, доречними, стриманими, тобто відповідали конкретній педагогічній ситуації.

Виділяють такі групи жестів: механічні, описові та психологічні:

- механічні жести – найбільш поширені і отримали назву завдяки своєму характеру. Наприклад, при вітанні або прощанні ми робимо певні жести: помах, подавання і потискування руки співрозмовника. Використовуються ці жести для різноманітності процесу спілкування;

- описові жести використовуються, з одного боку, для привертання уваги до об'єкта, що вивчається, шляхом указання на нього, з іншого боку – як жестикуляція, що доповнює усний вислів;

- психологічні жести є засобом зовнішнього виразу почуттів людини. Вони не завжди співпадають із сказаними словами і скоріше «говорять» про підтекст сказаного. Наприклад, ми говоримо про відсутність хвилювання, про те, що спокійні, а при цьому смикаємо вухо, гудзик, підборіддя тощо. Ці дії свідчать про наше хвилювання.

Слід пам'ятати, що надмірна жестикуляція відволікає від головного. Не завжди вона доречна і покращує виразність мовлення. Негарне враження залишає безконтрольне розмахування руками. Внутрішній стан педагога відображається в різних довільних і мимовільних рухах і підкоряється контролю свідомості. Необхідно виховувати в собі вміння стримувати зовнішні прояви і не виявляти справжні переживання, особливо в екстремальних ситуаціях.

Звичайно, перший жест підсилює думку і виконує основну роль у жестикуляції. Тому жести необхідно наперед продумувати, відпрацьовувати, домагатися їх відповідності тому, що промовляється, пам'ятаючи про те, що вони є способами посилення мовленнєвої діяльності, виразу особливостей підтексту. Міміка – це засіб передачі своїх почуттів, емоцій, ставлення до чогось за допомогою м'язів обличчя. Щоб міміка не стала кривлянням, вона повинна відповідати психічному стану педагога.

Які ж почуття педагог може передати за допомогою міміки? Це засмучення, гнів, радість, збентеження, здивування, презирство, зацікавленість. На відміну від жестів, які можуть бути традиційними в певній ситуації, міміка суто індивідуальна і залежить, перш за все, від індивідуальних особливостей педагога, а також обставин спілкування і студентів.

Вираз обличчя і погляд іноді набагато сильніше впливають на студентів, ніж слово. Великі можливості відкриває використання усмішки, яка і схвалює, і піднімає настрій. Дуже виразні брови: вираз здивування – брови підняті, незадоволення – брови зсунуті тощо. Але не менше смислове навантаження несуть очі. У зв'язку з цим педагог повинен уміти користуватися виразним поглядом, уникати надмірної рухливості м'язів обличчя і очей («бігаючі очі») і, навпаки, статичності («кам'яне обличчя»). Оскільки студенти «читають» по обличчю педагога, в якому він стані, не слід демонструвати свій поганий настрій, негативні почуття і емоції.

Педагогу необхідно вчитися візуальному контакту. Він встановлюється тоді, коли співрозмовники дивляться один одному в очі, виражаючи тим самим зацікавленість партнером або предметом розмови. В очі співрозмовнику ми дивимося протягом 5-7 с, а в цілому в ході бесіди дивимося на партнера 35-50 % часу. Решту часу співрозмовники дивляться у бік. Частіше дивимося в очі, коли слухаємо, а не говоримо, тому що хочемо

побачити реакцію спів- розмовника. Тривалий погляд звичайно свідчить про підтвердження сказаного. Якщо ж йдеться про суто особистісні справи, то погляд відводиться у бік, і слухач не дивиться на того, хто говорить.

Візуальний контакт виконує значну роль у встановленні емоційного контакту зі студентами. Відвертість, доброзичливість погляду іноді зроблять більше, ніж слова. Адже коли ми хочемо, щоб студент нас почув і зрозумів, ми завжди прагнемо бачити його очі. На жаль, як зазначають психологи, частіше за все ми дивимося в очі, коли вчитуємо або засуджуємо студента за щось. Це може спровокувати появу тривожності, невпевненості в собі, тому треба пам'ятати, що контакт очей повинен бути постійним. Він потрібен для того, щоб студенти відчували нашу любов, доброзичливість, прагнення до співпраці. У його полі зору повинні бути всі і кожен окремо.

Слід зазначити і важливість уміння педагога володіти своїм тілом, тобто **пантоміміку**. У зв'язку з цим можна виділити такі вимоги до ходи, уміння стояти і сидіти:

- під час заняття вибирати таке місце, звідки добре видно і чутовсіх студентів;
- нову інформацію необхідно давати стоячи, щоб бачити всіх студентів, мобілізувати їх увагу;
- педагогу немає необхідності стояти впродовж усього заняття якщо дозволяють обставини – можна сісти;
- закінчуючи заняття, педагог знаходиться в центрі аудиторії, своїм виглядом мовби демонструє завершеність процесу;
- якщо немає ніяких справ, то педагогу слід першим виходити за аудиторії;
- хода педагога повинна бути рівною, упевненою, м'якою;
- не слід сидіти на краю стільця, перекидати ногу за ногу. Перш ніж сісти, необхідно перевірити стілець;
- слід стежити за собою не тільки в межах навчального закладу, ай поза

ним.

Кажучи про техніку рухів, слід звернути увагу на дистанцію спілкування, тобто відстань між тими, хто спілкується.

Дистанція до 45 см носить інтимний характер, від 45 см до 1 м 20 см – персональний, від 1 м 20 см до 4 м – соціальний, 4-7 м – публічний. Якщо дистанція збільшується, то немає можливості спостерігати міміку і жести викладача, що створює труднощі в спілкуванні. Зміна дистанції – прийом привертання уваги.

Для активізації спілкування слід обрати відкриту позу: несхрещувати руки, стояти обличчям до аудиторії, зменшувати дистанцію. Все це створює ефект довіри.

Це лише деякі засоби невербальної комунікації, завдання яких – зробити спілкування продуктивнішим.

Психотехніка тренера-викладача

Від самопочуття та настрою викладача багато в чому залежить характер взаємин зі студентами, колегами і, отже, результат його педагогічної діяльності. Педагог не може і не повинен бути байдужою людиною. Він радіє досягненням і гідним вчинкам студентів, засмучується поганим. Досягти оптимального внутрішнього стану в педагогічній діяльності важко, оскільки вона сама по собі емоційно напружена, вимагає великих душевних затрат.

Дослідження психологів підтверджують, що самопочуття і стан педагога мають межі ресурсів психічного здоров'я, щоб продуктивно працювати, викладач повинен, насамперед, уміти раціонально витратити свою психічну енергію, знати як її можна поповнювати, відновлювати. Це допоможе йому усвідомлено й ефективно розподіляти свої сили протягом кожного дня, тижня, місяця, року, володіти ситуацією і собою, зберігати

працездатність і оптимізм, бути упевненим у собі і, нарешті, успішно працювати.

Позитивні емоції надихають викладача, додають йому бадьорості і сил для подолання педагогічних проблем, а негативні, що викликають страх, тривожність, дратівливість, призводять до ускладнень у роботі. В основі психологічної стійкості людини, зокрема викладача, лежить емоційна прихильність до студентів, роботи, до себе.

Вираження доброзичливості на обличчі сприяє появі позитивних емоцій як у самого викладача, так і у студентів. Тому небажаний хмурий, злий, нудьгуючий вираз обличчя, навіть якщо нам не до сміху і веселощів. Якщо поганий настрій не залишає, треба поспіхнутися і подумати про приємне. Навіть якщо викладач зовні не виявляє негативних емоцій, вони чинять свій руйнівний вплив – нищать здоров'я. Допомогти тут можуть і спорт, і музика, і фізична праця, і читання, і танці, і прогулянки на природі, іншими словами, кому що до душі, тобто улюблені захоплення. Усе це допоможе зняти напругу, підняти настрій.

Щодо вольової сфери діяльності педагога, то можна звертати-ся до почуття обов'язку, переборюючи власні прагнення, дії. Інший шлях – непрямий, коли ми впливаємо на зовнішні прояви емоцій. Мова йде про контроль м'язового напруження, темпу рухів, мови, дихання. Їх зміна впливає на психічний стан. Корисно знати, яким емоційним реакціям відповідає та чи інша група м'язів. У стані страху напружуються артикуляційні і потиличні м'язи, які необхідно розслаблювати.

Показником емоційного стану є і дихання. Якщо ми спокійні – дихання рівне, схвильовані – прискорене. Контроль за темпом дихання, його глибиною зменшить хвилювання. Звідси і порада викладачу-початківцю: перед початком заняття подивитись на аудиторію, тричі глибоко вдихнути і видихнути, посміхнутися і привітатися. Це

психосоматичні реакції, механізм дії яких лежить в основі зміни темпу мовлення і рухів.

Оволодіння психотехнікою необхідно викладачеві для створення позитивного емоційного фону спілкування, сприятливого мікроклімату в групі, попередження травмування психіки як студентів, так і своєї. Володіння психотехнікою є свідченням професійної культури педагога. Психотехніка припускає використання досягнень і засобів психологічної науки, раціонального використання психічних можливостей педагога в його професійній діяльності. Основою саморегуляції психічного стану є увага і уявлення.

Увага. Педагогу необхідне вміння зосереджувати увагу в конкретний момент на потрібному об'єкті. Увага може бути довільною і мимовільною. Обидва види уваги необхідні викладачу і взаємозалежні, однак особлива роль приділяється саме довільній увазі як умові успішної педагогічної діяльності. Довільна увага пов'язана з проявом волі. Наприклад, якщо перш за все педагог мимоволі звертає увагу на провину студента (мимовільна увага), то потім його дії набувають цілеспрямований характер з метою корекції поведінки студента, що вимагає прояву довільної уваги.

Особливе значення для педагогічної діяльності має розвиток рівня, стійкості, перенесення і розподілу уваги, оскільки викладач постійно повинен тримати в полі зору велику кількість студентів із властивими їм особливостями. Добре розвинена увага – основа педагогічного бачення, що лежить в основі грамотних дій педагога, допомагає йому в складних ситуаціях навчання і виховання. Увазі можна і потрібно учить.

Уявлення. Дозволяє передбачити результати роботи, тобто створити психологічну модель кінцевого продукту. Уявлення є основою проєктувальних умінь педагога. У навчанні і вихованні неможливо заздалегідь знати кінцевий результат, однак передбачати тенденції розвитку

людини, оптимальні умови і шляхи її становлення, можливі труднощі допоможе добре розвинене уявлення.

Фізична напруга. Регуляція свого фізичного стану є одним з факторів педагогічної діяльності. У стані фізичної напруги педагог допускає безліч помилок, що виявляються в невиразності мови, порушенні її темпу, скутості в рухах, жестах, міміці тощо. Напруга гальмує психічну діяльність, і дійсно, у напруженому, скутому стані ми вагаємось з ухваленням рішення, погано виражаємо свої думки, погано контролюємо ситуацію («м'язовий затиск»). Педагогу необхідно навчитися управляти своїм фізичним станом, знімати м'язову напругу, тим самим прагнути м'язової свободи, тобто того стану, в якому повинен знаходитися педагог для вирішення педагогічних завдань.

ПЕДАГОГІЧНІ ЗДІБНОСТІ ЯК СКЛАДОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА

Ефективне вирішення навчально-виховних завдань залежить від рівня розвитку педагогічних здібностей, які, в свою чергу, формуються на основі задатків і розвиваються в процесі діяльності, в результаті праці, виявляючись в професійній майстерності. Нагадаємо, що здібності – це властивості особистості, які забезпечують успішне оволодіння будь-яким видом діяльності. Відповідно, педагогічні здібності визначаються якостями особистості, що виявляються в схильності до роботи зі студентами, отриманні задоволення від спілкування з ними. Педагогічні здібності забезпечують успішність педагогічної діяльності, додають своєрідності спілкуванню педагога зі студентами, визначають швидкість і ступінь оволодіння ним різними вміннями, допомагають реалізувати себе. Тому майстерність викладача значною мірою визначається його здібностями.

Перцептивні здібності педагога виявляються в спостережливості, що дозволяє проникати у внутрішній світ людини, розуміти її переживання, об'єктивно оцінювати емоційний стан, виявляти особливості психіки, бачити тенденції зміни особистості, позитивні якості, уміти виявляти інтереси і схильності. За рахунок направленої уваги відбирати факти, необхідні в роботі зі студентами, за кожним вчинком і дією бачити педагогічну ситуацію, що вимагає ретельного аналізу. Розподіл уваги дозволяє бачити групу в цілому і кожного окремо.

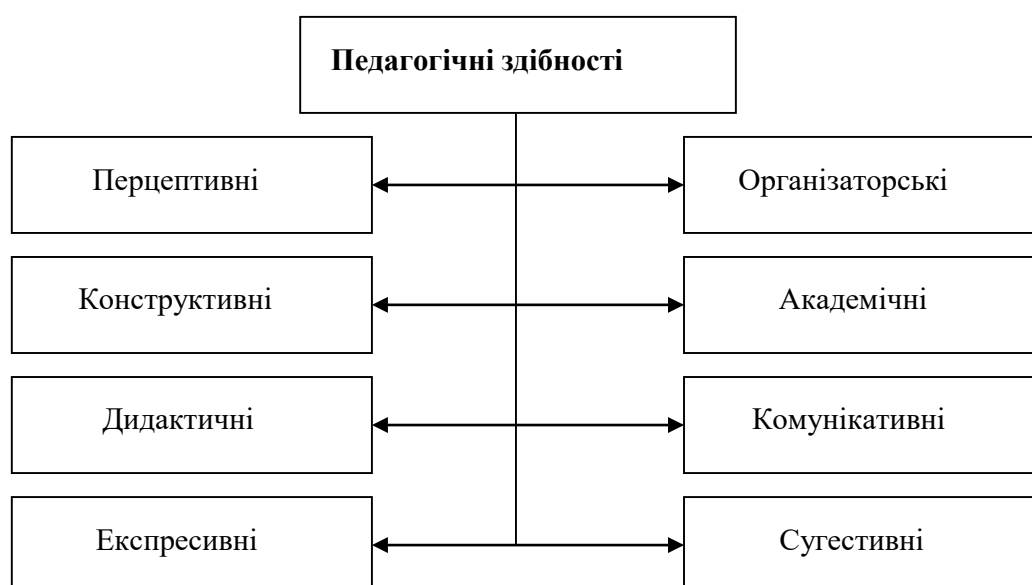

Рис. 4. Структура педагогічних здібностей

Конструктивні здібності є умовою успішного проектування і формування особистості і колективу. Завдяки ним педагог здатний передбачати результати своєї діяльності, передбачати поведінку студентів. Цьому сприяє педагогічно спрямована увага і педагогічний склад розуму. Ці здібності дозволяють педагогу аналізувати педагогічну ситуацію і вибирати єдино правильний засіб взаємодії з особистістю і колективом.

Дидактичні здібності виявляються в умінні підбирати і доступно висловлювати навчальний матеріал, відповідним чином адаптувати його до особливостей студентів, стимулювати їх активність, мобілізувати увагу. Ці здібності дозволяють удосконалювати методи і форми навчання, творчо підходити до вирішення навчальних завдань.

Експресивні здібності виявляються в найефективнішому, з педагогічної точки зору, виразі своїх думок, знань, поглядів, відчуттів за допомогою мовлення, міміки, пантоміміки. При цьому висока культура мовлення, її чіткість, добра дикція, доречний гумор та іронія, експромт виступають могутніми засобами дії слова на особистість студента, а вміль жестикуляція і міміка додають мовленню емоційного забарвлення.

Комунікативні здібності виявляються у встановленні педагогічно доцільних відносин зі студентами, їх батьками, колегами, керівниками, в емоційному відгуку на переживання інших людей (емпатії). Виявляється комунікативність в педагогічному такті, недопущенні та подоланні конфліктів.

Організаторські здібності виявляються в умінні організувати життєдіяльність студентів (навчання, працю, відпочинок), згуртувати їх, розділити обов'язки. Різновидом організаторських здібностей є діловитість, яка виявляється при проведенні різних заходів, при встановленні ділових відносин. Ці здібності залежать від цілої низки якостей педагога, зокрема швидкості та гнучкості мислення, рішучості, витримки, наполегливості, вимогливості тощо.

Академічні (дослідницькі) здібності – це схильність до наукового пошуку, аналізу досягнень науки, узагальнення свого досвіду. Вони також виявляються в умінні пізнавати і об'єктивно оцінювати педагогічні ситуації і процеси. Ці якості необхідні для вдосконалення навчально-виховного процесу, упровадження новітніх досягнень науки в освітню практику, в процес викладання навчальних дисциплін.

Сугестивні здібності полягають в емоційно-вольовому впливі на студентів, здатності за допомогою твердого слова домогтися потрібних результатів у навчанні та вихованні.

Відмінність педагогічних здібностей від педагогічних умінь полягає в тому, що педагогічні здібності – це особливості особистості, а педагогічні уміння – це окремі акти педагогічної діяльності, що здійснюються людиною на високому рівні.

Чи всі здібності однаково виявляються в педагогічній діяльності? Дослідники говорять, що ні, і виділяють здібності «провідні» та «допоміжні». До перших, за опитуваннями фахівців, відносять педагогічну проникливість або спостережливість (перцептивні здібності), дидактичні, організаторські, експресивні, а всі інші – до допоміжних. Причому часто майстерність визначають деякі здібності, інші ж можуть бути або розвинені, або компенсовані.

Педагогічні здібності – важлива передумова оволодіння педагогічною професією. Проте вони не є вирішальною умовою формування професійної майстерності. Скільки майбутніх викладачів, маючи блискучі задатки, не відбулися як педагоги і, навпаки, скільки не дуже здібних, але працелюбних людей досягли вершин майстерності. Людина може бути здібною, але невмілою, оскільки здібності розвиваються в ході діяльності. У той же час здібності, як індивідуальні властивості людини, не тотожні і не адекватні умінням, які формуються в процесі навчання, хоча тісно пов'язані з ними і виявляються в них. Наявність здібностей забезпечує успішне оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками.

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Педагогічна культура тренера-викладача – це професійна культура, гармонія педагогічного мислення та творчої діяльності, що сприяють якісній організації навчально-тренувального, спортивно-оздоровлювального процесів. Її складовими є мислення, почуття, спілкування, поведінка, зовнішній вигляд, моральна зрілість та ін.

Культура поведінки викладача є засобом виховання студентів і фактором, що сприяє створенню доброзичливої атмосфери між викладачами і студентами. Для педагогічної культури характерними є інтелект, гуманізм, широкий кругозір, інтелігентність, толерантність, здатність до творчості. Педагогічна культура дозволяє піднятися викладачеві до вершин професійної майстерності.

Вершиною педагогічної культури викладача є постійна спрямованість до педагогічного, методичного, морального та духовного самовдосконалення.

Мірилом педагогічної культури викладача є педагогічна майстерність, тобто єдність знань, методичних умінь, мовної культури, особистих якостей, педагогічної техніки, такту й оптимізму.

Серед функцій і завдань викладача важливими є не тільки викладання навчальних дисциплін, формування знань, умінь і навичок, а й забезпечення необхідних умов для вироблення життєвої позиції, світогляду, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей студентів.

Спілкування – це сукупність зв'язків і взаємовпливів, що виникають і закріплюються між людьми в процесі спільної діяльності.

Спілкування в педагогічній діяльності полягає у створенні можливості організації та координації діяльності окремих учасників. Саме в

спілкуванні відбувається збагачення діяльності, розвиваються й утворюються нові зв'язки та стосунки між людьми.

Нижче наводимо трактування поняття педагогічного спілкування видатними педагогами та психологами, які зустрічаються у науково-методичних виданнях.

Під педагогічним спілкуванням розуміється професійне спілкування викладача з тими, хто навчається, в процесі навчання та виховання, яке має певні функції та спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та взаємовідносин між педагогом і тими, хто навчається.

Педагогічне спілкування «це взаємодія суб'єктів, в якій відбувається обмін раціональною та емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками та уміннями, а також результатами діяльності».

Різне бачення сутності педагогічного спілкування свідчить, що спілкування є надзвичайно складним та ємним поняттям.

Таким чином, педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами в процесі навчання та виховання, яке має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію навчальної діяльності та відносин між педагогом і студентом усередині колективу. Іншими словами, педагогічне спілкування – це спілкування педагога зі студентами в педагогічних цілях. Це особлива категорія спілкування, специфіка якого обумовлена різноманітними соціально-рольовими та функціональними позиціями суб'єктів цього спілкування. Викладач у процесі педагогічного спілкування здійснює (в прямій або непрякій формі) свої соціально-рольові та функціональні зобов'язання з управління процесом навчання та виховання. Від того, якими є стильові особливості цього спілкування й управління, певною мірою залежить ефективність

процесів навчання і виховання, особливості розвитку особистості та формування міжособистісних відносин у навчальній групі.

У ході спілкування і передачі інформації викладач постійно підтримує контакт з аудиторією та реалізує комплекс комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на таких рівнях:

- емоційний, поверховий рівень, що визначає зручність ситуації спілкування;
- когнітивний рівень, що пов'язаний з предметним боком спілкування;
- соціально-психологічний рівень, що визначає міжособистісні і групові стосунки педагога зі студентами.

У процесі спілкування, як мінімум, беруть участь дві людини. Щоб спілкування було ефективним, необхідно враховувати індивідуальність партнерів і такі чинники:

- надійність комунікатора;
- зрозумілість його поведінки;
- урахування зворотних зв'язків щодо того, наскільки правильно його зрозуміли.

У психології педагогічне спілкування визначається як взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, що здійснюється знаковими методами і спрямована на значущі зміни властивостей, стану, поведінки і особистісно-сміслових цінностей партнерів.

Володіння вміннями спілкування особливо гостро відчувається у сфері освіти, де мовне і емоційне спілкування на заняттях і поза ними дає той сплав виховних дій, який у найближчій перспективі не зможе забезпечити ніяка найсучасніша комп'ютерна система.

Оскільки педагогічний процес передбачає взаємодію викладача і студента, вміння спілкуватися – одна з неодмінних умов досягнення педагогічної майстерності.

Педагогічне спілкування є основною формою здійснення педагогічного процесу. Його продуктивність визначається, перш за все, цілями та цінностями спілкування, які повинні бути прийняті всіма суб'єктами педагогічного процесу як імператив їх індивідуальної поведінки.

Основна мета педагогічного спілкування полягає як у передачі суспільного і професійного досвіду (знань, умінь та навичок) від педагога студентам, так і в обміні особистісними знаннями, пов'язаними з об'єктами, що вивчаються, і життям в цілому. При спілкуванні відбувається становлення (тобто виникнення нових властивостей та якостей) індивідуальності як студентів, так і педагога.

Педагогічне спілкування створює умови для реалізації потенційних, сутнісних сил суб'єктів педагогічного спілкування за умови дотримання таких принципів:

- гуманізм – «не зашкодь», «не перекладай на інших свої помилки», «не принижуй гідність людини»;
- демократизм – «відмовся від авторитаризму у взаємовідносинах зі студентами і колегами»;
- оптимізм – «студенту й колезі потрібні позитивні уявлення про самого себе й свої можливості».
- індивідуально-особистісний підхід – «спочатку вивчи, пізнай особистість», «відмовся від репресивних методів впливу»;
- наступність – «не поспішай», «не забувай, що перед тобою студент або колега».

Специфіка педагогічного спілкування, перш за все, виявляється в його спрямованості. Воно спрямоване не тільки на саму взаємодію і на студентів з метою їх особистісного розвитку, але й, що є основним для самої педагогічної системи, на організацію засвоєння навчальних знань і

формування на цій основі вмінь та навичок. Унаслідок цього педагогічне спілкування характеризується як би потрійною спрямованістю:

- на саму навчальну взаємодію;
- на студентів (їх актуальний стан, перспективні лінії розвитку);
- на предмет засвоєння.

У той же час педагогічне спілкування визначається і потрійною орієнтацією на суб'єктів, а саме: особистісною, соціальною та предметною. Це відбувається через те, що викладач, працюючи з одним студентом над засвоєнням будь-якого навчального матеріалу, завжди орієнтує результат на всіх, хто присутній на занятті, тобто фронтально впливає на кожного студента. Тому можна вважати, що своєрідність педагогічного спілкування, виявляючись у всій сукупності названих характеристик, виражається також у тому, що органічно поєднує в собі елементи особистісно орієнтованого, соціально орієнтованого і предметно орієнтованого спілкування.

Якість педагогічного спілкування визначається перш за все тим, що воно реалізує специфічну навчальну функцію, яка включає в себе виховну. Адже вихідною позицією для організації оптимального освітнього процесу є виховний та розвивальний характер навчання. Навчальна функція педагогічного спілкування є провідною, вона природна частина багатобічної взаємодії викладача – студентів, студентів між собою.

Для продуктивної комунікативної діяльності викладач повинен знати, що спілкування пронизує всю систему педагогічного впливу, кожен його мікроелемент. На занятті викладачеві необхідно оволодіти комунікативною структурою усього освітнього процесу. Це вимагає вмінь одночасно вирішувати дві проблеми:

- конструювати особливості своєї поведінки (свою педагогічну індивідуальність), свої відносини зі студентами, тобто стиль спілкування,
- конструювати виразні засоби комунікативного впливу.

Останній компонент постійно змінюється під впливом педагогічних і відповідно комунікативних завдань, що виникають. У виборі системи виразних засобів комунікації важливу роль відіграє тип взаємовідносин, що склався між викладачем і студентами. Однією з важливих педагогічних проблем є пасивність студента в спілкуванні, неготовність до конструктивного діалогу з викладачем, невміння повною мірою показати свої здібності та творчу ініціативу.

Володіння технологією спілкування дозволяє педагогу організувати правильну поведінку в конкретній ситуації. Неправильний педагогічний вплив або помилкова форма спілкування, яка обрана для взаємодії, може привести до конфлікту між викладачем і студентом. Викладачу важливо правильно використовувати систему прийомів (психологічних, мімічних, мовленнєвих тощо), яку вибирає для організації структури спілкування і яка є адекватною завданням та особливостям педагогічної ситуації.

Педагогічне спілкування включає такі структурні елементи:

✓ моделювання викладачем майбутнього спілкування (прогностичний етап) – окреслюються контури майбутньої взаємодії: планування і прогнозування змісту, структури, засобів спілкування. Зміст спілкування – формування мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) і ситуації (що сталося?). На цьому етапі передбачають можливі способи комунікації, прогнозують сприймання співрозмовником змісту взаємодії. При цьому вирішальне значення має цільова установка викладача. Передусім він повинен подбати про залучення студента до взаємодії, створення творчої атмосфери, відкрити простір для його індивідуальності. Для цього потрібні вміння сприймати і відповідно оцінювати людину; відновлення в комунікаційній пам'яті попередніх особливостей спілкування з цією аудиторією: уточнення особливостей спілкування в нових комунікативних умовах діяльності. Якщо викладач вперше зустрічається з аудиторією, його спілкування на цій

стадії обумовлюватиметься комунікативною атмосферою, створеною на основі початкової інформації викладача про студентів і навпаки;

✓ «комунікативна атака» – завоювання ініціативи, встановлення емоційного і діалогового контакту. Вона можлива, якщо у викладача сформовані комунікативні вміння (побудови змісту спілкування, створення творчого самопочуття, володіння професійно-педагогічною увагою, орієнтування в ситуації, установлення й підтримання зворотного зв'язку в спілкуванні, реалізація плану спілкування, володіння вербальними і невербальними засобами комунікації, соціальної перцепції тощо).

Орієнтування в ситуації спілкування охоплює: орієнтування в співрозмовникові, просторових умовах спілкування, обставинах, які піддаються зоровому і кінетичному сприйманню; орієнтування в часових умовах спілкування (наявність чи відсутність дефіциту часу); орієнтування в соціальній ситуації спілкування (актуальних взаємовідносин між тими, хто спілкується). Необхідним компонентом орієнтування в особі співрозмовника є регулятори (контакт очей, міміка підтвердження або непорозуміння: кивок головою, підняття брів, усмішка тощо); мовленнєві сигнали, які вловлює комунікатор (той, хто промовляє) у поведінці реципієнта (того, кому адресоване мовлення). Таке орієнтування є сприйманням і на його основі розумінням зовнішнього «малюнку» поведінки співрозмовника без проникнення в приховані мотиви і мету його спілкування.

Ефективність «комунікативної атаки» залежить від розвиненості професійного мислення, мовлення викладача, його професійно-лексичного запасу, вміння визначити комунікативну структуру заняття (комунікації), володіння технікою педагогічно доцільного переживання, емоційного самопочуття, орієнтування у часі й умовах комунікації.

Викладачу важливо оволодіти технікою швидкого входження у взаємодію, а також такими прийомами динамічного впливу:

- зараження (підсвідомий емоційний відгук у взаємодії з іншими людьми на

підставі співпереживання з ними);

- навіювання (цільове свідоме «зараження» однією людиною інших мотиваціями певних дій, змістом чи емоціями за допомогою мовленнєвого впливу на основі некритичного сприйняття інформації);
- переконання (усвідомлений аргументований і вмотивований вплив на систему поглядів індивіда);
- наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації з нею);

Для того щоб «комунікативна атака» була вдалою, викладач має добре володіти культурою і технікою мовлення. Ініціативу викладача в спілкуванні забезпечують:

- чіткість організації початкового контакту зі студентами;
- оперативність у переході від організаційних процедур до ділової комунікації;
- відсутність проміжних зон між організаційними і змістовими аспектами початку взаємодії;
- оперативність у досягненні соціально-психологічної єдності зі студентами;
- переборення стереотипних і ситуативних негативних настанов окремих студентів;
- організація цілісного контакту з усіма студентами;
- забезпечення зовнішнього комунікативного вигляду викладача (підтягнутість, зібраність, охайність);
- скорочення педагогічних вимог, які щось забороняють, і розширення позитивно орієнтованих педагогічних вимог; реалізація вербальних і невербальних засобів комунікації;
- вияв особистої прихильності до студентів;
- розуміння ситуативної внутрішньої налаштованості студентів і врахування її у процесі комунікації, передавання студентам цього розуміння;
- уведення на початковому етапі взаємодії завдань і питань, які мобілізують

аудиторію;

- формулювання яскравих, привабливих цілей діяльності і демонстрація шляхів їх досягнення; стислий виклад цікавого факту, історії, зіставлення різних поглядів;

✓ керування спілкуванням – свідомо й цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування відповідно до його мети. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, її оцінками, взаємооцінка співрозмовників. Важлива при цьому атмосфера доброзичливості, за якої студент може вільно виявляти своє

«Я», відчувати позитивні емоції від спілкування. Поступившись студенту ініціативою, викладач делегує йому право і необхідність самостійного аналізу подій, фактів. Він мусить виявляти інтерес до студента, сприймати інформацію від нього (активно слухати), висловлювати судження, передаючи студенту свій оптимізм і впевненість в успіху, ставити перед ним яскраві цілі, окреслювати шляхи їх досягнення.

На початку взаємодії важливо встановити цілісний контакт зі студентами, привернути їх увагу. Досягають цього насамперед мовними засобами: викладач вітає студентів, пояснюючи значущість подальшої комунікації, повідомляючи цікаву інформацію чи формулюючи проблемне запитання. Водночас він організує простір навчальної взаємодії: готує наочні засоби навчання, дидактичні матеріали тощо, чим актуалізує увагу студентів, спонукає їх до участі в навчально-пізнавальній діяльності. Ефективною може бути пауза. Але найчастіше поєднують кілька елементів: голосову розрядку, гумористичну репліку, запитання до аудиторії, коментування тощо.

Привернути увагу може і сама особистість викладача, наділеного умінням «подавати себе» (самопрезентацією). Для цього необхідно врахувати особливості конкретної ситуації, налаштовуватись на комунікацію з аудиторією, емоційно відкрито виражати свої думки і

почуття, правильно уявляти роль партнера (партнерів) по спілкуванню, зважаючи на зовнішні прояви його (їх) міміки, панто- міміки, мовлення. При цьому важливо знаходити тактовний контакт з аудиторією, перебувати «в образі» впродовж усього заняття; щиро і доброзичливо ставитися до студентів; зберігати достатній рівень самоконтролю, використовувати прийоми акторської техніки.

Самопрезентації викладача мають бути притаманні такі елементи, як вживання «в образ студента» («образ аудиторії»), механізмом якого є ідентифікація; оперативна саморегуляція; виразність поведінки, яка, відображуючи внутрішні переживання, є інструментом їх активізації; аналіз спілкування – порівняння мети, засобів взаємодії з її результатами, які демонструють змістовий і емоційний (виражається в поведінці студентів, загальній атмосфері діяльності) зворотний зв'язок, моделювання подальшого спілкування (етап самокоригування).

На кожному етапі взаємодії викладачеві слід дотримуватися таких правил, що оптимізують її:

- формування почуття «ми», демонстрування єдності поглядів (усуває бар'єри, об'єднуючи співрозмовників для досягнення спільної мети);
- установлення особистісного контакту, за якого кожен студент відчуватиме, що звертаються саме до нього (реалізується мовними засобами, називанням його імені, повторенням вдало висловленого міркування);
- візуальний контакт (виражає ставлення до співрозмовника та його висловлювань);
- демонстрування власного ставлення (усмішка, інтонація, експресивність рухів, психологічна дистанція тощо);
- застосування у спілкуванні психологічних, мімічних, пантомімічних, мовленнєвих та інших прийомів;
- вияв розуміння внутрішнього стану студентів (свідчить про зацікавленість у взаємодії, взаєморозумінні);

- постійний інтерес до студентів (уважне вислуховання студентів, урахування їх думок, співпереживання, зосередження уваги на позитивному);
- створення ситуацій успіху (передбачає належне оцінювання потенційних можливостей студентів).

У педагогічній практиці комунікативний вплив має таку структуру:

«Хто – кому – що – як – ефективність повідомлення». При цьому «хто» – суб'єкт комунікативного впливу (викладач); «кому» – об'єкт комунікативного впливу (студент); «що» – зміст комунікативного процесу (навчальний матеріал або особистісно орієнтований зміст з метою зміни, розвитку особистості студента); «як» – конкретна педагогічна техніка (засіб спілкування); «ефективність повідомлення» – ступінь тотожності змісту, що передається викладачем, зі змістом, сприйнятим студентом (студентами).

Одним із засобів, що підкріплює вплив спілкування, можна назвати ініціативність, яка вимагає певної поведінки та звучання голосу. В системі педагогічного спілкування ініціативність виступає як важливе комунікативне завдання педагога. Природно, що форми вираження ініціативності різноманітні. Ініціативність при цьому може бути такою:

- коли педагог відкрито виступає як ініціатор спілкування;
 - коли він виступає як прихований ініціатор діяльності, причому в цьому випадку у студентів складається враження, що ініціаторами цієї діяльності є вони самі.

Важливим завданням є утримання ініціативи у спілкуванні, надання їй необхідних ситуативних форм, а це непросто. Для вирішення поставленого завдання необхідно залучити студентів у процес активного роздуму, виробити активність мислення та його систематичність.

Для студентів важливою є мова викладача, її направленість, звертання до них. Усне мовлення викладача, як правило, є імпровізованим. У цьому також полягає його особливість. Викладач-професіонал говорить завжди

без безпосередньої опори на текст підручника або конспект. Студенти, слухаючи його, ніби присутні у момент народження слів, виразів. Складається враження, що викладач публічно мислить, вперше для себе разом зі студентами відкриває істину. Монотонне читання з конспекту може призвести як до втрати інтересу до навчального матеріалу в аудиторії, так і до виникнення помилок у записах студентів, іноді дуже суттєвих, оскільки подібна подача матеріалу викликає притуплення уваги і часто механічне, бездумне записування змісту. Мовлення повинно бути живим, барвистим, насиченим (але в міру) прикладами, з правильною розстановкою акцентів на ключових моментах, не говорючи вже про те, що воно повинно бути виразним і правильним з погляду мови.

Імпровізоване мовлення – поняття неоднозначне. В одних випадках це мовлення заздалегідь підготовлене, але вміло піднесене викладачем як щойно придумане. Це не дослівний переказ, а справді вільний виклад, що створюється в момент вимови, але з урахуванням попередньої підготовки. В інших випадках мовлення викладача – імпровізація в прямому розумінні цього слова, мовлення не підготовлене, народжуване, коли умови вимагають негайної реакції викладача. Саме тут виявляється загальна та педагогічна культура викладача, його досвід взаємовідносин зі студентами.

Якщо викладачеві необхідно зосередити увагу аудиторії на вивченні складного питання або він бачить, що увага студентів притупилася, можна використати один із таких засобів: викладання складного або нудного, але необхідного навчального матеріалу краще почати з простих фраз, можна також з відступу. Головне – зацікавити студентів, примусити їх відволіктися від власних думок та справ, залучити у розумовий процес, посилити мотивацію навчання. Дуже важливо робити акценти на ключових моментах: виділяти їх голосом, повторювати, просити підкреслити. Увага аудиторії може бути зниженою через втому. У цьому випадку краще

зробити паузу і зняти втому за допомогою гумору – жарт або анек- дот тут можуть бути цілком доречні.

Для керування пізнавальною діяльністю студентів пропонуємо викладачам такі прийоми привертання та утримання уваги (табл. 1).

Таблиця 1

Прийоми та зміст привертання та утримання уваги

Назва прийому	Зміст прийому
Голосова та емоційна модуляція	Зміна інтонації, тембру, висоти, гучності голосу (від крику до шепотіння)
Переривання мовлення, використання антиципації (здогадка)	Переривання мовлення на словах, досить очевидних для аудиторії, з вимогою вимовляти їх вголос усім, хто здогадався, на якому слові перервано мовлення. Активність студентів заохочується балами
Модуляція темпумовлення	Витримування паузи: зміна темпу від навмисно повільного до скоромовки. Різка зміна швидкості мовлення
«Провали пам'яті»	Імітація забування досить очевидних для аудиторії елементів повідомлення: дат, імен, термінів, назв тощо з проханням допомогти їх відтворити. Заохочення активних студентів
Жестикуляція	Супроводження мовлення мімікою і відповідною змісту емоційною та ілюстративною жестикуляцією
Риторичні запитання	Повторювання основних елементів повідомлення у вигляді запитання, на яке, після невеликої паузи, відповідь дає сам викладач

Контрольні запитання	Ставляться запитання за тільки що викладеним навчальним матеріалом з вимогою дати правильну відповідь. Заохочення активних студентів
Додаткові запитання	У випадку, якщо у студентів виникають труднощі з відповіддю на контрольні запитання, ставиться непряме запитання, що передає сенс викладеного фрагмента повідомлення
Конспектування	Пропонується скласти конспект у вільній формі. Контроль у вигляді почергового переказу теми з використанням власного конспекту
Тренування короткочасної пам'яті («відгук»)	Викладач перериває розповідь на півслові і вимагає повторити останнє речення
Екстраподразники	Головна вимога – несподіваність: наче випадково упустити указку, підручник тощо; ввімкнути або вимкнути звук, світло; гучно грюкнути дверима, ляпнути у долоні тощо

Механізми міжособистісного сприйняття в педагогічному та навчально-тренувальному процесі

Виділяють такі види міжособистісного сприйняття (Р. Бейлз):

По-перше, індивід може сприйматись «вищим» або «нижчим» у соціально-психологічному сенсі (маса, сила, вплив, керування іншими). Полюсами цього виміру є домінантність – залежність, поступовість.

По-друге, людина може сприйматись прихильно, позитивно (викликати симпатію) або негативно (викликати неприязнь).

По-третє, індивід може сприйматись як стурбований вирішенням проблем і орієнтований на досягнення предметних цілей або як

орієнтований на формування сприятливих емоційних стосунків з партнерами. Цей вимір характеризується плюсами: інструментальність – експресивність. Зазначені виміри розглядаються Бейлзом як ортогональні, тобто самостійні та взаємозалежні.

Виділені параметри інтерперсональної поведінки мають універсальний характер і з тими чи іншими варіаціями виділяються дослідниками як фундаментальні чинники успішності різних форм соціально-психологічної взаємодії. Але далеко не завжди вони чітко диференціюються і розглядаються в комплексі. Досить часто стилі інтерперсональної поведінки класифікуються на основі лише одного або двох параметрів. Проте цілісне, всебічне уявлення про стиль педагогічного спілкування можна отримати тільки внаслідок комплексної характеристики особливостей інтерперсональної поведінки вчителя в просторі трьох визначених вимірів.

Для підвищення ефективності педагогічного спілкування до речним є вивчення механізмів міжособистісного сприйняття в педагогічному процесі:

- проектування – неусвідомлена схильність приписувати іншим свої власні мотиви, переживання, якості;
- децентрація – здатність людини відійти від власної егоцентричної позиції, здатність до сприйняття точки зору іншої людини;
- ідентифікація – несвідоме ототожнення себе з іншою людиною або свідоме уявлення себе на місці іншої;
- емпатія – розуміння емоційних станів іншої людини у формі співпереживання;
- стереотипізація – під впливом оточуючих і через взаємодію з ними у кожній людині виникають більш-менш конкретні еталоно-стереотипи, користуючись якими вона дає оцінку іншим людям. Частіше формування стійких еталонів відбувається непомітно для самої людини і вони

спрацьовують в умовах дефіциту інформації про людину, коли про неї змушені судити по першому враженню.

У педагогічному спілкуванні у процесі міжособистісного сприйняття спостерігається виникнення таких соціально-перцептивних стереотипів:

- антропологічні стереотипи виявляються в тому, що оцінка внутрішніх, психологічних якостей людини, оцінка її особистості залежить від особливостей її фізичного вигляду;
- етнонаціональні стереотипи виявляються у тому випадку, коли психологічна оцінка людини залежить від того, до якої раси, нації, етнічної групи (наприклад, «німець-педант», «темпераментний південець») вона належить;
- соціально-статусні стереотипи полягають в залежності оцінки особистісних якостей людини від її соціального статусу;
- соціально-рольові стереотипи виявляються в залежності оцінки особистісних якостей людини від її соціальної ролі, рольових функцій (наприклад, стереотип військового як дисциплінованої людини, стереотип професора як розумної людини тощо);
- експресивно-етичні стереотипи визначаються залежністю оцінки особистості від зовнішньої привабливості людини («ефект вроди»: чим більш привабливою здається зовнішність людини, тим більш позитивними особистісними якостями вона наділяється);
- вербально-поведінкові стереотипи пов'язані із залежністю оцінки особистості від зовнішніх особливостей (експресивні особливості, особливості мовлення, міміки, пантоміміки тощо).

У процесі пізнання викладачем особистості студента механізм «стереотипізації» діє за всіма напрямками: «працюють» і соціальні стереотипи, і емоційно-етичні, і антропологічні тощо. У викладача під впливом свого педагогічного досвіду складаються специфічні соціальні стереотипи: «відмінник», «двієчник». Так, уперше зустрівшись зі

студентом, який вже отримав характеристику «відмінника» або «двієчника», викладач з більшою або меншою вірогідністю припускає наявність у нього певних якостей. Серед викладачів надзвичайно розповсюджений стереотип про зв'язок гарної успішності студента з характеристиками його особистості.

Стереотипи у міжособистісному пізнанні відіграють негативну роль, якщо викладач невідступно додержується їх, якщо їх вплив набуває абсолютного характеру.

Використання стереотипів може бути частково прийнятне:

- якщо педагог, спираючись на них, дає лише вірогідну оцінку особистості студента («Можливо, він завдасть мені клопоту»);
- якщо педагог «знає себе» і розуміє, що існують суб'єктивні оціночні стереотипи;
- якщо опора на стереотипи використовується лише в умовах дефіциту інформації, згодом поступаючись місцем цілеспрямованому, професійному вивченню особистості.

Існують також деякі чинники соціально-перцептивних спотворень, які заважають викладачеві правильно сприймати та оцінювати студентів:

- наявність заздалегідь заданих установок, оцінок, переконань, які є у педагога задовго до того, як реально почався процес сприйняття і оцінювання студента;
- наявність вже сформованих стереотипів, відповідно до яких студенти заздалегідь вже відносяться до певної категорії, і формується установка, що спрямовує увагу на пошук пов'язаних з нею рис;
- прагнення зробити передчасні висновки про особистість студента до того, як про нього отримана вичерпана та достовірна інформація. Деякі педагоги, наприклад, мають «готову» думку про людину одразу після того, як уперше зустрілися з нею або побачили її;
- несвідоме структурування особистості студента – логічно

об'єднуються в цілісний образ тільки чітко відповідні особистісні риси, а тоді будь-яке поняття, що не вписується в цей образ, відкидається;

- ефект «ореолу» – первинне ставлення до якоїсь однієї приватної якості особистості студента розповсюджується на весь його образ, а потім загальне враження про нього переноситься на оцінку його окремих якостей. Якщо загальне враження про студента сприятливе, то його позитивні риси переоцінюються, а недоліки або не помічаються, або виправдовуються. І навпаки, якщо загальне враження про студента негативне, то навіть благородні його вчинки не помічаються або хибно тлумачаться;

- ефект «проектування» – іншій людині приписуються за аналогією з собою свої власні якості та емоційні стани. Людина, сприймаючи та оцінюючи інших людей, схильна логічно припускати: « усі люди подібні до мене» або « інші протилежні мені». Уперта підозріла людина схильна бачити ці якості характеру у партнера по спілкуванню, навіть якщо вони об'єктивно відсутні. Добра, чуйна, чесна людина, навпаки, може сприйняти незнайомого через

«рожеві окуляри» і помилитися. Тому, якщо хтось скаржиться, які всі навколо жорстокі, жадібні, нечесні, не виключено, що він судить по собі;

- ефект «первинності» виявляється в тому, що перша почута або побачена інформація про студента або подію є дуже суттєвою і здатною впливати на подальше ставлення до нього. Навіть потім, якщо людина отримує іншу інформацію, яка спростовуватиме первинну, вона все рівно буде пам'ятати та враховувати первинну інформацію. На сприйняття іншої людини впливає і настрій самої людини: якщо вона похмура (наприклад, через погане самопочуття), у першому враженні про іншу людину можуть переважати негативні відчуття. Для того, щоб перше враження про незнайому людину було повнішим і точнішим, важливо позитивно налаштуватися на неї;

- відсутність бажання і звички прислуховуватися до думки інших

людей, прагнення покладатися на власне враження про людину, відстоювати його;

- відсутність змін у сприйнятті та оцінках студентів, що відбуваються з часом з природних причин. Мається на увазі той випадок, коли одного разу виказані думки про студента не змінюються попри те, що накопичується нова інформація про нього;

- ефект «останньої інформації» – якщо остання інформація, яка отримана про людину, буде негативною, вона може змінити попередню думку про неї.

СТИЛІ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА

Унікальність особистісних якостей, комунікативних можливостей викладача, його творча індивідуальність, характер стосунків зі студентами виявляються у стилях педагогічного спілкування.

Стиль педагогічного спілкування – стійка система способів і прийомів, які застосовує викладач під час взаємодії зі студентами. Принципово важливими особистісними якостями викладача, що дозволяють визначити стиль спілкування, є його ставлення до студентів.

Стиль спілкування залежить передусім від ставлення викладача до студентів. Існує декілька відомих та загальноприйнятих класифікацій стилів педагогічного спілкування. Розглянемо деякі з них.

Класифікація за М. Березовіним, Я. Коломинським:

- активно-позитивний – емоційно-позитивне ставлення до студентів і педагогічної діяльності, що адекватно реалізується у манері поведінки, і в комунікативних впливах проявляється замкнутість, сухість, категоричність і педантизм;

- ситуативний стиль – емоційна нестабільність (під впливом

конкретних ситуацій у поведінці викладачів проявляються риси позитивного і негативного стилю);

- активно-негативний стиль – відверта емоційно-негативна спрямованість, що проявляється в різкості, дратівливості, акцентуванні уваги на недоліках студентів, частих зауваженнях і покараннях;

- пасивно-негативний стиль – властивий педагогам, які не так відверто проявляють негативне ставлення до студентів і педагогічної діяльності, що реалізується в емоціях в'ялості, прихованій неприязні, сухості та відчуженості, байдужості до успіхів і невдач студентів, формалізмі в роботі.

Класифікація за К. Левіним:

- авторитарний (автократичний) стиль – це жорсткий стиль, при якому викладач спирається виключно на власну точку зору, а студенти розглядаються ним лише як об'єкт впливу, пасивні виконавці його розпоряджень, які не мають права на самостійність та ініціативу. Головними формами взаємодії за такого стилю спілкування є наказ, указівка, інструкція, догана. Навіть подяка звучить як докір: «Ти добре сьогодні відповідав. Не чекав від тебе такого». А реакцією на помилку студента часто бувають висміювання, різкі слова;

- ліберальний стиль у більшості є повною протилежністю авторитарному. Цей стиль часто називають формальним або стилем потурання, оскільки педагог-ліберал при виконанні своїх професійних обов'язків завжди прагне зайняти позицію невтручання, самоусунути від керівництва і виконання ролі вихователя, а обмежитися лише виконанням суто викладацьких функцій. Звичайно це призводить до втрати педагогом контакту зі студентами і контролю за ними, відсутності знань про стосунки в колективі та індивідуальних особливостях конкретних його членів, нездатності впливати на процес їх становлення;

- демократичний стиль є найбільш ефективним у педагогічній

діяльності. Він заснований на повазі до особистості студента і орієнтований на стимулювання активності студентів, самоорганізацію і самоуправління особистості та колективу. Базується він на прагненні донести мету діяльності до свідомості студентів, залучити їх до участі у спільній діяльності. Основними способами взаємодії є заохочення, порада, інформування, координація, що розвиває в студентів упевненість, ініціативність. Демократичне спілкування – це діалог «на рівних».

Класифікація, що базується на обставинах та індивідуальних характеристиках учасників педагогічного спілкування, за В. Кан-Каліком:

- спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю. Головними його ознаками є активно-позитивне ставлення до студентів, любов до справи, співроздуми та співпереживання щодо спільної діяльності. Від викладачів, які обирають такий стиль спілкування, студенти не відстають, оскільки спілкування з ними сповнює їх позитивними емоціями;
- спілкування, що ґрунтується на дружньому ставленні. Воно базується на особистому позитивному сприйнятті студентами викладача, який виявляє приязнь, повагу до студентів. Але інколи педагоги перетворюють дружні стосунки на панібратські, що негативно впливає на весь навчально-виховний процес;
- дистанційне спілкування. Таке спілкування обмежується формальними взаєминами. Навіть позитивне ставлення педагога до студентів не дає йому змоги уникнути авторитарності, що знижує загальний творчий рівень спільної зі студентами роботи. Певна дистанція між викладачем та студентом необхідна, але вона не може бути головним критерієм у стосунках;
- спілкування-залякування. Для нього характерне негативне ставлення до студентів і авторитарність. Вдаються до нього педагоги,

нездатні організувати спільну діяльність. Ознаки такого спілкування проявляються в репліках: «Я не погрожую, але попереджую», «Спробуйте тільки..., попереду іспит...»;

- спілкування-загравання. Воно поєднує позитивне ставлення до студентів з лібералізмом. Педагог прагне завоювати авторитет, подобатися студентам, але не шукає доцільних способів організації взаємодії, не нехтує дешевими прийомами. Це задовольняє честолюбство незрілого педагога, але справжньої користі йому і студентам не приносить.

Класифікація А. Маркової, Л. Мігіної ґрунтується на орієнтації викладача на процес або результат своєї праці, на динамічні характеристики стилю (гнучкість, стійкість та ін.), результативність педагогічного спілкування (рівень знань і навичок навчання студентів, їх інтерес до навчальної дисципліни), розрізняють такі його стилі:

- емоційно-імпровізаційний – орієнтація викладача переважно на процес навчання, недостатньо адекватне планування навчально-виховного процесу, використання різноманітних методів навчання;

- емоційно-методичний – орієнтація на процес і результат навчання, переважання інтуїтивності над рефлексивністю, адекватне планування навчально-виховного процесу, висока оперативність;

- міркувально-імпровізаційний – орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу, оперативність, поєднання інтуїтивності та рефлексивності, недостатня винахідливість у виборі методів навчання;

- міркувально-методичний – орієнтація переважно на результати навчання.

Викладачів, яких характеризують емоційні стилі, відрізняють підвищена чутливість, гнучкість, імпульсивність. Схильні до міркування викладачі мають знижену чутливість, обережні, традиціоналістські.

У неформальних ситуаціях виявляються такі стилі педагогічного

спілкування:

- відчужений (поступливо-дружелюбний) – його носій відсторонений, поступливий, насторожений, дещо пасивний, не викликає особистою мовною активністю негативних емоцій у співрозмовника;
- слухняний (поступливо-дружелюбний) – його носій скромний, послужливий, доброзичливий;
- збалансований – для нього характерні домінування у розмові, прагнення спілкуватися «на рівних», активна доброзичливість;
- опікунський (домінуючо-дружелюбний) – характеризується прагненням до співробітництва. Педагог, який обирає такий стиль, незалежний і самостійний у ситуаціях спілкування, веде розмову «на рівних», виявляє активну доброзичливість, бажання підтримати співрозмовника;
- домінуючо-недружелюбний – у ньому переважають прагнення до суперництва, домінування у спілкуванні, недружелюбність, небажання підтримувати співрозмовника.

Інколи виділяють такі стилі педагогічного спілкування:

- відкритий, домінантний, доброзичливий стиль. Викладачі, яким властивий цей стиль у спілкуванні зі студентами, відкрито, безпосередньо проявляють свої особисті якості та почуття, часто і охоче спілкуються з ними у вільний час, не уникають розмов на особисті теми, їх спілкування здебільшого має неформальний, відкритий, особистісний характер. Характерними для цього стилю є також прояви теплої, доброзичливої, зацікавленого ставлення до студентів, чуйності, допомоги та підтримки. Послідовність, вимогливість та справедливість викладача в поєднанні з чуйністю та особистісним, індивідуальним характером спілкування, як правило, викликають повагу й визнання студентів;
- закритий, домінантний, доброзичливий стиль (діловий) – доброзичливе, зацікавлене ставлення до студентів поєднується з

вимогливістю та особистісною закритістю. У спілкуванні зі студентами викладачі неухильно дотримуються статус-рольової субординації, тримаються на значній соціально-психологічній дистанції від них, уникають контактів у вільний час, відвертих розмов на особисті теми. Їхня взаємодія зі студентами має переважно формально-діловий характер і відбувається здебільшого з приводу вирішення навчальних і організаційних проблем. Для них характерний суто професійний підхід до спілкування зі студентами;

- закритий, домінуючий, недобррозичливий стиль (зверхній) – домінуючість, директивність поєднуються із закритістю, формальністю спілкування, дефіцитом чуйності та доброзичливості в ставленні до студентів. Спілкування зі студентами має суто діловий, спрощений, деперсоналізований характер. Для таких викладачів характерний низький рівень розуміння студентів, яких вони оцінюють здебільшого на основі показників їх успішності та дисципліни. Вони часто вступають у суперечки зі студентами, використовують холодний, наказний тон спілкування, проявляють зверхність, зарозумілість. Можливості студентів, їх ініціатива і прагнення до самостійності недооцінюються або просто ігноруються. Поєднання таких особливостей у спілкуванні викладача призводить до частих конфліктів та конфронтацій зі студентами;

- відкритий, пасивний, доброзичливий стиль (конформний) – викладачі доброзичливо ставляться до студентів, допомагають, підтримують, співчують, схвалюють їхні ідеї, спілкуються з ними «на рівних», відкрито виражають свої особисті думки і почуття, відрізняються самокритичністю, визнають перед студентами власні недоліки і помилки. Відкритість, відвертість і доброзичливість поєднуються з делікатністю, часто надмірною м'якістю, пасивністю та поступливістю. У спілкуванні зі студентами такі викладачі ігнорують статусно-рольову дистанцію. Нерідко вони не звертають уваги на порушення дисципліни,

уникають застосування покарань, вимог, зауважень і наказів, використовуючи натомість переконання, прохання та вмовляння, ніяковіють і розгублюються в конфліктних ситуаціях. Цей стиль спілкування, як правило, призводить до формування фамільярного, панібратського ставлення студентів до викладача. Доброта таких викладачів часто виливається в поступливість, всепрощення і благодущність;

- відкритий, пасивний, недобррозичливий стиль (байдужий) – особистісна відкритість, конгруентність викладача поєднується з пасивністю і проявами байдужого, незацікавленого ставлення до студентів. Такі викладачі не приховують за маскою офіційності чи конвенційної делікатності своє байдуже або негативне ставлення до студентів, відкрито проявляючи його в своїй поведінці, міміці та мовленні. Їх пасивність проявляється в рідкому використанні організаційних, спонукальних та обмежуючих дій, активних способів впливу на поведінку студентів з метою їх удосконалення і корекції;

- закритий, пасивний, недобррозичливий стиль (відчужений) – спілкування викладачів характеризуються дефіцитом тепла, чуйності та активності як і в байдужому стилі. Проте, на відміну від попереднього, воно має формальний, деперсоналізований характер. Викладачі приховують свої справжні почуття під маскою офіційної стриманості та серйозності, уникають розмов на особисті теми, контактів зі студентами в позааудиторний час, звертаються до них здебільшого по прізвищу. Характерними для їх спілкування є скованість, емоційна невиразність, слабо виражена експресивність, невпевненість мовлення;

- закритий, пасивний, доброзичливий стиль (формально-толерантний) – пасивність, поступливість і закритість поєднуються з конвенційно-делікатним, тактовним ставленням до студентів. Спілкування зі студентами є формально-рольовим. Доброзичливість у цьому випадку має

поверховий, формально-нормативний характер і не приводить до формування близьких, довірливих, особистісних стосунків зі студентами. Таким педагогам властива емоційна невідповідність, навіть в емоційних ситуаціях вони проявляють незворушність;

- відкритий, домінуючий, недоброчесливий стиль (агресивний) – такий стиль властивий викладачам, які відверто виражають свої особисті думки та почуття, не приховуючи їх за маскою нормативної тактовності. Їх відрізняє емоційна експресивність, збудливість, розкутість та прямотинність. Відкритість спілкування поєднується в цьому стилі із самовпевненістю, домінуючістю і дефіцитом чуйності, зацікавленості чи навіть негативним ставленням до студентів, яке проявляється в наказному тоні, прогнозах, іронічних зауваженнях, глузуванні, частому використанні покарань, різких, сердитих висловлювань. У конфліктних ситуаціях такі викладачі, як правило, займають конфронтаційну позицію, вдаються до агресивних способів вирішення проблем.

Зрозуміло, що насправді конкретний викладач навряд чи може використовувати лише один із стилів спілкування. Навіть при наявності явного домінування одного із стилів один і той же викладач в різних педагогічних ситуаціях, по відношенню до різних студентів або при взаємодії з іншими викладачами може демонструвати елементи різних стилів. І цей факт є гарантом великих можливостей для роботи над своїм стилем, особливо якщо мова йде про молодого викладача.

Але навіть якщо і взяти основну лінію поведінки викладача у спілкуванні зі студентами, тобто його основний та стійкий стиль, то він обов'язково має виражений індивідуальний характер, не співпадаючи повністю з жодним, що були описані вище. Завдання вироблення свого власного індивідуального стилю не лише в педагогічному спілкуванні, але і в інших видах педагогічної діяльності є одним з найважливіших для будь-якого професійного педагога. Оптимальний індивідуальний стиль – це такий

стиль, який дозволяє максимально повно використовувати сильні сторони викладача і, по можливості, компенсувати слабкі сторони його темпераменту, характеру, здібностей і особистості в цілому.

Фактори, які впливають на формування стилю педагогічної діяльності:

- об'єктивні фактори формування стилю діяльності: специфіка та закономірності педагогічної діяльності; професійні вимоги, які висуваються до викладачів; соціально-психологічні особливості студентів (стать, інтереси, потреби, вік); стадія формування колективу навчальної групи студентів; службово-ієрархічний рівень, що посідає педагог; методи та прийоми управління, що використовує керівництво;
- суб'єктивні фактори формування стилю діяльності: професійно важливі психологічні якості педагога; загальна та професійна культура педагога, інтелект, особистісні якості, особливості темпераменту.

МОДЕЛІ СПІЛКУВАННЯ ТА УСТАНОВКА ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА

У процесі спілкування головною особистісною потребою є потреба самовираження і самореалізації у діяльності, слові, думках уголос, яка щоразу видозмінюється, індивідуалізується. Зовнішнім показником цього є обраний людиною для свого самовираження засіб, який впливає на комунікативну поведінку особистості.

Комунікативна поведінка викладача – організація мовного процесу, невербальної поведінки викладача, що впливає на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, відносини між викладачем і студентами, на стиль їх діяльності.

Оцінюють її на підставі того, що і як говорить викладач, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію студентів розраховані.

Розглянемо типологію комунікативної поведінки викладачів, яка охоплює такі їх ролі:

- ✓ «Сократ» – викладач, який полюбляє дискусії, спори;
 - ✓ «Керівник групової дискусії» – головним у навчальному процесі вважає досягнення згоди, встановлення співпраці між студентами, відводячи собі роль посередника;
 - ✓ «Майстер» – викладач є взірцем у ставленні до життя, який студенти мають наслідувати;
 - ✓ «Генерал» – викладач, який уникає двозначності, підкреслено вимогливий, жорстко вимагає слухняності, вважаючи, що студент має підкорятися його наказам;
 - ✓ «Менеджер» – стиль, що характеризується атмосферою ефективної діяльності студентів, індивідуальним підходом до студентів, заохоченням їх ініціативи;
 - ✓ «Тренер» – атмосфера у групі пройнята духом командної належності, викладачу відведена роль того, хто надихає групові зусилля, для кого головне – кінцевий результат, перемога;
 - ✓ «Гід» («ходяча енциклопедія») – йому притаманні лаконічність, точність, витримка, технічна бездоганність, що нерідко породжують нудьгу.

Вона охоплює такі моделі спілкування:

- ✓ «Монблан» (диктаторська) – педагог підноситься над студентами, як гірська вершина. Він відірваний від студентів, мало цікавиться їх інтересами, взаєминами з ними, його спілкування зводиться лише до інформування студентів, що зумовлює їх пасивність. Викладач перебільшує інформативну функцію слова;

✓ «Китайська стіна» (неконтактна) – за такого спілкування викладач постійно наголошує на своїй перевазі над студентами, виявляє до них зневажливе ставлення, переоцінює роль мовлення, особистого прикладу;

✓ «Локатор» (диференційованої уваги) – у такому спілкуванні переважає вибірковість викладача в організації взаємовідносин зі студентами. Він зосереджує увагу на групі слабких або сильних студентів, що руйнує цілісну й безперервну систему спілкування, довільно поєднує діалог і монолог у спілкуванні;

✓ «Робот» (негнучкого реагування) – педагог цілеспрямовано і послідовно діє на підставі певної програми, незважаючи на обставини, що вимагають змін у спілкуванні. Монологічність він поєднує з навмисною і невмотивованою діалогічністю.

✓ «Я сам» (авторитарна) – викладач є головною дійовою особою, нерідко гальмує ініціативу студентів. Діалогічність за такої моделі спілкування зведена до мінімуму, застосовується лише як тактичний прийом;

✓ «Гамлет» (гіперрефлексивна) – дії викладача супроводжують сумніви, чи правильно його зрозуміють, чи адекватно відреагують на його зауваження тощо. Він перебільшує самопрезентаційну і чуттєву функції мовлення.

✓ «Друг» (активної взаємодії) – ця модель може спричинити для викладача втрату ділового контакту в спілкуванні. Він адекватно використовує діалог, професійне і загальнолюдське мовлення;

✓ «Тетерук» (гіпорефлексивний) – під час взаємодії зі студентами викладач чує лише себе, не реагує на студента, не усвідомлює його переживань і потреб, перебільшує інформативну функцію мовлення.

Існують також такі комунікативні типи:

✓ запобігливий – постійно намагається догодити іншим, просить вибачити, уникає суперечок, поводиться так, ніби нічого не може

зробити сам без схвалення інших, погоджується з будь-якою критикою на свою адресу, вдячний уже за те, що з ним розмовляють;

✓ обвинувач – диктатор, який шукає винуватців, поводить себе зухвало, говорить різко, перебиває інших, прагнучи в такий спосіб завоювати авторитет, владу над ними. У глибині свідомості він знає, що без інших нічого не вартий і тому радіє, якщо йому підкоряються, почувавши себе винними;

✓ розважливий (комп'ютер) – людина надзвичайно коректна, спокійна, все розраховує наперед, має монотонний голос, вибудовує довгі фрази;

✓ віддалений – не реагує на жодні запитання, часто говорить недоречно, невчасно і невлучно;

✓ врівноважений – цілісна особистість, що поводить себе послідовно, гармонійно, до інших ставиться відкрито, чесно, не принижує людської гідності, знаходить вихід із скрутного становища, може об'єднати інших для спільної діяльності. Така людина прямо передає свої думки, відкрито виражає почуття, спілкуватися з нею легко.

Враховуючи пріоритетні орієнтації викладача у педагогічній діяльності виділяють такі типи поведінки викладачів:

✓ викладач типу Х прагне розвивати особистість студента, спираючись на емоційні та соціальні чинники, дотримується гнучкої програми, не обмежується тільки змістом навчальної дисципліни. Йому властива невимушена манера викладання, індивідуальний підхід до студентів, відвертий, дружній тон спілкування. Його антипод – відчужений, егоцентричний, закритий, дистантний викладач;

✓ викладач типу У зацікавлений переважно в розумовому розвитку студентів, чітко дотримується змісту навчальної дисципліни і програми, працює за послідовною, стабільною, детально розробленою методикою, ставить перед студентами високі вимоги, суворо контролює засвоєння

навчального матеріалу, тримається відчужено, підхід до студентів суто професійний, формально-діловий. Його антипод – неорганізований, нерішучий викладач.

Аналогічні типи поведінки викладачів та відповідні їм моделі спілкування були виділені :

✓ навчально-дисциплінарна модель – викладач основну мету своєї діяльності вбачає в озброєнні студентів знаннями, вміннями і навичками із навчальної дисципліни. В основі спілкування такого викладача лежить тактика диктату й опіки: використання настанов, роз'яснень, указівок, зауважень, заборон тощо. Він більш схильний карати за провини, ніж заохочувати за успіхи. Суть його позиції в тому, щоб реалізувати навчальну програму, задовольнити вимоги керівництва і контролюючих інстанцій;

✓ особистісно орієнтована модель педагогічної взаємодії – викладач, якому вона властива, вбачає основне завдання педагогічної діяльності в сприянні особистісному розвитку студентів. У контексті такої орієнтації формування знань, умінь і навичок виступає не самоціллю, а одним із засобів особистісного розвитку студентів. Пріоритетне значення надається формуванню у студентів позитивної Я-концепції, моральної свідомості, розвиткові творчого потенціалу, розкриттю індивідуальної своєрідності. У спілкуванні зі студентами переважають методи і прийоми позитивного стимулювання та заохочення.

Важливим фактором, що визначає ефективність педагогічного спілкування, є тип установки педагога. Під установкою мається на увазі готовність реагувати певним чином в однотипній ситуації. Виділяють два типи домінуючих установок викладачів відносно студентів: позитивну та негативну.

Наявність негативної установки викладача на того чи іншого студента можна визначити за такими ознаками:

- викладач дає «поганому» студенту менше часу на відповідь, ніж «хорошому»;

- не використовує підкази;
- при неправильній відповіді поспішає переадресувати питання іншому студенту або відповідає сам;
- частіше засуджує і менше заохочує;
- не реагує на вдалу дію студента і не помічає його успіхів;
- іноді взагалі не працює з ним на занятті.

Про наявність позитивної установки можна судити за такими деталями:

- довше чекає відповіді на питання;
- при виникненні труднощів ставить допоміжні питання, заохочує усмішкою, поглядом;
- при неправильній відповіді не поспішає з оцінкою, а намагається підкоригувати її;
- частіше звертається до студента поглядом у ході заняття тощо.

«Погані» студенти набагато рідше звертаються до викладача, ніж «хороші». Вони гостро відчувають необ'єктивність викладача і переживають через це. Отже, установка педагога завжди повинна бути позитивною, динамічною, оптимістичною.

Контрольні питання

1. Дати визначення мети навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність тренера-викладача»
2. Визначити, які вміння набуває студент в результаті вивчення дисципліни.
3. Дати визначення поняття педагогічна майстерність.
4. Визначити елементи педагогічної майстерност
5. Охарактеризувати провідні здібності до педагогічної діяльності.

6. Дати визначення поняття комунікативні здібності.
7. Дати визначення поняття експресивні здібності.
8. Дати визначення поняття перцептивні здібності.
9. Дати визначення поняття педагогічний оптимізм.
10. Дати визначення поняття педагогічна система.
11. Визначити структурні компоненти педагогічної системи.
12. Визначити функціональні компоненти педагогічної діяльності..
13. Охарактеризувати рівні майстерності тренера..
14. Визначити структуру педагогічних умінь.
15. Охарактеризувати структуру знань спортивного педагога.
16. Визначити основні завданням педагогічної діяльності тренера-викладача.
17. Дати визначення поняття мета спортивної підготовки.
18. Визначити основні напрями спортивної підготовки.
19. Охарактеризувати завдання технічної підготовки.
20. Охарактеризувати завдання тактичної підготовки.
21. Охарактеризувати завдання фізичної підготовки.
22. Охарактеризувати завдання психічної підготовки.
23. Охарактеризувати позитивний вплив спорту на особистість.
24. Визначити основні засоби передачі інформації у навчально-тренувальному процесі.
25. Охарактеризувати допоміжні засоби і методи передачі інформації у навчально-тренувальному процесі.
26. Визначити елементи педагогічної культури спортивного педагога.
27. Визначити вимоги до особистості педагога, тренера.
28. Визначити, які індивідуально-особистісні особливості варто враховувати під час підготовки до

педагогічної діяльності.

29. Дати визначення поняття авторитет тренера.
30. Визначити компоненти, що визначають авторитет спортивного педагога.
31. Дати визначення поняття зміст педагогічної моралі.
32. Визначити норми педагогічної моралі у ставленні педагога до батьківюних спортсменів.
33. Дати визначення поняття педагогічного такту.
34. Дати визначення поняття педагогічна техніка
35. Охарактеризувати структуру педагогічної техніки.
36. Визначити характеристики мови, що впливають на особливості її сприйняття учнями.
37. Визначити етапи розвитку людини як суб'єкта праці.
38. Визначити професійні деструкції, характерні для педагога, і типові приклади їх прояву у педагога. викладача, тренера.
39. Визначити сутність феномену «вигорання» у спортивних педагогів і представників комунікативних професій.
40. Визначити функції і зміст психологічного супроводу професійного становлення особистості.
41. Охарактеризувати шляхи професійного самозбереження..
42. Дати визначення поняття соціально-психологічна адаптація.
43. Дати визначення поняття професійна адаптація. Дати визначення поняття психологічний супровід
44. Визначити характеристики творчої особистості.
45. Перелічити психологічні складові творчого процесу.
46. Охарактеризувати особливості творчого мислення педагога.
47. Визначити у чому полягає роль передбачення у педагогічному процесі.
48. Визначити у яких видах діяльності реалізується

передбачення.

49. Дати характеристику видів передбачення.
50. Дати визначення поняття «інновації» в освіті, проаналізувати їх зміст.
51. Визначити основні функції педагогічного спілкування.
52. Дати визначення поняття професійне педагогічне спілкування
53. Охарактеризувати сторони педагогічного спілкування.
54. Визначити, у чому полягає зміст перцептивного компонента спілкування у спортивно-педагогічній взаємодії.
55. Охарактеризувати основні види взаємодії у процесі організації спільної діяльності.
56. Визначити базові фактори спілкування.
57. Дати характеристику основних стилів керівництва..
58. Дати характеристику стилів спілкування.
59. Охарактеризувати особливості у роботі тренерів
60. Дати визначення поняття конфлікт.
61. Охарактеризувати види конфліктів.
62. Визначити типи конфліктів.
63. Проаналізувати причини конфліктів у спортивно-педагогічній взаємодії.
64. Охарактеризувати конфлікти діяльності, поведінки і відносин.
65. Визначити умови виникнення конфлікту.
66. Визначити фази розвитку конфлікту.
67. Описати послідовність розвитку взаємодії у конфліктній ситуації.
68. Проаналізувати стилі поведінки у конфлікті.
69. Визначити фактори, що визначають вибір стилю поведінки у конфлікті.

- 70.** Охарактеризувати тактики, застосовувані у конфліктній взаємодії
- 71.** Визначити умови самовдосконалення.
- 72.** Визначити етапи самовдосконалення.
- 73.** Охарактеризувати основні методи самовдосконалення.
- 74.** Проаналізувати, які існують спільні риси і розходження у діяльності актора й педагога.
- 75.** Визначити, у чому полягає суть удосконалювання педагогічних умінь.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ**Програма навчальної дисципліни****ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТРЕНЕРА В ПРОЦЕСІ РОБОТИ ЗІ
СПОРТСМЕНАМИ****Тема 1. Критерії педагогічної майстерності і передумови підвищення
ефективності діяльності тренера**

План. Структура і особливості педагогічної діяльності (мета, об'єкт, суб'єкт, засоби, результат). Компоненти педагогічної діяльності: діагностичний, орієнтовно-прогностичний, конструктивно-проектувальний, організаційний, практичного розв'язання конкретних педагогічних завдань, комунікативно-стимулювальний, аналітично-оцінний, дослідницько-творчий. Рівні реалізації учителем педагогічних функцій. Педагогічна майстерність як комплекс властивостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності. Педагогічна майстерність як система, що включає гуманістичну спрямованість, професійну компетентність, педагогічні здібності, педагогічну техніку. Розвиток професійного спілкування як умова становлення педагогічної майстерності учителя (уміння керувати процесами соціальної перцепції у навчально-виховному процесі, організації ефективної комунікації, педагогічно-доцільної взаємодії /інтеракції/). Розвиток педагогічних здібностей як передумова набуття майстерності у праці вчителя. Шляхи формування педагогічної майстерності. Критерії майстерності педагога. Особливості формування педагогічної майстерності в умовах гуманізації школи.

Методичний матеріал для проведення практичного заняття

Завдання: Проаналізувати, систематизувати та законспектувати основні компоненти професійно-педагогічної діяльності тренера-викладача.

Запитання для самостійної роботи студента:

1. Дайте оцінку поняття педагогічної майстерності
2. Визначте основні критерії педагогічної майстерності
3. Наведіть приклад ситуації, де б учень виступав суб'єктом педагогічної майстерності
4. Що Ви розумієте під поняттям педагогічної майстерності?
5. Назвіть основні компоненти педагогічної майстерності.
6. Як Ви розумієте поняття гуманістичної спрямованості?
7. Обґрунтуйте роль основних складових педагогічної компетентності для майстерності тренера.
8. Дайте характеристику основних педагогічних здібностей тренера.
9. Обґрунтуйте у чому Ви бачите значення педагогічної техніки для тренера?

Матеріали для тестового контролю на практичному занятті:

1. З наведеного переліку груп педагогічних категорій виберіть компоненти структури педагогічної діяльності:
 - а) мету, мотиви, об'єкт, суб'єкт, функції засоби, результат;
 - б) професійні знання, професійні здібності;
 - в) гуманістична спрямованість викладача, професійні знання
 - г) педагогічні знання, педагогічна техніка;
 - д) педагогічні задатки, педагогічні здібності, педагогічні уміння.
2. Які основні функції виділяють у діяльності тренера:
 - а) конструктивну, організаторську;
 - б) комунікативну, гностичну;
 - в) гуманістична спрямованість викладача, професійні знання.
3. Визначіть на які дві групи поділяються засоби педагогічної діяльності:

- а) матеріальні(обладнання, меблі, ІКТ тощо);
- б) нематеріальні(методи, прийоми, форми, види роботи з учнями);
- в) вербальні;
- г) невербальні.

4. Суб'єктом педагогічної діяльності є:

- а) тренер;
- б) учень;
- в) методи навчання і виховання.

5. З наведеного переліку виберіть компоненти педагогічної майстерності:

- а) гуманістична спрямованість педагогічної діяльності;
- б) професійна компетентність;
- в) емпатія, комунікативність;
- г) педагогічна інтуїція;
- д) педагогічна техніка;
- е) педагогічні здібності;
- є) усі відповіді правильні.

6. Педагогічна майстерність тренера це:

- а) комплекс якостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності на рефлексивній основі;
- б) самоорганізуюча система у структурі особистості, де системоутворюючим фактором виступає гуманістична спрямованість, яка дозволяє доцільно вибудувати педагогічний процес;
- в) творчий рівень професійно-педагогічної діяльності педагога; г) високий рівень розвитку ділових якостей особистості.

7. Гуманістична спрямованість особистості викладача включає:

- а) ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації особистості педагога;

б) знання педагога;

в) володіння методикою викладання.

8. Зміст обов'язкових професійних знань для кожного тренера складають:

а) знання предмету, педагогіки та психології;

б) знання психологічних особливостей особистості;

в) знання методики викладання предмету;

г) знання соціології, логіки.

9. З наведеного переліку виберіть індивідуально-психологічні властивості, що входять у структуру педагогічних здібностей викладача:

а) комунікативні, перцептивні;

б) динамічні, емоційна стабільність;

в) оптимістичне прогнозування; креативність;

г) орієнтація на студента.

10. Визначте основні елементи педагогічної техніки:

а) техніка мовлення;

б) виразний показ почуттів і ставлень;

в) професійна самопрезентація педагогом свого психічного стану;

г) перцептивні;

ж) креативні.

11. З наведеного переліку груп педагогічних категорій виберіть компоненти структури педагогічної діяльності:

а) мету, мотиви, об'єкт, суб'єкт, функції засоби, результат;

б) професійні знання, професійні здібності;

в) гуманістична спрямованість викладача, професійні знання

г) педагогічні знання, педагогічна техніка;

д) педагогічні задатки, педагогічні здібності, педагогічні уміння.

12. Які основні функції виділяють у діяльності тренера:

а) конструктивну, організаторську;

б) комунікативну, гностичну;

в) гуманістична спрямованість викладача, професійні знання.

13. Визначіть на які дві групи поділяються засоби педагогічної діяльності:

а) матеріальні(обладнання, меблі, ТЗН тощо);

б) нематеріальні(методи, прийоми, форми, види роботи з учнями);

в) вербальні;

г) невербальні.

14. Суб'єктом педагогічної діяльності є:

а) тренер;

б) учень;

в) методи навчання і виховання.

15. З наведеного переліку виберіть компоненти педагогічної майстерності:

а) гуманістична спрямованість педагогічної діяльності;

б) професійна компетентність;

в) емпатія, комунікативність;

г) педагогічна інтуїція;

д) педагогічна техніка;

е) педагогічні здібності;

є) усі відповіді правильні.

16. Педагогічна майстерність тренера це:

а) комплекс якостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності на рефлексивній основі;

б) самоорганізуюча система у структурі особистості, де системостворювальним фактором виступає гуманістична спрямованість, яка дозволяє доцільно вибудувати педагогічний процес;

в) творчий рівень професійно-педагогічної діяльності педагога;

г) високий рівень

розвитку ділових якостей особистості.

17. Гуманістична спрямованість особистості викладача включає:

- а) ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації особистості педагога;
- б) знання педагога;
- в) володіння методикою викладання.

18. Зміст обов'язкових професійних знань для кожного тренера складають:

- а) знання предмету, педагогіки та психології;
- б) знання психологічних особливостей особистості;
- в) знання методики викладання предмету;
- г) знання соціології, логіки.

19. З наведеного переліку виберіть індивідуально-психологічні властивості, що входять у структуру педагогічних здібностей викладача:

- а) комунікативні, перцептивні;
- б) динамічні, емоційна стабільність;
- в) оптимістичне прогнозування; креативність;
- г) орієнтація на студента.

20. Визначте основні елементи педагогічної техніки:

- а) техніка мовлення;
- б) виразний показ почуттів і ставлень;
- в) професійна самопрезентація педагогом свого психічного стану;
- г) перцептивні вміння;
- ж) креативні вміння.

Тема 2. Складники професійної майстерності та структура діяльності тренера. Критерії педагогічної майстерності. Вимоги до діяльності тренера

План. Компоненти педагогічної майстерності тренера-викладача, що пов'язані з умінням педагога управляти своєю поведінкою: професійної майстерності, що пов'язані володіння своїм організмом (міміка, пантоміміка); управління емоціями, настроєм (зняття надмірної психологічної напруженості, формування творчого самопочуття); соціально-перцептивні вміння (увага, спостережливість, увага тощо); техніка мови (дихання, постановка голосу, дикція, темп мови тощо). Компоненти педагогічної майстерності тренера-викладача, що пов'язані з умінням впливати на особистість і колектив та розкриває технологічний бік процесу навчання й виховання: дидактичні, організаційні, конструктивні, комунікативні вміння; технологічні прийоми висування вимог, управління педагогічним спілкуванням, організація різноманітних творчих колективних справ тощо.

Методичний матеріал до проведення практичного заняття

Завдання:

1. Обґрунтуйте зміст найважливіших властивостей педагогічної майстерності:

гуманістична спрямованість;

педагогічні здібності;

педагогічна техніка.

2. Проаналізуйте в психолого-педагогічному контексті основні елементи педагогічної техніки педагога.

3. Обґрунтуйте зміст понять:

педагогічна майстерність;

педагогічна техніка;

педагогічний такт.

4. Проаналізуйте діяльність відомих вам вчителів-новаторів (Ш. О. Амонашвілі, С. М. Лисенкової, В. Ф. Шаталова та ін.) з погляду індивідуально-психічних особливостей, якими повинен володіти сучасний педагог-новатор.
5. Визначте основні напрями оволодіння і вдосконалення педагогічної майстерності з урахуванням власних індивідуально-психічних особливостей і можливостей.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення педагогічної техніки та її основних компонентів.
2. Розкрийте значення внутрішньої техніки в роботі тренера.
3. Які Ви знаєте способи оволодіння навичками внутрішньої техніки?
4. Назвіть умови ефективного самонавчання.
5. Охарактеризуйте основні напрямки емоційного налаштування тренера перед заняттям.
6. Назвіть елементи зовнішньої техніки тренера.
7. Яке місце невербальної комунікації у встановленні продуктивної взаємодії між людьми?
8. Обґрунтуйте значення невербальної комунікації в діяльності педагога.
9. Які складові невербального спілкування Ви знаєте?
10. Визначте основні риси негативних жестів.
11. Що таке “візуальний контакт” та яка його роль у діяльності тренера?
12. Який спосіб розміщення співрозмовників сприятиме налагодженню продуктивних стосунків під час спілкування?

Матеріали для тестового контролю на практичному занятті:

1. Здатність володіти собою, керувати своїм самопочуттям:
 - а) внутрішня техніка;

- б) зовнішня техніка;
 - в) навіювання;
 - г) комунікативний процес.
2. Визначте які якості характеризують психологічну стійкість у професійній діяльності:
- а) педагогічний оптимізм;
 - б) впевненість в собі як у вчителів, відсутність страху перед дітьми;
 - в) вміння володіти собою, відсутність емоційного напруження;
 - г) наявність вольових якостей (цілеспрямованість, самовладання, рішучість).
3. Створення вчителем потрібних або бажаних станів, тобто таких, які забезпечують ефективність його дій називають:
- а) саморегуляцією;
 - б) психологічним налаштуванням;
 - в) психологічною розрядкою;
 - г) емоційним налаштуванням.
4. Створення стану готовності до виконання певної діяльності - це:
- а) знання оратором предмету виступу;
 - б) психологічне налаштування;
 - в) саморегуляція;
 - г) темперамент слухачів.
5. Визначте основні напрямки роботи з емоційного налаштування перед уроком:
- а) звернення до матеріалу уроку;
 - б) «Надзавдання» уроку;
 - в) створення позитивної установки;
 - г) самонавіювання.
6. Визначте види дистанцій, на якій можуть знаходитися партнери по

спілкуванню:

- а) інтимна, особистісна;
- б) соціальна, формальна;
- в) публічна;
- г) неформальна, ділова.

7. Елементами зовнішньої техніки тренера є:

- а) вербальні(мовні);
- б) невербальні(міміка, пантоміміка);
- в) матеріальні(обладнання, меблі, ТЗН тощо);
- г) нематеріальні(методи, прийоми, форми, види роботи з учнями).

8. Виразальні рухи всього тіла або окремої його частини - це:

- а) пантоміміка;
- б) темп мовлення;
- в) інтонація;
- г) жести.

9. Жести тренера мають бути:

- а) стриманими;
- б) насиченими;
- в) природними;
- г) відповідати особистості, думці тренера.

10. Виразальні рухи м'язів обличчя - це:

- а) пантоміміка;
- б) міміка;
- в) жести;
- г) інтонація.

Тема 3 Специфічні функції тренера-викладача

План. Загальнопедагогічні функції тренера викладача в сучасному закладі освіти (виховна, дидактична, розвивальна). Специфічні функції

тренера-викладача в сучасній школі (здоров'язберезувальна, підтримувальна, фасилітаційна, наставницька).

Матеріал до проведення практичного заняття.

Завдання:

1. Проаналізуйте наукові джерела та схарактеризуйте фасилітаційну функцію сучасного тренера-викладача в закладах освіти.
2. Проаналізуйте наукові джерела та схарактеризуйте наставницьку функцію сучасного тренера-викладача в закладах освіти.
3. Проаналізуйте наукові джерела та схарактеризуйте здоров'язберезувальну функцію сучасного тренера-викладача в закладах освіти.
4. Проаналізуйте наукові джерела та схарактеризуйте підтримувальну функцію сучасного тренера-викладача в закладах освіти.

Тема 4. Структура діяльності тренера-викладача

План. Загальна характеристика поняття «професійна діяльність тренера-викладача». Особливості проєктувального компоненту професійної діяльності тренера-викладача. Своєрідність конструктивного компоненту професійної діяльності тренера-викладача. Специфіка організаторського компоненту професійної діяльності тренера-викладача. Особливості комунікативного компоненту професійної діяльності тренера-викладача. Значення гностичного компоненту професійної діяльності тренера-викладача.

Методичний матеріал для проведення практичного заняття

Запитання для індивідуального опитування на практичному занятті:

1. Визначте у чому різниця між професіональним та не професіональним спілкуванням?

2. Проаналізуйте переваги та недоліки функціонально-рольового та особистісно-орієнтованого спілкування.
3. Визначте суть функцій педагогічного спілкування?
4. Обґрунтуйте роль кожного з етапів педагогічного спілкування для встановлення ефективної взаємодії тренера з учнями у навчально-виховному процесі?
5. Що повинен робити тренер, щоб не допускати виникнення або мінімізувати вплив бар'єрів у спілкуванні?
6. Що визначає стиль спілкування тренера з учнями?
7. Дайте оцінку що, на Ваш погляд, породжує непродуктивні стилі спілкування тренера з учнями?
8. Проаналізуйте чим відрізняється педагогічне спілкування від спілкування тренера з людьми поза професійною діяльністю?
9. Визначте переваги та недоліки стилів керівництва учнівським колективом.

Матеріали для тестового контролю на практичному занятті:

1. Комунікативна взаємодія педагога зі учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків це:
 - а) комунікативний процес;
 - б) професійне педагогічне спілкування;
 - в) навчально-виховний процес;
 - г) комунікація.
2. Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт- суб'єктному

грунті є, де тренер і учень:

- а) виступають активними учасниками педагогічного процесу, здійснюють вплив один на одного, де визнається право учня на власну думку, позицію;
- б) активним є лише тренер, який впливає на учнів, керує їхньою діяльністю, ав'язує свою точку зору, а учням при цьому відводиться пасивна роль;
- в) авторитарна позиція викладача;
- г) на думки, інтереси, побажання учнів не звертається увага тренера.

3. Ознаки функціонально-рольового спілкування викладача:

- а) суто ділове, стандартизоване;
- б) відкрите;
- в) обмежене вимогами рольової позиції;
- г) особистісно-орієнтоване.

4. Виберіть ознаки, які складають психологічний портрет особистісно-орієнтованого тренера:

- а) відкритий, дає можливість висловлювати свої думки і почуття;
- б) демонструє учням цілковиту довіру, не принижує їхньої гідності;
- в) щиро цікавиться життям студентів, небайдужий до їхніх проблем;
- г) не вникає в особистісні проблеми учнів, виявляє емпатійне розуміння.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В РОБОТІ ТРЕНЕРА-ВИКЛАДАЧА

Тема 5. Індивідуальний підхід у навчанні і вихованні спортсменів.

План. Феноменологія індивідуалізації навчання та виховання у сучасних закладах освіти. Загальні риси понять «індивідуалізація» та «диференціація» в освітньому процесі. Особливості та роль розроблення

тренером-викладачем індивідуальних моделей навчання та виховання спортсменів.

Матеріали до проведення практичного заняття.

Запитання для індивідуального опитування на практичному занятті:

1. Визначте, що є предметом психології спорту?
2. Розкрийте мету педагогіки фізичного виховання та спорту.
3. Обґрунтуйте, що є головним видом спортивної підготовки?
4. Дайте визначення поняттям навчання, виховання тренування.
5. Назвіть наукові основи та джерела педагогіки спорту.
6. Дайте характеристику спорту.
7. Визначте, що таке спортивні змагання?
8. Проаналізуйте основні мотиви спортивних занять.
9. Головна мета педагогіки фізичного виховання та спорту.
10. Обґрунтуйте основні поняття спорту як педагогічного явища.

Матеріали для тестового контролю на практичному занятті:

1. Головним видом спортивної підготовки є:
 - а) правильне і раціональне харчування;
 - б) психологічний настрій на спортивну боротьбу;
 - в) виконання вправ у вибраному виді спорту;
 - г) морально-вольова підготовка; д) техніко-тактична підготовка.
2. Підберіть відповідь із правильним визначенням „тренування”:
 - а) тренування – процес впливу педагога, колективу, що спрямовані на свідомість, психіку та фізичний розвиток учня з метою формування його особистості;
 - б) тренування – процес систематичного виконання вправ з метою

підвищення їх ефективності та збільшення працездатності відповідних органів і систем спортсменів;

в) тренування – спрямований педагогом процес надбання учнем технічних і тактичних навичок та вмінь, розвитку фізичних якостей і оволодіння змагальними здібностями;

г) тренування – це процес засвоєння учнем принципів і правил спортивної діяльності щодо оволодіння ним руховими діями;

д) тренування – це процес дослідження закономірностей навчання спортивній техніці та тактики, спрямованого фізичного розвитку учня.

3. Підберіть відповідь із правильним визначенням „спорту”:

а) спорт – це діяльність людини, що прагне до фізичного та морального вдосконалення;

б) спорт – це процес оволодіння спортсменом систем спортивних знань та спортивної техніки;

в) спорт – це процес покращення спортсменом фізичного розвитку та фізичної підготовленості;

г) спорт – це особлива форма рухової діяльності, що характеризується змагальним початком;

д) спорт – це діяльність, де навчання, виховання та тренування здійснюється за ознакою переважної спрямованості.

4. Дослідження закономірностей навчання спортивній техніці та тактики, спрямованого фізичного розвитку, виховання на спортивних заняттях та їх побудова є :

а) предметом педагогіки спорту як навчально-наукової дисципліни;

б) предметом фізичного виховання як навчально-наукової дисципліни;

в) предметом фізіології спорту як навчально-наукової дисципліни.

6. Визначте які наукові дисципліни складають основу педагогіки спорту і є її джерелами:

а) дисципліни, що досліджують загальні закономірності розвитку природи

та суспільства - філософія, соціологія, історія, етика та ін.;

б) дисципліни, що досліджують закономірності навчання, розвитку та виховання - педагогіка та психологія;

в) дисципліни, що досліджують біологічні закономірності формування та розвитку людини - біологія, анатомія, генетика, фізіологія, біохімія та ін.;

г) дисципліни, що обрали у якості об'єкту дослідження тільки проблеми спорту - ТМФВ, історія фізичної культури, психологія спорту тощо;

д) усі відповіді правильні.

7. Визначте основні завдання заняття спортом :

а) засвоєння системи знань;

б) оволодіння спортивною технікою;

в) покращення фізичного розвитку та фізичної підготовленості;

г) формування особистості в цілому.

8. Визначте основні мотиви спортивних занять:

а) укріплення здоров'я;

б) забезпечення різнобічного розвитку;

в) навчання техніки рухів;

г) правильне і раціональне харчування.

9. В залежності від цілеспрямованості занять, контингенту, що займаються, особливостей організації та керування розрізняють:

а) масовий спорт;

б) спорт вищих досягнень;

в) спорт для укріплення здоров'я;

г) фізичне виховання для забезпечення різнобічного розвитку.

10. Головна мета педагогіки фізичного виховання та спорту:

а) перетворити педагогічні знання конкретно до діяльності тренера, тренера фізичного виховання, керівника спортивних секцій;

б) оволодіння спортивною технікою;

в) покращення фізичного розвитку та фізичної підготовленості;

г) засвоєння учнем принципів і правил спортивної діяльності щодо оволодіння їм руховими діями.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте наукову, методичну та спеціальну літературу й схематично представте узаємозв'язок понять «індивідуалізація» та «диференціація».
2. Опрацюйте наукові та методичні джерела й законспектуйте зміст понять «індивідуальна робота тренера з учнями» та «індивідуальна модель роботи тренера з учнями».

Тема 6. Модель індивідуалізації виховання юного спортсмена .

План. Загальні риси поняття «індивідуальна освітня траєкторія». Індивідуальна траєкторія виховання юного спортсмена. Роль тренера-викладача у розробленні індивідуальної траєкторії виховання юного спортсмена.

Матеріал для проведення практичного заняття

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте наукові та методичні джерела й складіть концептуальну карту поняття «індивідуальна освітня траєкторія».
2. Проаналізуйте наукові та методичні джерела й складіть концептуальну карту поняття «індивідуальна виховна траєкторія».
3. Складіть план індивідуальної роботи тренера-викладача з учнями різних вікових категорій.

Тема 7. Вдосконалення фізичних якостей спортсмена.

План. Загальна характеристика понять гнучкість, спритність, координація, рівновага, відчуття ритму, орієнтування у просторі. Методика роботи тренера-викладача з розвитку фізичних якостей юних спортсменів.

Методика тестового контролю на практичному занятті:

1. Між фізичними якостями існує тісний зв'язок, як його прийнято називати у спортивній

літературі?

- а) перекаат;
- б) перенос;
- в) взаємозв'язок;
- г) всі вище названі варіанти.

2. Фізичне навантаження це?

- а) певна міра впливу рухової активності людини;
- б) навантаження, що супроводжується підвищенням, відносно стану спокою, рівнем його функціональності;
- в) перехід енергозабезпечення життєдіяльності організму людини на вищий, ніж у стані спокою, рівень.
- г) всі вище названі варіанти.

3. Інтенсивність можна регулювати, змінюючи?

- а) швидкість пересування, величину прискорення, координаційну складність;
- б) темп виконання вправи, кількість їх повторень за одиницю часу, величину напруження, амплітуду рухів;
- в) опір навколишнього середовища, величину додаткового обтяження, психічну напруженість;
- г) всі вище названі варіанти;

4. Який віковий період є найсприятливішим для розвитку відносної сили:

- а) 7-11 років;
- б) 14-16 років;
- в) 17-18 років;
- г) 19-20 років.

5. Залежно від задіяності м'язів у роботі, розрізняють три види фізичної втоми. Назвіть яка зайва?

- а) локальна; б) регіональна;
- в) загальна; г) тотальна.

6. Учні виконують вправу з невеликим обтяженням максимальну кількість разів. Який метод застосовується?

- а) метод повторних зусиль;
- б) метод максимальних зусиль;
- в) ізометричний метод;
- г) пліометричний метод.

7. Залежно від задіяності м'язів у роботі, розрізняють три види фізичної втоми. Назвіть яка зайва?

- а) локальна;
- б) регіональна;
- в) загальна;
- г) тотальна.

8. Абсолютна сила – це:

- а) максимальна сила, яку проявляє людина в будь-якому русі незалежно від маси свого тіла;
- б) сила, що активізується за рахунок вольових зусиль людини;
- в) максимальна сила, що проявляється в статичному режимі роботи м'язів;
- г) максимальна сила, що проявляється в динамічному режимі роботи м'язів.

10. Режим силової роботи, за рахунок напруження м'язів без зміни їх довжини називається:

а) ізометричний; б) динамічний;

в) міометричний; г) поліометричний.

11. Відповідь заздалегідь невідомим рухом на заздалегідь невідомий сигнал (зоровий,

слуховий, тактильний) називається:

а) швидкістю одиночного руху; б) складною руховою реакцією;

в) простою руховою реакцією; г) частотою рухів.

12. Максимальних показників абсолютної сили люди досягають у віці:

а) 10-11 років; б) 14-16 років;

в) 15-17 років; г) 25-30 років.

14. Число рухів в одиницю часу характеризує:

а) швидкість одиночного руху; б) просту рухову реакцію;

в) ритм рухів; г) темп рухів

15. Учні виконують вправу з невеликим обтяженням максимальну кількість разів. Який метод застосовується?

а) метод повторних зусиль; б) метод максимальних зусиль;

в) ізометричний метод; г) пліометричний метод.

17. Яке з наведених понять «здібності до витривалості» є найбільш правильним:

а) це – здібність виконувати рухи з достатньою амплітудою рухів;

б) це – здібність виконувати значний обсяг фізичної роботи зі збереженням заданих параметрів рухів;

в) це – генетично обумовлена в розвитку здібність, яка дозволяє людині тривало виконувати будь-яку діяльність без зниження її ефективності;

г) це – генетично обумовлена в розвитку здібність, яка забезпечує можливість виконувати різноманітні фізичні навантаження.

18. Здатність людини тривалий час виконувати м'язову роботу помірної інтенсивності за участю більшості скелетних м'язів, називається:

а) загальною витривалістю; б) спеціальною витривалістю;

в) глобальною витривалістю; г) кардіореспіраторною витривалістю.

19. При розвитку загальної витривалості інтенсивність виконання вправ повинна бути:

а) 40-50 %; б) 51-74 %;

в) 75-85 %; г) 86-95 %.

20. Найбільш продуктивна робота для розвитку аеробної витривалості (найбільш

інтенсивний ріст МСК) відбувається на частоті серцевих скорочень:

а) 150-160 уд/хв.; б) 170-180 уд/хв;

в) 185-195 уд/хв; г) понад 200 уд/хв..

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. РІВЕНЬ МАЙСТЕРНОСТІ ТРЕНЕРА І ВМІННЯ УПРАВЛЯТИ КОЛЕКТИВОМ.

Тема 8. Педагогічні здібності тренера, їх значення і зміст. Роль тренера в підготовці спортсмена.

План. Загальнонауковий зміст поняття «педагогічні здібності». Характеристика педагогічних здібностей тренера-викладача. Перцептивні, конструктивні, організаторські, комунікативні, спеціальні здібності сучасного тренера-викладача. Спеціальні педагогічні здібності тренера-викладача,

Матеріали для проведення практичного заняття

Завдання, що виконують студенти у ході проведення практичного заняття

1. Визначте що таке педагогічна ситуація?

2. Наведіть приклад педагогічних ситуацій.

3. Проаналізуйте яким чином педагогічна ситуація може перетворитися на педагогічну задачу?

4. Обґрунтуйте чи кожна педагогічна ситуація перетворюється на задачу? Чому?
5. Назвіть три рівні педагогічних задач.
6. Вирішення якої задачі(оперативної, тактичної чи стратегічної) є найважчим, на Ваш погляд? Відповідь обґрунтуйте.
7. Наведіть приклад оперативної, тактичної та стратегічної задач.
8. Назвіть основні етапи розв'язання педагогічних задач.
9. Охарактеризуйте кожен з етапів вирішення педагогічної задачі з точки зору його значущості.
10. Проаналізуйте які якості педагога, на Ваш погляд, допоможуть йому успішно вирішувати педагогічні задачі?

Матеріали для тестового контролю на практичному занятті:

1. Педагогічна ситуація – це:
 - а) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу;
 - б) результат усвідомлення вихователем у педагогічній ситуації необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання;
 - в) педагогічна діяльність потребує від учителя оперування комплексом професійних знань, педагогічною технікою, системою здібностей до педагогічної діяльності.
2. Педагогічна задача – це:
 - а) фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу;
 - б) результат усвідомлення вихователем у педагогічній ситуації

необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання;

в) педагогічна діяльність потребує від учителя оперування комплексом професійних знань, педагогічною технікою, системою здібностей до педагогічної діяльності.

3. Педагогічні задачі, які педагог висуває і вирішує на основі аналізу конкретної ситуації, можуть бути:

а) стратегічні;

б) тактичні; в) оперативні;

г) усі відповіді правильні.

5. Проаналізуйте у ситуаціях, коли хтось з учнів не виконав домашнього завдання або був неуважний на уроці оперативною задачею буде:

а) як відреагувати на таке порушення навчальної дисципліни;

б) як вдосконалити засоби обліку та контролю знань, активізувати пізнавальну діяльність на уроках;

в) як виховати у дітей почуття відповідальності, організованість тощо.

Тема 9. Педагогічні здібності тренера. Загальні ознаки професіоналізму тренера.

План. Педагогічні здібності тренера-викладача. Педагогічні здібності тренера-викладача як основа його професіоналізму.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте компоненти професійної майстерності тренера.

2. Авторитет тренера.

3. Психологічні основи педагогічного такту тренера.

4. Стилi діяльності та керівництва тренера.

5. Стилi керівництва тренера.

6. Педагогічна спрямованість тренера.
7. Професійно важливі якості тренера.
8. Теоретичні, методичні та практичні знання тренера.
9. Уміння тренера.
10. Психомоторні якості тренера.

Матеріали для тестового контролю на практичному занятті:

1. Визначте на яких компонентах базується педагогічна майстерність тренера:

- а) педагогічній спрямованості;
- б) знаннях;
- в) уміннях;
- г) теоретичних знаннях.

2. Визначте на яких мотивах формується педагогічна спрямованість тренера:

- а) любові до дітей;
- б) інтересу до фізичної культури;
- в) педагогічній спрямованості.

3. Професійно важливі якості тренера:

- а) моральні;
- б) перцептивні;
- в) вольові;
- г) психомоторні;
- д) усі відповіді правильні.

7. Авторитарний (директивний) стиль роботи тренера характеризується: а)

повним

одноосібним прийняттям рішень (до того ж тільки власного

формулювання), намаганням залишити за собою виключне право

заохочувати і карати; б) передачею вчителем (тренером) частини своїх

повноважень і функцій членам класу, команди, або своїм помічникам для прийняття тих чи інших рішень учитель залучає весь колектив або актив класу, команди, обговорюючи і узгоджуючи з ним усі пропозиції;

в) мінімальним втручанням учителя (тренера) у процес управління класом, командою, учитель перебуває ніби збоку від того, чим займаються всі члени класу, команди.

9. Типи керівників і відповідні їм стилі керівництва вперше були досліджені:

- а) Куртом Левіним;
- б) Яном Каменским;
- в) Петром Лесгафтом.

10. Рухові уміння відображають насамперед:

- а) техніку виконання вчителем фізичних вправ;
- б) пізнанням учителем як окремих учнів, так і колективу класу в цілому;
- в) організаторські уміння пов'язані з реалізацією вчителем намічених планів;
- г) комунікативні уміння пов'язані зі спілкуванням учителя з учнями, колегами по роботі, батьками.

Тема 10. Особистісні якості тренера-викладача.

План. Загальний зміст поняття «якість особистості». Професійно-значущі якості та властивості особистості сучасного тренера-викладача. Особистісні якості тренера-викладача, що зумовлюють виконання ним професійних функцій. Особистісні якості тренера-викладача, що зумовлюють здатність організовувати здоров'язбережувальне освітнє середовище.

Завдання для самостійної роботи:

1. Обґрунтуйте яка головна особливість в роботі тренера-викладача?
2. Проаналізуйте які аспекти мотиваційної сфери варто враховувати тренеру в роботі з дітьми?
3. На яких якостях базується психологічний такт тренера?
4. Розкрийте психологічні особливості тактичного педагога.
5. На чому ґрунтується культура мови тренера-викладача?
6. Розкрийте форми впливу тренера на спортсмена.
7. Проаналізуйте взаємовідношення тренера зі спортсменами, тренера з учнями на діловій та емоційній основі.
8. Проаналізуйте вікові особливості мотиваційної сфери учнів.
9. Проаналізуйте психологічні особливості особистості тренера, тренера фізичного виховання.

Матеріали для тестового контролю на практичному занятті:

1. Тренеру важливо враховувати певні вікові особливості мотиваційної сфери дітей і підлітків:
 - а) бажання тренуватися і перемагати;
 - б) отримання задоволеності від перемоги на змаганнях;
 - в) дифузність інтересів до спорту та відношення до характеру вправ;
 - г) відповідальне ставлення до тренера та членів команди.
2. Психологічний такт тренера базується на певних якостях визначте їх:
 - а) доброзичливості, чуйності, відвертості;
 - б) іронії, гумору, глузуванні;
 - в) принциповості, наполегливості, діловому тоні;

г) серйозності тону, уважності, доступності навчання.

3. Одночасно показувати і пояснювати вправу називається:

а) моворуховою координацією;

б) спортивна термінологія;

в) динаміка звучання голосу;

г) простота і ясність викладу.

4. Визначте на яких якостях базується психологічний такт тренера:

а) доброзичливості;

б) чуйності;

в) відвертості.

5. Простота і ясність викладу це:

а) вміння розповісти просто за складне;

б) зробити зрозумілим абстрактне;

в) на подібності і життєвості прикладів, що приводяться для пояснення;

г) усі відповіді правильні.

6. Вплив тренера на свідомість і волю спортсменів може здійснюватися у формі:

а) прояву уваги до них;

б) прохання;

в) вимоги;

г) переконання.

8. Визначте функції оцінювання дій і вчинків учнів:

а) контроль за результатами тренувального процесу і виховних впливів;

б) управління поведінкою і діяльністю учнів;

в) отримання спортсменами інформації за правильність їх дій і вчинків;

г) усі відповіді правильні.

9. Психологічні особливості особистості педагога:

а) природність і простота спілкування без фамільярності, довіра без потурання;

- б) серйозність тону без натягнутості, іронія і гумор без глузування; навчання без підкреслювання своєї переваги у знаннях та вміннях, віддача розпоряджень без благання;
- в) вимогливість без мілкої причепливості, грубості;
- г) доброзичливість без приголублювання, діловий тон без роздратованості, своєчасність виховного впливу без квапливості;
- д) принциповість і наполегливість без впертості, уважність і чуйність до учнів без підкреслення цього, вислуховування без вираження байдужості;
- е) усі відповіді правильні.

10. Визначте складові культури мови тренера:

- а) грамотність побудови фраз;
- б) простота і ясність викладу;
- в) виразність;
- г) усі відповіді правильні.

12. Види вимог за типом ставлення тренера до учнів:

- а) позитивне ставлення;
- б) байдуже ставлення;
- в) негативне ставлення;
- г) безпосередні.

13. Види вимог за засобами, які використовує тренер:

- а) вербальні;
- б) невербальні;
- в) позитивне ставлення.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ)

Тематика рефератів

1. Майстерність педагогічного спілкування тренера-викладача.
2. Бар'єри у спілкуванні в системі «тренер – учень».

3. Шляхи становлення педагогіки партнерства у процесі заняття спортом.
4. Умови ефективного педагогічного спілкування в підсистемі «тренер-учень»
5. Характеристика перцептивної сторони педагогічного спілкування.
6. Роль невербальних засобів спілкування на уроці фізичного виховання та в процесі заняття спортом.
7. Майстерність організації освітнього процесу на уроці та позааудиторної діяльності з фізичного виховання.
8. Портфоліо вчителя фізичної культури як педагогічна творчість.
9. Вивчення передового досвіду вчителів фізичної культури як шлях до майстерності тренера-викладача.
10. Педагогічна майстерність тренера-викладача як основа формування творчої особистості школяра.

Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний метод. Студенти здобувають знання, слухаючи лекцію, з навчальної або методичної літератури у "готовому" вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, вони залишаються в межах репродуктивного (відтворювального) мислення.

Репродуктивний метод. Застосування вивченого на основі зразка, моделі діяльності або загально прийнятих підходів під час семінарських (практичних занять). Діяльність тих, кого навчають, є алгоритмічною, тобто відповідає інструкціям, розпорядженням, правилам - в аналогічних до представленого зразка ситуаціях.

Метод проблемного викладання. Використовуючи доцільні джерела й засоби під час лекційних і практичних занять, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання,

а потім, наводить систему доведень, порівнюючи погляди, різні підходи, показує спосіб розв'язання поставленого завдання. Студенти стають ніби свідками і співучасниками наукового пошуку.

Пошуковий, або евристичний метод. Використовується в тій чи іншій мірі у всіх формах навчальних занять та під час індивідуальної чи самотійної роботи студента. Його суть - в організації активного пошуку розв'язання висунутих педагогом (чи самотійно сформульованих) пізнавальних завдань, в визначених випадках під керівництвом педагога, або на основі наведених прикладів і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але його поетапно скеровує й контролює педагог або самі студенти на основі роботи над навчально-методичною літературою.

Дослідницький метод. Після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань та короткого усного або письмового інструктажу ті, кого навчають, самотійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й виміри, наприклад, об'єму та інтенсивності фізичного навантаження, виконують інші пошукові дії. Ініціатива, самотійність, творчий пошук виявляються в дослідницькій діяльності найповніше. Методи навчальної роботи безпосередньо переходять у методи, які імітують, а іноді й реалізують науковий пошук. Такий метод є пріоритетним у самотійній підготовці студентів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання

Критерії оцінювання за різними видами роботи

Вид роботи	бали	Критерії
Практичні заняття	0 балів	Студент не бере участі в практичному занятті, є лише спостерігачем.
	1 бал	Студент бере активну участь у практичному занятті. Висловлює власні

		міркування, наводить доцільні приклади.
Індивідуальне навчально-дослідне завдання	0 балів	Завдання не виконано.
	1 бал	Завдання виконано формально, стандартними книжковими фразами, без власних роздумів.
	2 бали	Завдання виконано з творчим підходом, містить нешаблонні фрази, розгорнуте, цікаве, відрізняється власними роздумами, висновками.
Контрольна модульна робота	0 балів	Відповіді на запитання неправильні.
	1 бал	Відповіді на запитання загалом правильні, проте наявні помилки у визначеннях.
	2 бали	Відповіді на запитання правильні, повні, обґрунтовані, логічно побудовані.

Критерії оцінювання підсумкового контролю (екзамен)

бали	Критерії
0 балів	Відповіді на запитання відсутні.
1-5 балів	Відповіді на запитання неповні, невпевнені. Відсутні приклади практичного використання.
6-10 балів	Студент не вміє логічно думати, робити власні висновки. Відповіді на запитання формальні, книжкові. Не наведено прикладів практичного використання в освітньому процесі
11-15 балів	Відповіді на запитання загалом правильні, проте наявні помилки у визначеннях. Студент намагається робити власні висновки, наводить приклади практичного використання в освітньому процесі.

16-20 балів	Студент уміє розмірковувати, робити власні висновки. Відповіді на запитання повні, обґрунтовані, логічно побудовані, з прикладами практичного використання.
-------------	---

Засоби діагностування результатів навчання

Контрольні модульні роботи, усне опитування, індивідуальні навчально-дослідні завдання (есе, реферати, презентації, рецензії, сценарії), екзамен.

ДІАГНОСТУВАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

МЕТОДИКА ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ

1. Динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, необхідних тренеру-викладачу для успішного здійснення професійної діяльності, – це:

- 1) фахова етика тренера-викладача;
- 2) результат спортивного досвіду тренера-викладача;
- 3) природні задатки тренера-викладача;
- 4) професійна компетентність.

2. Що не є вважати необхідними характеристиками або принципами діяльності успішного тренера-викладача?

- 1) тренер-викладач націлений суто на спортивний успіх кожного вихованця;
- 2) тренер-викладач створює позитивну атмосферу в спортивно-тренувальній групі;
- 3) тренер-викладач використовує індивідуальний підхід у тренуванні;
- 4) тренер-викладач заохочує інтерактивне тренування, де вихованці співпрацюють та самоорганізуються.

3. Гуманістична спрямованість діяльності тренера-викладача – це:

- 1) ставлення до вихованців як до найвищої цінності, визнання їх права на свободу й щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей;

- 2) забезпечення задоволення вихованців під час тренувального процесу;
- 3) система тренувальної роботи з використанням методів схвалення та підтримки вихованців під час перемог;
- 4) система роботи з обдарованими вихованцями, в якій відбувається відбір талановитої молоді в навчально-виховному процесі.

4. Основною метою регулярної оцінки тренером-викладачем спортивних

досягнень вихованців є:

- 1) інформувати вихованців про їх успіх або невдачу в конкретній ситуації;
- 2) стимулювати тренувальну діяльність вихованців та спрямовувати їх до аналітичної роботи;
- 3) формувати позитивне враження вихованців до спортивного успіху;
- 4) інформувати батьків про зростання вихованців у тренувальному процесі.

5. Алгоритм організації самостійної експериментально-пошукової роботи

тренера-викладача починається з:

- 1) постановки проблеми та визначення мети дослідження;
- 2) визначення методики дослідження;
- 3) розробки моделі дослідження;
- 4) пошуку правильного формату експерименту.

6. Імідж тренера-викладача – це:

- 1) спосіб будь-яким шляхом зміцнити авторитет своєї особистості серед вихованців;
- 2) метод підвищення престижу професії тренера-викладача в суспільстві;
- 3) образ, характеристика особисті тренера-викладача, що має зовнішні прояви та внутрішній зміст, який суттєво відрізняє його від колег;
- 4) символ тренера-викладача, що відображає спрямованість його особистості.

7. Рефлексія в професійній діяльності тренера-викладача – це:

- 1) неусвідомлена реакція тренера на стресогенні події педагогічного процесу;
- 2) рефлексорна поведінка тренера-викладача під час взаємодії з вихованцями;
- 3) метод підвищення незалежності тренера-викладача від суспільних установок на його діяльність;
- 4) процес переосмислення власної мисленнєвої діяльності, внутрішніх переживань і станів, що є необхідною умовою самопізнання та самовдосконалення тренера.

8. Що з перелічених дій не відповідає націленості тренера-викладача на успіх вихованців?

- 1) стримує надто «активних» і заохочує надто «тихих»;
- 2) має дбайливе ставлення до кожного вихованця;
- 3) не допускає та жорстко «карає» песимістичні настрої в групі;
- 4) ставиться до учнів справедливо й розглядає їх як унікальних осіб.

9. Уміння бачити велику мету в кожній малій справі – це:

- 1) важливий елемент педагогічної майстерності тренера-викладача;
- 2) показник розвиненої уяви тренера-викладача;
- 3) природній задаток талановитого тренера-викладача, що неможливо сформувати штучно;
- 4) характеристика діяльності адміністрації ДЮСШ.

10. Педагогічна техніка тренера-викладача – це:

- 1) здатність налаштовувати себе на спокійний настрій у педагогічній діяльності;
- 2) здатність до ефективного користування своїм психофізичним апаратом як

інструментом виховного впливу;

3) результат довготривалої спортивної практики;

4) можливість продемонструвати правильне виконання спортивної вправи.

ДІАГНОСТИКА ЗАГАЛЬНОГО РІВНЯ КОМУНІКАБЕЛЬНОСТІ (ЗА В.Ф. РЯХОВСЬКИМ)

Інструкція. За кожну відповідь «так» нараховується 2 бали, «інколи» – 1 бал, «ні» – 0 балів.

Опитувальник

1. Ви очікуєте буденну ділову зустріч. Чи вибиває це вас із звичної колії?
2. Чи не відкладаєте ви візит до лікаря аж доти, доки вже зо- всім не сила терпіти?
3. Чи не викликає у вас невдоволення або збентеження доручення виступати з доповіддю чи повідомленням у зв'язку із якоюсь нагодою?
4. Ви маєте нагоду поїхати у відрядження до міста, де ніколи ще не були. Чи прикладаєте ви максимум зусиль для того, щоб уникнути цієї поїздки?
5. Чи любите ви ділитися своїми переживаннями з іншими?
6. Чи дратує вас прохання незнайомої людини (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання тощо)?
7. Чи вірите ви в існування проблеми «батьків і дітей» та в те, що людям різних поколінь важко зрозуміти один одного?
8. Чи не посоромитесь ви нагадати знайомому, що він забув

повернути 10 гривень, що їх ви позичили йому кілька місяців тому?

9. У кафе вам подали недоброякісну страву. Чи змовчите ви, лише невдоволено відсунувши тарілку?

10. У ситуації один на один з незнайомою людиною ви не розпочнете бесіду самі і вам не сподобається, якщо першою заговорить вона. Чи це так?

11. Вас жахає будь-яка довга черга (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру тощо). Вам легше відмовитися від свого наміру, ніж стати «ухвіст» і нудитися в очікуванні?

12. Чи боїтеся ви брати участь у залагодженні конфліктної ситуації?

13. У вас є власні, суто індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, ніяких «чужих» думок з цього приводу ви не приймаєте. Це так?

14. Почувши десь у неофіційній ситуації («у кулуарах») явно помилкову точку зору з добре відомого вам питання, ви, скоріше за все, промовчите?

15. Чи викликає у вас невдоволення прохання знайомих допомогти розібратися у якійсь проблемі чи навчальній темі?

16. Вам легше формулювати свою точку зору (думку, оцінку) у письмовій формі, ніж в усній?

Обробка даних. Знайдіть загальну суму балів, яку ви набрали, відповідаючи на запитання тесту.

Інтерпретація результатів.

32 – 30 балів. Ви некоммунікбельні, і це ваша біда, оскільки саме ви, передусім, страждаєте від цього. Однак і близьким людям не легко. На вас важко покластися в справі, що вимагає групових зусиль. Намагайтеся бути більш коммунікбельним, контролюйте себе.

29 – 25 балів. Ви замкнуті, небалакучі, віддаєте перевагу са- мітності, тому у вас, мабуть, мало друзів. Нова робота та необхід- ність нових контактів якщо і не викликають у вас паніку, то надов- го виводять з рівноваги. Ви знаєте цю особливість свого характеру і часто буваєте незадоволені собою. Однак не обмежуйтеся лише цим, оскільки саме від вас залежить змінити ці особливості характеру. Хіба не буває так, що чимось дуже захопившись, ви «неспо- дівано» стаєте розкутим та комунікабельним? Варто лише постара- тися.

24 – 19 балів. Ви певною мірою товариські, у знайомій обста- новці відчуваєте себе цілком упевнено. Нові проблеми вас не ля- кають, однак з новими людьми ви сходитеся обережно, неохоче берете участь у суперечках і диспутах. У ваших висловленнях часом занадто багато сарказму без усякої на те підстави. Усі ці недо- ліки у вашій владі.

18 – 14 балів. У вас нормальна комунікабельність. Ви допит- ливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні з іншими, відстоюєте свою позицію без зайвої запаль- ності. Без неприємних переживань йдете на зустріч з новими людьми. У той же час ви не любите гучних компаній, екстравагантних витівок та багатослів'я – усе це вас дратує.

13 – 9 балів. Ви дуже товариські (часом, мабуть, навіть надмі- ру), зацікавлені, говоріть, любите висловлюватися з різних питань, що, буває, дратує інших. Охоче знайомитесь з новими людьми, ні- кому не відмовляєте в проханнях, хоча не завжди можете їх вико- нати. Буває, що ви втрачаєте витримку, однак швидко відходите. Чого вам бракує, так це посидючості, терпіння і відваги при зустрі- чі із серйозними проблемами. При бажанні, однак, ви зможете зму- сити себе не відступати.

8 – 4 балів. Товариськість вирує у вас. Ви завжди в курсі всіх справ. Любите брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть

викликати у вас нудьгу. Охоче висловлюєтесь, навіть якщо ваше уявлення про проблему більш ніж поверхове. Усюди відчуваєте себе «у своїй тарілці». Беретеся за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете її успішно довести до завершення. З цієї причини люди ставляться до вас з деяким побоюванням і сумнівами. Задумайтеся над цим.

3 бали і менше. Ваша комунікабельність носить хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь в справи, що вас зовсім не стосуються, беретеся судити про проблеми, в яких зовсім некомпетентні. Через це ви часто буваєте причиною різного роду конфліктів. Вам необхідно зайнятися самовихованням.

**ДІАГНОСТИКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ
КОМУНІКАЦІЙ
(МОДИФІКОВАНИЙ ВАРІАНТ АНКЕТИ
ЗА О.О. ЛЕОНТЬЄВИМ)**

Інструкція. Експертам, які мають досвід спілкування з аудиторією, пропонується карта комунікативної діяльності. Кожен експерт, працюючи незалежно, оцінює ті чи інші дії педагога, користуючись запропонованими шкалами, після чого знаходиться узгальнена оцінка.

Карта комунікативної діяльності

Доброзичливість	7 6 5 4 3 2 1	Недоброзичливість
Зацікавленість	7 6 5 4 3 2 1	Байдужість
Заохочення ініціативи студентів	7 6 5 4 3 2 1	Придушення ініціативи

Відкритість (вільне виявлення почуттів, відсутність «маски»)	7 6 5 4 3 2 1	Закритість (прагнення триматися за соціальну роль, побоювання своїх недоліків, тривога за престиж)
Активність (увесь час у спілкуванні, тримає учнів у «тонусі»)	7 6 5 4 3 2 1	Пасивність (не керує процесом спілкування, пускає його на самоплив)
Гнучкість (легко схоплює і розв'язує виниклі проблеми, конфлікти)	7 6 5 4 3 2 1	Жорсткість (не помічає змін у настрої аудиторії, спрямований ніби сам на себе)
Диференційованість (індивідуальний підхід до учнів)	7 6 5 4 3 2 1	Відсутність диференційованості у спілкуванні (немає індивідуального підходу до учнів)

Обробка даних. Підраховується усереднена експертна оцінка. Діапазон цих оцінок може коливатися від 7 до 49 балів. На основі середньої оцінки експертів робиться висновок про ступінь комунікативної ефективності педагога.

Інтерпретація даних.

Якщо усереднена оцінка коливається в межах 49 – 45 балів, то комунікативна діяльність дуже інтенсивна і близька до моделі активної взаємодії. Педагог досяг вершин своєї майстерності, вільно володіє аудиторією. Як диригент прекрасно розподіляє свою увагу, усі засоби спілкування органічно вплетені у взаємодію з учнями. Неознайомленому може здатися, що зібралася компанія добре знайомих між собою людей для обговорення останніх подій. Однак при цьому всі зайняті загальною справою, заняття досягає поставленої мети.

44 – 35 балів – висока оцінка. Дружня, невимушена атмосфера панує в аудиторії. Всі учасники заняття зацікавлено спостерігають за педагогом або обговорюють поставлене питання. Активно висловлюються думки, пропонуються варіанти вирішення проблеми. Стихійність відсутня. Педагог коректно спрямовує хід заняття, не забуваючи віддати належне гумору і дотепності присутніх. Усяка вдала пропозиція відразу підхоплюється і заохочується помірною похвалою. Заняття проходить продуктивно, в активній взаємодії сторін.

34 – 20 балів характеризують педагога як такого, хто цілком задовільно опанував засобами спілкування. Він легко встановлює контакт зі студентами, однак не всі знаходяться у полі його уваги. В імпровізованих дискусіях він спирається на більш активну частину присутніх, інші ж виступають частіше в ролі спостерігача. Заняття проходить жваво, однак не завжди досягає поставленої мети. Зміст заняття може мимоволі бути принесеним у жертву формі спілкування. Тут можливі прояви елементів моделей диференційованої уваги та негнучкого реагування.

19 – 11 балів – низька оцінка комунікативної діяльності. Має місце одностороння спрямованість навчально-виховного впливу з боку педагога. Незримі бар'єри спілкування заважають живим контактам сторін. Аудиторія пасивна, ініціатива пригноблюється домінуючою позицією педагога. Його стиль проявляється в авторитарній або неконтактній моделі спілкування.

При дуже низьких оцінках (*10 – 7 балів*) всяка взаємодія зі студентами відсутня. Спілкування розвивається за моделями диктаторського або гіпореклексивного стилю. Воно деперсоналізоване, за своїм психологічним змістом анонімне і практично нічим не відрізняється від масової публічної лекції або виступу по радіо. Педагогічні функції обмежуються лише інформаційним боком.

ДІАГНОСТИКА ПОТРЕБИ У СПІЛКУВАННІ (ЗА Ю.Л. ОРЛОВИМ)

Інструкція. Відповідайте «так» або «ні» на наведені нижче твердження.

Опитувальник

1. Я дістаю задоволення від участі у різних заходах.
2. Я можу притамувати свої бажання, якщо вони суперечать бажанням моїх друзів.
3. Мені приємно виявляти прихильність до когось.
4. Я більш зосереджений на здобутті впливу, аніж дружби.
5. Я відчуваю, що по відношенню до моїх друзів у мене більше прав, ніж обов'язків.
6. Коли я дізнаюсь про успіхи свого друга, у мене чомусь погіршується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен комусь у чомусь допомогти.
8. Мої турботи зникають, коли я опиняюся серед товаришів по роботі.
9. Мої товариші мені добре-таки набридли.
10. Коли я роблю погано роботу, присутність людей мене дратує.
11. Припертий до стіни, я кажу лише ту частину правди, яка, на мою думку, не шкодить моїм друзям чи знайомим.
12. У важкій ситуації я думаю не стільки про себе, скільки про близьку людину.
13. Неприємності у друзів викликають у мене такий стан, що я можу захворіти.

14. Мені приємно допомагати друзям, навіть якщо це завдасть мені клопотів.
15. Із поваги до товариша я можу погодитися з його думкою, навіть якщо він не має рації.
16. Мені більше подобаються пригодницькі оповідання, аніж оповідання про кохання.
17. Сцени насилля у кіно мені огидні.
18. У стані самотності відчуваю тривогу і напругу більше, ніж коли знаходжуся серед людей.
19. Я вважаю, що основною радістю у житті є спілкування.
20. Мені шкода покинутих собак та кішок.
21. Я віддаю перевагу мати менше друзів, але більш близьких.
22. Я люблю бувати серед друзів.
23. Я довго переживаю сварки з близькими.
24. У мене більше близьких людей, ніж у багатьох інших.
25. У мене більший потяг до досягнень, ніж до дружби.
26. Я більше довіряю власним інтуїції та поглядам на людей, ніж судженням про них інших людей.
27. Я надаю більшого значення матеріальному благополуччю та престижу, ніж радості спілкування з приємними мені людьми.
28. Я співчуваю людям, у яких немає близьких друзів.
29. Стосовно мене люди часто невдячні.
30. Я люблю оповідання про безкорисливу дружбу та любов.
31. Заради друга я можу пожертвувати усім.
32. У дитинстві я входив до однієї «тісної» компанії.
33. Якби я був журналістом, мені подобалося б писати про дружбу.

Обробка та інтерпретація результатів. За кожну відповідь, що відповідає ключеві, нараховується один бал.

Ключ:

Відповіді «так» на твердження 1, 2, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 33.

Відповіді «ні» на твердження 3, 4, 5, 6, 10, 15, 16, 25, 27, 29.

Визначається загальна сума балів. Чим вище оцінка, тим більша потреба у спілкуванні.

ДЛЯ ПОТАТОК

Рекомендована література

Базова

1. Каплінський В.В., Асаулюк І.О. Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури: навчальний посібник. Вінниця: ПП «ТД«Едельвейс і К», 2014. 294 с.
2. Педагогічна творчість та майстерність вчителя фізичної культури, тренера. Вінниця: Планер, 2008. 40 с.
3. Основи педагогічної майстерності: практикум. Вінниця: «Твори», 2019. 240 с.
4. Холковська І.Л., Тимошенко Л.В. Методичні рекомендації для студентів заочної форми навчання до курсу «Основи педагогічної майстерності». Вінниця: ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2012. 136с.

Допоміжна

1. 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 80 с.
2. Бобошко В. В. Методичні рекомендації до практичних занять та організації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Сучасні методи спортивно-масової діяльності»: метод. реком. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 24 с.
3. Зайченко І., Теслюк В., Каленський А. Основи педагогічної майстерності. К., 2018. 484 с.
4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. К.: Науковадумка, 2010. 365 с.
5. Каплінський В.В. Загально-педагогічна підготовка до курсового та комплексного державного екзамену. Вінниця: ТОВ «Нілан-

- ЛТД», 2015. 104 с.
6. Каплінський В.В. Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загально-педагогічної підготовки: теорія і практика: монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2018. 492 с.
 7. Ковальчук Л.О. Основи педагогічної майстерності: Навч. посібник і методичні матеріали. Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 608 с.
 8. Підгірний О. В. Методичні рекомендації до практичних занять та організації самостійної роботи з навчальної дисципліни ОК 22 теорія і методика викладання спортивних ігор (волейбол) для здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем зі спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура). Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2022. 28 с.
 9. Підгірний О. В. Методичні рекомендації для проведення практичних занять та організації самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна майстерність тренера-викладача» для здобувачів освіти першого освітнього рівня (бакалавр) вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура і спорт. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2022. 41 с.
 10. Тітова Г. В. Методичні рекомендації для проведення практичних занять та організації самостійної роботи з дисципліни «Управління підготовкою спортсменів» для здобувачів освіти другого освітнього рівня (магістр) вищої освіти спеціальності 017 Фізична культура і спорт : метод. Рекомендації. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 28 с.

Інформаційні ресурси

1. http://studbook.com.ua/book_psihologo-pedagogchn-osnovi-mzhosobistsnogo-splkuvannya-navchalnij-posbник-onlajn_805/31_3.3-stili-

sluhannya

2. <http://aied.inf.ed.ac.uk/aiedsoc.html>
3. <http://avkrasn.ru/article-212.html>
4. <http://eprints.zu.ua/2142/1/3.pdf>
5. <http://lib.sportedu.ru/press/tpfk/2001N5/p45-49.htm>
6. <http://lib.sportedu.ru/press/tpfk/2001N5/p45-49.htm>
7. <http://oplib.ru/random/view/209447>
8. <http://pidruchniki.com/17000308/pedagogika/pedagogika>
9. <http://sajt-uchitelya10.webnode.com.ua/vikhovna-robota/>
10. <http://teacher.at.ua/publ/46-1-0-8586>
11. http://ualib.com.ua/br_4041.html.
12. http://www.ido.rudn.ru/psychology/pedagogical_psychology/progr.html
13. http://zagpedagogika.at.ua/load/akmeologichnij_pidkhid_do_rozvitku_profesijnogo_imidzhu_uchasnogo_pedagoga_v_sistemi_pisljadiplomnoji_osviti/1-1-0-95